

Post mortem speech

2

Voor mijn kleindochter

die hier niet met naam vermeld mocht staan wegens een ingekomen klacht

en tian

Colophon:

Titel: Post Mortem Speech II

Auteur: Maarten van den Oever

Uitgever: Stichting Dubitatio Liberat

Plaats van uitgave: Stad aan het Haringvliet

Jaar van uitgave: 2021

Editie: tweede d.d. 2022

ISBN: 9789492752246

Deze uitgave is het tweede deel van een autobiografisch essay. Beide delen zijn niet goed los van elkaar te lezen of te begrijpen. Maar ze bestaan twee betrekkelijk los van elkaar staande episoden in een leven. De gebeurtenissen in het verhaal zijn waar gebeurd. Niettemin is elke weergave van de werkelijkheid ook een inkleuring ervan, en die komt enkel voor rekening van de auteur. Het is als met een handschrift: aan de stijl en de uithalen herken je de schrijver.

Wie dood is wordt nog maar door een enkele opgave geplaagd. En dat is begrijpen wat dat nou allemaal helemaal was, dat gebeuren dat leven heet. En dat begrijpen valt in alle eerlijkheid niet mee. Want, zeg nou zelf, wat we eigenlijk hier deden weten we niet. Ook al doen we graag meewarig over iedereen die de zin van het leven denkt te hebben gevonden - en waarschijnlijke terecht- zelf bakken we van diezelfde speurtocht ook maar heel weinig. 'Zin' is een ontzettend moeilijk begrip, niet eens omdat we die niet vinden, maar meestal omdat we niet weten wat het is dat we moeten vinden.

Maar dood zijn heeft zin, het heeft namelijk wel dat ene gigantische voordeel: er is geen enkele reden meer om een blad voor de mond te nemen, alles kan vrijuit gezegd worden, want het doet er niet meer toe. De zin van het leven, zo die er al ooit was, is weg, verdwenen met het leven van de dode, en dus zal niets mij weerhouden om te schrijven wat ik wil schrijven. Dat is een aantrekkelijke vrijheid die de levende helaas nooit heeft, die moet altijd voor alles bang zijn, de gevolgen, de afkeuring, de verwijten. Een dode kan dat niet treffen, die heeft geen gevoel meer (althoewel, dat lijken sommige levenden ook niet te hebben).

1.

Opgeladen, vol van sturm und drang kwam ik in Nijmegen aan. Het jaar was 1973.

Daar kwam ik neer, in een huis bestaande uit drie betonnen platen, een hout-met glas voorgevel en een hout-met glas achtergevel en een bitumen dak erop.

Tolhuis 35-50 Nijmegen.

Ik zag het me doen. Aankomen, de betonnen bak aankijken, denken dat ik me nooit iets ergers had kunnen voorstellen dan een huis met een tuintje in een voorstad, en dan in zo een huis naar binnen gaan en daar gaan wonen.

Het is alsof jezelf niet meer dan een geest bent die stilzwijgend beschouwt hoe een zak botten de deur opendoet, naar binnen loopt en hem braaf weer achter zich dicht doet. Het huis was alles wat ik niet was. Gekocht door Tonnie omdat die me nu wel arrivé vond, de succesvolle zoon met universitaire papieren. Alles zoals hij zichzelf had gezien toen hij nog dacht een geslaagd mens te zullen worden.

Ik kwam daar binnen met de moed der wanhoop. Hoe zou ik daar ooit mezelf vinden, in al die betonnen chaos.

Achter het huis lag wat als tuin bedoeld was, een plak grond van 8 bij 5 meter, leeg en kaal. Daarachter keek je op het niks, weide en leegte. De eerste dagen kon ik niet anders dan daar in wanhoop naar staren. De armoe van het beeld vloog me aan.

Met krimpende hersens -zo voelde het – begon ik een inrichting van de doos te bedenken. In de woonkamer een tafel in de vorm van een muzieknoot aan de wand – die associatie is nooit bij haar opgekomen. In de keuken een simpele houten uitklaptafel.

Boven niks, twee slaapkamers waarin alles steriel wit was en wit bleef. En een badkamer waarvan ik gelukkig niet eens meer weet hoe die er uit zag.

Daarin gingen wij leven, Ria en ik, verbijsterd kijkend naar de kilte van het leven.

Als dat je uitgangspunt is, ja dan laat zich de rest bijna voorspellen. Ik spurtte naar de uitgang.

Eerst nog traag en aarzelend. Er was een hockeyclub, op velden daar achter het huis in de vergeetput. Daar ging ik heen, met de vriend van Ria's zus (zij waren naast ons komen wonen). Mijn sportinstelling is ongeveer het tegenover gestelde van competitie: ik deed alleen maar mee voor de lol. De gein ontging mij niet maar de rest van de club wel, en ik werd, voor de zoveelste maar bepaald niet voor de laatste keer, beschuldigd van verbreking van de sociale codes, iets wat ik toen ook wel als zodanig herkende. Ik hoorde daar niet (waar wel eigenlijk?).

Nee, mijn passie ging vanaf het begin uit naar de universiteit. Daar was alles waar ik naar verlangde. En dat in alle dubbelzinnigheid die in dat verlangen zat. Want als ik dan in de bankjes zat voor een blaaskaak als Jacob Stappers, de stichter van de afdeling publicistiek, die zichzelf hoogleraar waande, maar het niet was, was ik enerzijds helemaal bezeten van de discussie die er te voeren was maar anderzijds ook van de diepe minachting die ik voelde voor het ongelofelijke doorzichtige simplisme van de man. Hij vond niks leuker dan arrogant wegzetten van elke opstandig of vernieuwend geluid, wat zijn goed recht was, maar had zelf helemaal niets te berde te brengen. Het ging werkelijk nergens over dan de orthodoxe massacommunicatietheorien herhalen die in elk handboekje te vinden waren. De totale leegheid, die ik ook al kende van Tilburgse hoogleraren.

Toch was er op dat kleine instituutje nog wel iemand die kon denken, ene Godelieve De Beukelaere, een uiterst onsympathieke maar zeer intelligente Belgische dame. Ze gaf methoden en technieken, een doodsaaï vak zou je zeggen, maar niet voor mij. Ze liet me vrij in de themakeuze voor mijn scriptie en ik schreef een analyse over Ritsert, de grote profeet van de inhoudsanalyse sinds 1972. Inhoudsanalyse is de zogeheten 'wetenschappelijke' simplificatie van wat vroeger en terecht filologie werd genoemd, het ambacht van Nietzsche, waarmee gepoogd werd de essentie van overgeleverde teksten en gedachten te begrijpen.

Ritsert is de man van wat zich tegenwoordig wetenschap noemt, van de kwantificatie van tekstelementen om daar inhoudelijke conclusies uit te trekken. Die eerste maal dat ik meer voelde dan wist dat kwantitatieve technieken vooral bestaan uit het verkrachten van de werkelijkheid in plaats van uit het begrijpen ervan.

Eigenlijk is die poging om alles te willen weten een soort erkenning van Kant's stelling dat we de kloof tussen ego en object nooit echt kunnen overbruggen, we kunnen hem alleen door reductie, d.i. meten, indirect opvatten.

Godelieve en ik kregen er felle discussie over. Ik heb zelden iemand zo vuil en misprijzend naar mij zien kijken als zij, maar ze erkende botweg de waarde van mijn kritiek al was ze het er totaal niet mee eens. Het was de eerste keer dat ik iemand tegenkwam die heel goed kon accepteren dat ze geen gelijk kreeg, hoe ongelukkig ze daar ook over was. Ze was een nukkige dame die het me nooit vergaf maar me ook nooit zou dwarszitten. Een integriteit die ik nog niet kende.

Zij was, juist door haar vinnig debatteren, ook degene die mijn honger naar diep graven stimuleerde. Zij maakte me duidelijk dat ik moest graven naar meer. Ik begon te voelen dat er veel meer was dan wat er zo formeel en oppervlakkig in de universitaire boekjes stond. Het voelde alsof ik voor de tweede keer in mijn leven ontdekte dat een catechismus nonsens was. En met die instelling stapte ik het Nijmeegse leven in.

Daar was in die tijd wel iets aan de hand. De tijd van Schillebeekx, Terruwe en Toon Asselbergs (Anton van Duinkerken) was aflopend. Toon zat niet meer met zijn borrelglasje bij de vergaderingen van het NUB (Nijmeegs Universiteits Blad) waar de jonge hond Michel van Nieuwstadt de richting was beginnen te bepalen. Studentenverenigingen (de USB) deden niet meer wat bevoogdende professoren, die studenten vooral zagen als te scholen fokvee, hen voorschreven. Er was een tegenstelling ontstaan, die van een oorspronkelijke gezagscrisis geleidelijk aan overging in een inhoudelijke crisis. De ontstaande massastudent uit de middenklasse voelde zich niet thuis bij het inhoudelijk lege elitarisme. De jongeren vonden dat de universiteit als maatschappelijk dienend instituut faalde. Het ontbrak het instituut aan innovatie, aan creativiteit, aan

intellectuele diepgang, maar vooral aan mededogen, het gevoel dat velen niet openlijk onderschreven maar dat wel steeds boven kwam als de nieuwe maatschappelijke themata in de universitaire kringen naar boven kwamen: ongelijkheid, armoede, oorlogen, repressie, en gebrek aan vrijheid van meningsuiting, vervreemding en emancipatie. De bevlogen student was geen hardvochtige krijger, maar eerder een liefhebbende vrolijke criticaster, een flierefluiter die vond dat anderen dat ook moesten kunnen zijn, vol van onbezorgdheid en strevend naar geluk. (een periodiek op het eind van de beweging heette veelzeggend “Wij eisen geluk nu”.)

Die algemene typering gold verreweg het grootste aantal studenten, maar trok mij niet zo. Zeker, ik kon wel delen in het mededogen, onderschreef de morele verontwaardiging, maar dan hield het op. Ik was voorzichtig en kritisch geworden over een aantal andere aspecten van het studentenactivisme die ik ook bij de Tilburgse KSB had gezien: men maakte elkaar af, en niet op een intellectueel zuivere manier. Het ging meestal niet om inhoudelijke argumenten maar om machtsspelletjes, de dictatuur van de meerderheid.

Die constellatie van aan de ene kant inhoudelijke inspiratie en kritiek en aan de andere kant juist het inhoudelijke laten wegvagen door macht was voor mij in die beginjaren een ongrijpbaar maar ook afstotend geheel.

Het begon echter niet helemaal zo.

Die eerste keer dat ik het fraaie instituutsgebouw van politicologie, Stella Maris, kwam binnenlopen was daar een bezetting gaande. Het conflict was typerend voor de ambivalentie van het universitaire conflict. Hoogerwerf, de hoogleraar in kwestie was het schoolvoorbeeld van een inhoudsloze formalist. Zijn vergelijkende politicologie, die door allerlei machtsspelletjes, nog steeds de wereld van de politicologen overheerst, blonk uit door een totaal gebrek aan verklarende kracht en verbeeldingsvermogen. Niettemin heeft zo’n man natuurlijk recht op zulk een weinig vermogende opvatting van wetenschap. Maar hij was behalve hoogleraar ook de bepalende man voor de samenstelling van de personeelsformatie. En dat maakte het moeilijk, want natuurlijk was hij in theorie voor vrijheid van meningsuiting en discussie, maar dat op dezelfde

manier als de Nederlandse liberalen dat doen: discussie is nuttig zolang er alleen liberalen aan meedoen en oppositionele stemmen alleen decor zijn. En dat was niet de opvatting van de oppositionele krachten bij politieke wetenschappen. Die wilden het debat, waarvan het bestaan aanvankelijk gewoon door de universiteit en de zittende professoren ontkend was, binnenhalen in de vorm van professoren en medewerkers.

Bij een benoemingskwestie rond ene Reinalda hield Hoogerwerf zich niet aan een eerder gedane toezegging om een kandidaat van de meerderheid te aanvaarden, en omdat een meerderheid toen nog formeel geen macht had en hij wel, betekende dat de afwijzing van de benoeming. En daarvan was deze bezetting het gevolg.

Ik moet eerlijk zeggen dat ik wel braaf aan de bezetting meedeed, maar niet in het doel ervan geloofde. Dat wil zeggen, niet in de personele kant ervan. Ik had in mijn intellectueel graven al lang gezien wat deze Reinalda en zijn beschermheer Ger Harmsen, voor lieden waren, en daarvan moest je echt geen inhoudelijke revolutie verwachten. En mij ging het wel om die inhoudelijke revolutie.

Tja, 'inhoudelijke revolutie'!!

Had ik daar toen al wel een idee van dan? Ja, wel, maar nu achteraf in mijn ogen nog heel primitief. Het debat waar ik toen op focuste ging over de positivisediscussie. De eerste keer dat ik met positivisme in aanraking kwam was op de Tilburgse Hogeschool, waar een dergelijke primitieve wetenschapsopvatting bestond dat het aanbod vrijwel op het belachelijke af was. Er was daar slechts een medewerker, Frans Kerstholt, leerling van Lolle Nauta, die ons begon te wijzen op het feit dat de wetenschapsopvatting van de hogeschool niet meer was dan een opvatting, en dat je daar met reden heel anders over kon denken, iets wat later door Anton Zijderveld uit en te na onderstreept werd. Kortom, het was maar de vraag wat wetenschap was, en dus was het maar de vraag wat wij eigenlijk op academische instellingen deden.

In de Nijmeegse situatie was het positivisme de gebeten hond. De Nijmeegse SUN-uitgeverij, voortgekomen uit de studentenbeweging, gaf heel wat teksten uit waarin grondig (zo dachten wij toen) met het

positivisme werd afgerekend, en dan met name met het neopositivisme van Karl Popper. Het standaardverwijt van studenten aan de wetenschappelijke staf was dat zij zich enkel met positivisme inlieten, wat in de ogen van studenten neerkwam op systeembevestigende wetenschap. Sociaalwetenschappelijk onderzoek langs de methodologische lijnen van het positivistisch wetenschapsbeeld werd dan ook taboe.

Dat vonden wij mooi maar hadden we ook een alternatief? Hoe zag andere wetenschap er dan uit? Daar lag mijn interesse: ik wilde uitvinden hoe je dan wel doordrong in de kern van het bestaande.

Daartoe sloot ik me aan bij een klein groepje dat bij politieke wetenschappen het voormalige politicologenblad Paradoigma in handen had gekregen. De redactie was allereerst een debatingclub. We wisselden stukken en opvattingen uit, zetten nieuwe sporen in het streven kwalitatief superieure en meer maatschappelijke theorievorming van de grond te helpen. De redactie had allerlei connecties in Nederland, maar ook elders in Europa, vooral in Berlijn waar we een redactielid hadden zitten. Hier kon ik mijn streven kwijt.

Zo settelde ik me in een intellectueel klimaat dat verdeeld was door dogmatische ijver en meedogende solidariteit, waartussen ik alleen maar groef, groef naar wat ik wilde begrijpen.

2.

Die ontwikkeling werd door Ria met argusogen gevolgd, niet omdat ze het er niet mee eens was, maar omdat ze er geen deel van uitmaakte. Ze had zichzelf altijd een partner gevoeld in een bondgenootschap met mij, zag ons als intellectuele en politieke voorlopers in de samenleving, en nu zag ze me wegdrijven, voor haar gevoel toch. En ze liep steeds vast, was de sociologie-opleiding in Tilburg gaan doen, maar het inspireerde haar niet, integendeel. Als er stukken geschreven moesten worden, moest ik dat doen, tot en met haar scriptie toe, waarna ze volkomen rancuneus achterbleef zichzelf en mij verwijtende dat ze het niet zelf had geschreven. En hoe verder ze kwam bij sociologie, hoe meer het aantal contacturen daar afnam en ze dus meer thuis zat in die verdomde betonnen doos, starend over de velden. En dan wilde ze horen wat ik meemaakte, en tegelijk wou ze dat natuurlijk ook helemaal niet horen, want het was niet zij die het meemaakte, en dan barstte ze uit in ongecoördineerde verwijten, dat ik altijd weg was, en dan dat ze me niet wilde verwijten dat ik altijd weg was, en dan dat het mijn schuld was dat ze me verwijten maakte, etc. Dat liet ik dom genoeg betijen, probeerde haar tot activiteit te brengen wat ze als gemanipuleer ervoer. Haar onvrede nam toe, ze nam me de maat, verzuurde en isoleerde zichzelf, ging nergens heen en wilde nergens aan deelnemen, sloot zich meer en meer op, brak zichzelf af, en dat zou zo doorlopen tot na het einde van mijn studietijd.

Achteraf vraag ik me nog steeds af of ik meer had moeten proberen haar geleidelijke onttakeling tegen te gaan. Zou er iets geweest zijn wat ik had kunnen doen? Natuurlijk, je kunt altijd denken dat liefde alles oploste. Maar ik denk achteraf dat onze liefde een product was van het verzet tegen Tonnie. Samen waren we sterk geweest en dat had verbondenheid gegeven. Maar ik was toen echt geen handige lover, en zij was dat al helemaal niet. We waren twee stumpers als het over de liefde ging, niet begrijpend hoe we met elkaar om moesten gaan. Het leek ons alsof

intellectuele gedrevenheid alles zou compenseren, maar we voelden en zagen de band niet die we toch ondanks alles hadden opgebouwd. Ik gaf echt wel om haar. Ze was mijn maatje. En dan ga je gesteld raken op haar ogen, op haar houding, je voelt het als ze achter je staat, je handen vinden elkaar vanzelf, en in een ontmoeting met anderen weet je van elkaar wat je vindt. Ze was deel van mij geworden.

Ik onderkende daardoor niet wat er onder het oppervlak van het gedrag gebeurde, ik nam selectief waar, dacht dat alles zo stevig was verankerd dat het niet kapot kon.

Dat kon wel, zo bleek later.

3.

Het Nijmegen van die jaren riep.

Ik werd lid van de plaatselijke PSP, naar mijn idee van toen de meest doordachte politieke richting. Er volgden de eerste serie van discussies uit mijn Nijmeegse loopbaan, waaruit ik alleen maar opmaakte dat in een discussie het niet ging om de kracht van de argumenten maar om de vraag wie het gezag had ze te uiten.

Ik bezocht politieke avonden van de Nijmeegse SP, Koos van Zomeren in vol dogmatisch ornaat. Wat ie allemaal voor onzin uitsloeg weet ik niet meer, behalve dat ik het ook toen al onzin vond; ik kende dat van mijn KSB-episode. Wat mij wel ongeloofelijk fascineerde was de vorm van arrogantie die dat optreden aannam. Van Zomeren zat dan achter zo een formicatafeltje op een verhoog (hij deed me denken aan die bollendirecteur) hield een betoog op een toon alsof hij militaire rekruten moest onderwijzen hoe ze hun schoenen moesten poetsen, in een volledig onbegrijpelijk jargon waarin veel massa's en kameraden rondliepen. Maar daarna! Hij zakte verveeld achterover in zijn stoel, bestudeerde aandacht de punt van zijn potlood en begon met een tandenstoker tussen zijn tanden te woelen, met een blik waaruit sprake dat wij ons dienden te realiseren hoe volkomen irrelevant wij waren vergeleken met zijn grootsheid. Het was een houding zoals ik die veel later ooit terugzag en herkende bij Ad Melkert in een ontmoeting met hem als lid van een selectiecommissie, toentertijd voorzitter van de socialistische jeugd. De volslagen arrogantie van beroepspolitici. Hij vond kennelijk een kandidaat afgeserveerd en demonstreerde dat door door de vragen van de medeleden van de selectiecommissie heen luidkeels te gaan roepen om koffie en te roepen hoe belachelijk een bericht in de krant was; de kandidaat bestond niet meer ook al zat die minder dan een meter voor hem. Je moest wel goed gaan voelen dat er een totaal kwaliteitsverschil was tussen politieke leiders en het klootjesvolk.

Later werd ik lid van een landelijke onderwijswerkgroep van de PSP. Daar zaten goede lui in, Saskia van Oenen, Martin Linthorst, Jan Nijens. Dat ging over inhoud, we discussieerden over de kwalen van het secundair onderwijs, ontdekten dat het grote probleem zat in een onderwijsopvatting die uitging van de overdracht en niet van het leren, dat er onderwijs op maat moest komen en niet het kortwieken van iedereen die zijn hoofd boven het maaiveld uitstak. We waren bevlogen en eensgezind, schreven er een boekje over 'Loon naar leren, waarvan we moesten ontdekken dat de landelijke leiding het niet wenste uit te geven, niet omdat het onjuist of onterecht was, maar gewoon om de simpele reden dat het niet van hen kwam. Inhoudelijke directieven komen van leiders, en komen ze daar niet van, dan zijn het geen inhoudelijke directieven en moeten ze niet gepubliceerd worden. De stompzinnigheid van de afwijzing en het motief erachter sloeg ons met stomheid.

We lieten ons niet doen, zo waren wij spontane jonge honden van die tijd niet. We trokken met het manuscript naar een alternatieve uitgever, het Socialistisch onderwijsfront van de gebroeders Piet en Paul Offermans, en die gaven het wel uit. Maar daar had ik zo mijn bedenkingen bij, want ik had een gefilmde geschiedenisles gezien van de Offermans-en waarin een onvervalst staaltje eenzijdige indoctrinatie ten beste werd gegeven waar je niet goed van werd. Was het dan niet mogelijk met inhoud om te gaan op een open manier, alsof het echt een uitwisseling van meningen werd? Ik vroeg het me daar en toen vaak af.

Dat soort autoritaire optredens zette mijn nekhalen stijf overeind.

Waar waren de claims op een graven met open vizier, een zoeken naar de gronden van de historie en de samenleving, als er steeds en direct lieden opdoken die het om niets anders leek te gaan dan om het allereerst begraven van elke discussie. Sinot keek me bestraffend aan vanaf zijn hoge hemelstoel: "Niet doen Maarten, niet blijven bij wat je ziet, dieper, dieper, alsmaar dieper graven".

Ja, dat wilde ik ook wel.

Maar hoe?

Op de afdeling publicistiek hadden we met 6, 4 jongens en twee meisjes,¹ een scriptiegroep gevormd, die als uitgangspunt een begrip had genomen dat in veel van de toenmalige discussie een sleutelrol vervulde: “Tegenopenbaarheid”.

Het kwam er in ons project op neer dat we wilden laten zien hoe onder jongerenbewegingen mensen opinies vormden uit onderlinge communicatiestromen in plaats van uit formele communicatie via media. Er bestond zoiets als het Gramsciaanse streven van de onderlaag naar een eigen culturele hegemonie, waarin die eigen uitwisseling die tegenopenbaarheid heette een onmisbare bouwsteen was.

Jacob Stappers en Godelieve De Beuckelaere verzetten zich met woorden, met vage argumenten maar niet met geweld. Ze hadden mogelijk best goede argumenten, maar in elk geval de verkeerde toon.

Ze hielden een hooghartig en belerend pleidooi, inhoudend dat wij geheel ten onrechte dachten dat er een ander zinvol communicatiecircuit in de samenleving kon bestaan dan de gevestigde media en ze schilderden onze kruistocht af als don quichotisme. De grond in stampen is niet de beste vorm als je bloemen wilt laten bloeien.

We hebben verbeterd anderhalf jaar aan ons project gewerkt. En juist toen we meenden toe te zijn aan een afrondende fase kwam het bericht uit de afdeling publicistiek dat Stappers het ons niet zou toestaan op dit project af te studeren. Het was een zoveelste clash met een gelijk dat alleen maar bestond bij de gratie van de macht waarop het zich baseerde maar dat het aan elke inhoudelijke argumentatie ontbrak.

Wat te doen? We wisten van het bestaan van een concurrerende afdeling massacommunicatie op de universiteit en die bevond zich bij sociologie. We vroegen een gesprek aan. En dat gesprek was mijn allereerste ontmoeting met Michel van Nieuwstad.

Die was toen al wat je noemt een ‘kanon’ van de onafhankelijke studentengroepen. Hij was de persoon waarover een groot conflict was

¹ Ben Baan, Wim Bekkers, Sonja Klein, rene Sterk, Annelies van ?, Vic Damoiseaux, en ondergetekende

uitgebarsten op de faculteit talen, de afdeling Nederlands, ook omdat de betreffende hoogleraar hem niet had willen benoemen tegen de wil van de faculteitsraad. Het conflict was deels opgelost doordat een lector op sociologie, Marsman, hem onder zijn hoede had genomen zodat er toch een afdeling ontstond voor Michel, eigenlijk alleen om het conflict op Nederlands op te lossen. Dat was wat er op het oog was gebeurd.

In werkelijkheid stond Michel voor veel meer. Hij was een groot gelover in de mogelijkheid van inhoudelijke vernieuwing door de inspiratie uit het studentenprotest, zo groot dat hij er zijn boezemvriend Pe Hawinkels een ongekend grote bloedneus voor sloeg. Dat was nog eens wat: Michel had een onbegrensd geloof in het menselijk kunnen als het op inhoud aan kwam. Hij was de hoofdredacteur van Internationale Korrespondentie, een blad voortgekomen uit het Griekenland bulletin, dat een van de oudste afscheidingen was uit het bladen en -uitgeefcircuit rondom de SUN (Studenten uitgeverij Nijmegen). De discussies die tot de tweedracht aanleiding gaven waren legendarisch in de studentenbeweging. Aan de ene zijde het positivistisch marxisme van Hugues Boekraad, en consorten, aan de andere kant de als 'spontaneïstisch' weggezette inhoudelijke vernieuwers rondom Michel en Internationale Korrespondentie. Het was de tweedeling tussen het Kapitaal en de Grundrisse, tussen Harmsen en Lukacs en Sartre, tussen verwetenschappelijkt positivistisch marxisme, en de inhoudelijk-literaire vernieuwers.

Hij liet het niet bij praten. Hij zette sporen uit, hoe rudimentair ook. Toen zijn boekje "van aardgetrouw tot Aziatisch 'verscheen vatten alle aanhangers van zijn stroming dat (terecht) op als een signaal dat het een werkwijze probeerde te ontwikkelen over hoe je over taal kon denken. Onder zijn leiding verschenen baanbrekende studies over sociolinguïstiek, (Met Harrie Mazeland en Jan Lenders), over de boekenwereld (Louis Heinsman) en over de Mediamacht (Jo Bardoel en Peter Vasterman). En het zou nog maar het begin zijn van zijn grote inhoudelijke en literaire activiteit.

Rondom zijn groep ontstond ook een kring van bladen, georganiseerd naar faculteit, zoals infobul van Nederlands, Revoluon van Wis- en

natuurkunde, en Paradogma van de politicologen, die allemaal die roep om inhoudelijke vernieuwing uitdroegen. Om misverstanden uit te sluiten: die bladen waren geen van alle orthodoxe marxistische uitgaven, integendeel ze stonden door hun kritisch-creatieve houding vaak en feitelijk op gespannen voet met het in de studentenbeweging opkomende dogmatisme. Typerend was Michels eigen veel later verschenen proefschrift over Menno ter Braak dat de als vanouds altijd vijandige liberale pers van niets anders wist te betichten dan van een teveel aan belezenheid.

Die Michel kwamen we tegen. Hij liet ons aan een paar van die afgrijselijk kille formicatafeltjes van de universiteit zitten, kwam er zelf bij zitten hoorde ons stilzwijgend aan. Om daarna te vertellen dat hij nog niet goed begreep wat we nu eigenlijk voor ogen hadden maar dat we het wat hem betreft mochten komen doen.

Ik zou Michel meer en meer tegen komen. In mijn andere studie, politicologie, vond ik geen inspiratie. Hoogerwerf bleek, ook bij tentamengesprekken, een uiterst vriendelijke lege schil. Hij had helemaal niets te berde te brengen. Dat kon je van Hans van den Doel, de man van de toen door hem opkomende convergentie theorie (het vermeende automatisch samensmelten van kapitalisme en oostblokcommunisme) niet zeggen. Die had wat te vertellen maar deed dat in de vorm van betweterige commando's en verdroeg geen tegenspraak. Tentamengesprekken eindigde niet zelden met de grootst mogelijke ruzies. Niet met mij overigens. Hij was poeslief, liet me zelfs uitpraten en wilde eigenlijk vooral weten wat ik met mijn theoretische reputatie wilde gaan doen. "Niet op de universiteit werken" was mijn prompte antwoord, waarop ik direct mocht vertrekken. De derde prof, Kurt Tudyka, de enige marxist op de afdeling politicologie, was heel wat meer open, maar dat kwam vooral, denk ik achteraf, omdat zijn naaste medewerker Ben Schennink was, een methodoloog, waarmee ik toen al diverse methodologische discussie achter de rug had en die uiteindelijk ook samen met Michel mijn scriptiebegeleider zou worden. Tudyka koesterde grootse verwachtingen van mijn scriptie (en vond later ook dat hij volkomen gelijk had gehad). Graham Locke, de later aangestelde tweede marxist, die een huisvriend bij ons werd, kwam te laat om er nog tentamen

bij te doen; ik deed dat met veel plezier bij zijn voorganger, George Kwaad, die, klein als hij fysiek was, in mijn ogen een groot man was.

Dat laatste was vooral om een trek die ik bij hem zag. Als hij weer eens een van zijn aarzelend opgediste maar inhoudelijk diepgravende vertellingen had gehouden zag ik dat verlegen aarzelend lachje van hem, en dat typeerde hem meer dan wat dan ook. Elke vraag die je hem stelde beantwoordde hij met kanttekeningen. Je kon bij het onderwerp van de vraag ook dat denken, of juist wat tegenovergestelds, en misschien moest je het juist in een ander perspectief zeggen. George wist niet alles maar wist wel heel veel niet helemaal te weten. Hij dacht over alles na, wikte en woog en bestreed stelligheid met grote zekerheid. Voor zover er iemand op de universiteit aan te wijzen was die stond voor echte wetenschap (voor zover je daar überhaupt in gelooft natuurlijk) was dat wel George Kwaad. Ik betreurde toen al dat ik zo weinig van hem mocht horen. Ik begreep later dat hij zeer te lijden had gehad van het regime van onze laatste grote hegeliaan in Nederland, Hollak.

Hoe leerzaam ook al deze ervaringen mochten zijn, het waren niet de voor mij centrale momenten in het Nijmeegse. Dat waren wel de bonden en paradigma. Niet omdat die historisch zo hemelbewegend zijn gebleken, maar omdat de politieke cultuur van de bonden, d.i. de samenwerkende studentengroepen van de verschillende faculteiten, een verbeterde strijd om de ziel van het verzet inhield. Het ging in grote lijn om het zelfbegrip van de opstand. Wat was het wat ons dreef, wat hield een studentenbeweging in die enkel in de universiteiten raasde. Er kwamen diverse antwoorden. Een daarvan, die grotesk 'bondgenotenpolitiek' werd genoemd, pleitte voor een zelfidentificatie als medearbeiders en medestander van volksbuurten in hun verzet tegen de onderdrukkende liberalen. Dat medearbeidersidee was bekend van de KEN (Kommunistische eenheidsbeweging Nederland) en van de SP van Jan Marijnissen en Remy Poppe. De politicologenbond, de SSP, praatte er zich suf over maar kwam er geen steek verder mee, hoewel veel individuele leden in hun latere leven wel niets anders deden dan juist voor die verdrukten opkomen. Er was ook het denigrerende standpunt, de Dieter Duhm positie, waarin de opstandige student een klasseverrader werd, afkomstig uit de middenklassen in de massificatie van de universiteiten en nu bezig

de achterstand van zijn ouders in te halen ten nadele van reactionaire en elitaire professoren en bestuurders. Ook geen standpunt om vrolijk van te worden.

Het kon mij allemaal niet erg bekoren. Ik vond het verhalen om de hete brij heen. Wat is een intellectueel eigenlijk, en waarom verdroeg een integer intellectuele houding zich niet met het universitaire klimaat? Vertaald naar mij toe: waarom zou ik dan niet kunnen zijn wat ik wilde zijn?

Daarnaast speelde daar het botte dogmatisme dat je op de universiteit tegenkwam, met name van orthodoxe communisten als Paul Scheffer, voorzitter van de USN, een wilde jonge jongen met veel krullen die er zich altijd op beriep dat hij arbeiderservaring had opgedaan bij de Franse CGT.

Michel nodigde hem namens de bonden eens uit voor een inhoudelijke discussie, waar we met vijven samenzaten, en het erop neer kwam dat Paul in het geheel van geen inhoudelijke discussie wist en alleen maar zich beriep op het belang van de communistische internationale, en dat in een tijd dat Paul de Groot nog in de CPN de scepter zwaaide. Hij begreep in het geheel niet wat ons zo stak in het communistisch positivisme.

Ik weet zelfs niet of hij dat nu na zoveel jaren uiteindelijk wel begreep gezien zijn simpele feitenfetisjisme in zijn recente boeken.

Het dogmatisme van clubjes als die van Marijnissen en de CPN en hun adepten bestond vooral uit aloude socialistische concepten: De verandering van de samenleving in een klasseloze, de vooruitstrevendheid van de blue collar worker, de staat als instantie die de samenleving moet en kon hervormen, de stelling dat wie arm is links moet zijn, de aanname van een oversimplistisch kennisidee (de belachelijke brochure van Engels over het gezin etc. werd nog steeds serieus genomen, niet omdat ie waar was maar omdat Engels die geschreven had en het daarom waar moest zijn). De idee dat Karl Kautsky een behoorlijk stompzinnige naïeve positivist was (zoals Zilsel al bleek te hebben gesuggereerd), in epistemologische termen tien keer naïever en fouter dan de door ons, dogmatici, verketterde leden van de positivistisch geachte Wiener Kreiss, kwam bij al deze clubs niet op

Nee, niet de zich verhardende en verstarrende politieke groepen zag ik als mijn biotoop. Wat mij fascineerde was in de allereerste plaats dat mensen in de samenleving niet de kans kregen zichzelf te zijn (wat dat laatste overigens ook maar mocht zijn, maar die vraag stelde ik me toen nog niet). Het concept van de 'vervreemding' hield mij tijdenlang bezig. Dat begon met dat beroemde eerste hoofdstuk van het kapitaal, waarin het onderscheid ruilwaarde vs. gebruikswaarde werd gepresenteerd. Ik heb daar alles wat er aan interpretaties en commentaren te vinden was over doorgeploegd, heb de Grundrisse ervoor gelezen, Hegel, Sartre, Fromm en Lukacs gelezen en ik weet niet wat allemaal meer. Het leek mij toen dat eigenlijk alles wat er aan onteigening in de samenleving bestond was terug te voeren op dat concept. Dat betekende dus bijvoorbeeld dat ik het hele idee van de tegenopenbaarheid, waar wij in ons afstudeergroepje aan werkten, op vervreemding viel terug te voeren, d.w.z. op het afnemen van de blue collars van hun eigen vormgeving en invulling van publieke communicatie.

Het betekende ook dat ik de studentenstrijd waar we ons in bevonden begon te zien als een gevecht waarin de studenten eigenlijk vooral bezig waren zich een eigen opvatting van het intellectueel bestaan en van de hoofdarbeid te vormen, tegen de maatschappelijke druk in, want die zag de white collars vooral als dienstverleners voor overheid en bedrijfsleven. In het schema gebruikswaardegerichtheid vs. ruilwaardegerichtheid: het ging de studenten eigenlijk om de eigen invulling van hun product, niet zozeer om de omzetting van hun werk tegen andere waarden (ruilwaarde).

De grootste werkgever van white collars was ondertussen wel de overheid en niet private ondernemers. Onderwijs, zorg infrastructurele organisaties, gemeentes, provincies etc... En de overheid was meer dan enkel werkgever, want de overheid was ook de vormgever van de samenleving, althans in de ogen van de linkse theorievormers. De Staat was de hoop van links.

Het hele onderwerp van de ware aard van het intellectuelenbestaan hield mij bezig in mijn hoofd, ook al studeerde ik ondertussen op alles wat los en vast zat, schreef veel artikelen over allerlei onderwerpen, o.a. over de

markt van zorg en geluk (waar Hans Achterhuis blijkbaar naar gekeken heeft).

Wat langzamerhand ook tot mij door begon te dringen was dat een centraal bestanddeel van het intellectuelenbestaan eigenlijk weinig aandacht kreeg toen (in Nederland nu nog steeds niet). Hoofdarbeid draait om kennis. Maar wat is kennis? Ik had van Anton Zijderveld heel goed begrepen dat de school van Alfred Schutz (o.m. Berger en Luckman) zich intensief bezig hield met de vraag hoe kennis ontwikkeld wordt en ging dus alles lezen wat ik daarvan kon bemachtigen. Ik liep daarin vast, omdat die school zich enkel bezig hield met de vraag hoe kennis in de samenleving gevormd en beïnvloed wordt en niet met de vraag wat het eigenlijk is.

Op andere gebieden, die meer in de mode waren in de studentenbeweging, zoals 'de staat', kwam ik wel verder. Er waren studiegroepjes over (o.a. met Huub Spoormans, die later 2 geweldige boeken over Thorbecke zou publiceren). En er was toen nog de Stamokap-discussie, tussen Oostblok theoretici (lees, de CPN) en andere wat vrijere geesten. Uit die discussie kwam ik, op aanwijzing van Michel, uit bij Paschukanis, een, uiteraard door het Sovjetregime vermoorde, rechtsgeleerde uit de twintiger jaren. Die man maakte me plots duidelijk dat je over het recht en de staat via allerlei invalshoeken kon nadenken. De Hobbesiaanse staat die het filosofieonderwijs had opgedist was niet per se de enige noodzakelijk staatsvorm. Het lezen van Rousseau scherpte dat idee nog eens aan. Rousseau had van de staat een vrijwillige overeenkomst tussen mensen gemaakt (op basis van Adam Smiths veronderstelling van het 'vrije individu', die ook Marx zou navolgen). De staat als instrument van de mensheid om zich het bestaan eigen te maken en die macht niet door derde machten te laten ontvreemden. Lenin en Jaures en Gramsci: de overheid die de wil van het volk zal realiseren. De staat als koning, de staat als logenstraffer van alles wat volgens de verdedigers van het kapitalisme wetmatig noodzakelijk was.

Die staat, bestond die wel, en werd die wel door de wil van het volk gevormd en had die wel die almacht die links eraan toeschreef? Was met

andere woorden de overheid wel de uitvoerder van de inzichten van het volk?

Dat waren de vragen waar ik mee kwam te zitten.

Zo ontstond langzamerhand de uitgangsvraagstelling waar ik de rest van mijn leven mee bezig zou zijn: wat is kennis en wat is de mogelijkheid van het vormen van de samenleving daarmee? Hoe kan onze opinie ons bestaan vormen?

4.

Ik begrijp heel goed dat in de beleving van vrijwel iedereen zoiets triviaal is, niet echt relevant voor het leven van alledag. Maar dat was het juist niet voor mij: denken en doordenken wat en wie wij zijn, wat onze macht en onze onmacht is, was voor mij de hoofdzaak van mijn leven geworden vanaf de tijd dat het tot mij begon door te dringen hoe onmachtig mensen, en ook ik, gemaakt waren in het bestaan. Wat kon je daaraan doen zonder te vervallen in de stupiditeiten van onze voorouders. Niet onbelangrijk detail: misschien waren ze wel stupide maar waar zat die stupiditeit dan in? Daarvan was ik niet zo zeker. Sterker nog, ik was er sterk van overtuigd dat de kwaliteit van de universitaire kennis die ik tegen kwam bij lange na niet toereikend was om die vragen te beantwoorden.

De universiteit was een broedplaats van simplismen. Om dat te zien had je echt Willem Frederik Hermans ("Onder professoren") niet nodig. Het toppunt van ridiculiteit werd wel bereikt toen op de afdeling politicologie de professoren van den Doel en Tudyka schreeuwend konden worden waargenomen beiden trekkend aan een tafel die ze allebei in hun persoonlijke kamer wilden hebben. Het peil van hun wetenschap was navenant, en kon het beste als statuskruidenieren omschreven worden. Ze droegen zichzelf uit, maar waren echt niet bezeten van de wil om te begrijpen, toch niet onbelangrijk als je in de officiële doelstellingen van de universiteit gelooft.

Ook mijn ondertussen goede vriend Michel showde door de invulling van zijn universitaire bestaan met eindeloze vergaderingen en hopeloze disputen dat het in de universiteit echt niet om weten en begrijpen gaat.

Het was helder: op de universiteit zou ik nooit bezig kunnen zijn met wat mij bezighield.

Bovendien hadden wij, in de Paradoxclub, die later omgezet werd in een Tjil Uilenspiegelclub, wel een soort consensus dat we zouden moeten proberen een praktische bijdrage aan de samenleving te leveren en ons leven niet zouden moeten vergooien door ons bezig te houden met de steriliteiten van de positivistische wetenschapsbeoefening. En dat heeft

ook inderdaad niemand van ons toen en later gedaan. Ook ik niet, want ik wilde bewust een tijdje het onderwijs in, dat me leuk leek en waarvan ik dacht dat ik praktisch wel iets goeds kon doen voor een paar mensen.

Ik had daar wel mijn bijgedachten bij. Ik kende mezelf goed genoeg: ik wist dat heel diep in mijn hoofd verankerd de wil zat om te begrijpen. Ik moest en zou de vragen oppakken die ik me als centrale opgave gevormd had. En dus maakte ik aan het eind van mijn studie met mezelf de afspraak: goed, ik zal eerst praktisch werken, maximaal 25 jaar, en dan ga ik de rest van mijn leven besteden aan studie en schrijven, begrijpen, koste wat het kost. Door die afspraak met mezelf kon ik vergoelijken dat ik mijn levensopgave een tijd terzijde moest gaan leggen. Ik zou de komende jaren ingaan in een dubbelstand, enerzijds vol hart voor de bezigheden die ik op me had genomen, anderzijds altijd bezig met de vragen waar ik mee was gaan leven als met een. tweede natuur. Er zouden van nou af aan altijd twee Maartens rond lopen, de ene die fanatiek zaken najoeg, de andere die het zichzelf zag doen maar ondertussen dacht aan heel andere dingen, aan wat zijn en de waarheid was, aan de rol die wij in het kennen speelden, aan het leven zonder de zekerheid van absolute kennis, etc. Ik wist dat, heel bewust ook, maar op dit moment in mijn leven wilde ik dat ook. Het beschermde me, het beschermde wat ik eigenlijk wilde, mijn ontembaar verlangen vragen op te lossen.

Zoiets lijkt een theoretische constructie. Iedereen zal immers denken: Tja, als je die luxe zou hebben in het leven, om dat zo uit te zetten! Maar ik ben de uitzondering op de regel. Ik had die luxe wel. Ik wist dat ik met gemak me zou doorzetten in welke omgeving ook, wist dat ik met groot gemak geld zou verdienen zoveel als ik wilde, ik was een alleskunner, en ik wist dat. Ik nam me daarom voor me in te houden, niet de dominante figuur te spelen, al was het alleen maar omdat ik zelf baasjesgedrag ook haatte.

Ondertussen was ik ook normaal mens, hockeyspeler, partner, familielid, onverantwoordelijk chauffeur, verwoed danser, schrijver, ruziemaker, reiziger.

Ook weer niet zo normaal. Want wij, Ria en ik, waren totaal geen uitgaansbeesten. Ik kwam wel eens in de kroeg, bezocht wel eens een concert en vaak politieke vergaderingen, maar een feestbeest was ik niet in tegenstelling tot veel anderen tijdens hun studietijd. Ik had helemaal geen behoefte meer aan de woeste feestjes die ik tijdens mijn middelbareschooltijd meemaakte. Ik had dat allemaal wel gezien, en vond de mensen om mij heen niet zo bijster interessant, in elk geval niet als partners voor een feestje. Saai werd ik daar voor mijn gevoel niet van, eerder integendeel, want ik vond het plichtmatig zuipen juist nogal saai.

5.

Wij mensen zijn rare wezens. Een deel van ons denkt over ons, het andere deel is ons.

Wij kunnen onze identiteit niet echt bepalen. We zijn wat we denken, denken we, maar misschien denken we wel wat ons zijn voorschrijft, en is onze identiteit wel een product van de voorschriften. We weten het niet, hopen alleen maar dat ons idee van zelf-zijn ook echt klopt

Nu goed, ik dacht toentertijd dat ik mijn partnerschap tegenover Ria wel kon sturen. Dat ik kon bepalen wanneer ik aardig was, mezelf wel kon dwingen lief te zijn, een relatie kon bouwen alsof het een bouwwerk van stenen was. Maar zo zijn relaties niet.

Misschien was ik wel lief maar zo voelde zij het niet. Zij voelde zich vooral opgesloten, niet zozeer door mij als wel door de omstandigheden. Ze kon nergens heen, was nergens deel van, had nergens contact mee, zat maar in die betonnen bak, voorstadsvrouw te spelen. En ik was de enige die ze de ogen kon uitkrabben. Het was niet dat ze me niet mocht. Dat deed ze wel. Maar ze haatte haar afhankelijkheid van mij.

Dan was ik als een sfinx. Ik had mijn eigen binnenwereld, mijn eigen reflectie en gedachtenwereld. Zij kwam daar niet aan, probeerde dat ook niet, vond integendeel dat ik haar daar niet mee moest lastigvallen.

Wij leefden beiden onze eigen wereld, zij die van treurnis, ik die van verbeten ijver mijn vragen te beantwoorden.

Zo doorploegden wij de laatste jaren van mijn studie op de Nijmeegse universiteit. Ik schreef als een razende aan mijn scriptie. Zij zat erbij, keek ernaar en treurde in stilte.

De scriptie leunde op gedachten: de eerste hield in dat het eigen is aan mensen met een intellectuele studie om onteigend te worden van een eigen invulling van hun werk, d.w.z. van de eigenheid in hun werk – ze waren voorbestemd om altijd hun gedachten te verpatsen tegen welke prijs dan ook. De tweede was de stelling dat markt en staat elkaar niet

verdragen. Markt en staat zijn elkaar weersprekende principes, en daardoor is in een kapitalistische samenleving de staat per definitie onmacht.

Beide stellingen waren zo ongeveer oorlogsverklaringen aan het orthodoxe gedachten goed van de dogmatisch linkse groepen van die tijd.

Toen ik het concept van mijn scriptie in inleverde bij Michel was het enige wat die zei: "En waar komt dit nu ineens allemaal vandaan?". Het verlaten van de staat als de sleutel op maatschappijvernieuwing was zo onorthodox dat alleen Michel dat kon begrijpen en het er ook mee eens was. Schoorvoetend zouden de linkse bladen van Nijmegen mijn opvattingen publiceren en verspreiden, IK voorop.

Ook de inhoudelijke opvatting van intellectuele arbeid baarde opzien. Ik moest een paar keer (waar ik een enorme hekel aan had en heb) opdraven als lid van een forum om mijn opvattingen van het karakter van de intellectuele arbeid te verdedigen. En dat deed ik om een speciale reden niet graag. Het zat me namelijk niet lekker, dat wat ik had verkondigd. In de orthodoxe lijn van het marxisme was het helemaal niet vreemd om intellectuele arbeid als een waar zoals andere te beschouwen en ook zo te analyseren, en precies dat had ik gedaan. Maar dan had je nog steeds geen enkel begrip van wat die intellectuele arbeid nu werkelijk helemaal was.

Ik wist dat ik de hamvraag had overgeslagen: wat is het wat wij doen als wij denken over de werkelijkheid, en is er zoiets als een uiteindelijk, een definitief kennisstandpunt?? Want op de achtergrond van alles wat wij deden als studentenbeweging en intellectuelen ligt de vraag of wat wij vinden gewoon contingente opinie is of dat we ons kunnen of zouden moeten beroepen op onweerlegbaar bewijs, op een ultieme harde ondergrond om op te staan. Wat is daarbij de relatie tussen weten en willen? Ik had het in mijn scriptie omzeild, en ik wist dat ik het alleen maar omzeild had, maar de mensen die mijn scriptie ontvingen begrepen die omissie niet, ze zagen hem niet.

Mijn afstuderen werd een afgang. Ik kreeg zoals vaker een black out, hoorde stemmen van de commissie als in een waas, begreep niet wat ze

zeiden, en gaf antwoorden die ik zelf niet begreep. Tudyka, de voorzitter van de commissie zei dat hij het jammer vond dat zulk een briljante scriptie niet beter verdedigd werd, en de boel werd afgesloten met een 7. Zoals zo vaak bleek ik niet bestand tegen een positie op een podium.

Met die scriptie en dat afstuderen was het wel allemaal voorbij voor mij. De universiteit was weg, paradigma zou nog een tijd blijven.

Ik ging werken.

6.

MSPO De Meerberg was eerst niet meer dan een advertentie in een blad. Ik solliciteerde omdat het een school voor beroepsonderwijs was en ik dacht dat werkende jongeren het meest aan mij zouden hebben.

De Meerberg was een school in oprichting. Ze was bedoeld voor marginale jongeren, outcasts de facto of in wording. Alle docenten werden nieuw aangetrokken, door een sollicitatiecommissie die volledig onduidelijke selectiecriteria had.

Er was een openingsborrel. Ik kende helemaal niemand, stond verloren en sprakeloos langs de zijlijn. Dacht dat dit mijn bestaan moest zijn en ik geen idee had wat het was.

Toen kwam het circus geleidelijk op gang. Er werden bijeenkomsten georganiseerd om te praten over de doelgroep, over het leerplan, over de werkwijze, over de onderwijsorganisatie, etc.

De hele aangetrokken groep docenten was zich er goed bewust van dat ze begonnen aan een heel nieuw onderwijs en daarom ook bereid om daar inhoudelijk over na te denken. Maar zodra de invulling van de onderwijsvorm ter sprake kwam ontstonden er tegenstellingen: de frontaal-klassieke vorm van onderwijs kende in deze groep nog heel wat aanhangers, niet omdat ze er inhoudelijk achter stonden, maar gewoon omdat ze dan oncontroleerbaar waren. Ze wilden koningen in het koninkrijk van hun klaslokaal zijn. In de vergadering ontstond factievorming. Tineke, pedagoog, Ankie, pedagoog, Nicolette, neerlandica, Michael, Historicus, Frans, stagebegeleider, Ton, psycholoog, Anton, econoom, en ik maakten front: wij waren voor projectonderwijs, voor maatschappelijk nuttige doelen, voor onderwijs dat aansloot op de arbeidsmarkt. Aarzelende collega's werden over de streep getrokken, we wonnen het pleit.

Het drijvende groepje organiseerde zich ook buiten de school om. Er werden avonden belegd van socialistische onderwijsleden. Thuis met een stel overleggen en bespreken. Niet dat ik me er ook maar 1 concreet

resultaat van herinner, maar het bevorderde zeker de onderlinge solidariteit. En dat gold voor alles, het gezamenlijke kroegbezoek, het ophalen van elkaar (mijn door veelvuldige botsingen afgeslankte fiatje 600 diende dan als vervoermiddel waar Tineke en ik ons inpersten en dan met groot plezier door Nijmegen scheurden). We werden een close family.

De Meerberg werd een sprankelende bron van onderwijsvernieuwing waarover ik grote artikelen in onderwijsbladen schreef.

Het gevecht in en om de school was nog nauwelijks begonnen en het zou nog smerige vormen aannemen. Het systeem dat we aannamen was integraal projectonderwijs met 2 docenten per groep, waardoor egotripperige docenten weinig kans kregen, dachten we. Maar dat bleek in de praktijk anders. Zogeheten groepsworkdocenten, die nogal freakerig omgingen met de leerlingen, waarbij er zo af en toe leerlingen kennelijk in het bed van de docent belandden, bleken moeilijk te beteugelen. Controlemaatregelen moesten tot het belachelijke worden opgedreven. Andere docenten eisten een soort alleenrecht achter hun lokaaldeuren, zonder supervisie van andere docenten, en bleken dan een heel ander onderwijs te geven dan volgens het leerplan was voorgeschreven. Vakanties waarin docenten een aantal uren moesten werken bleken steeds niet te fungeren: de betreffende docenten waren foetsie. De drijvende linkse groep raakte door al deze obstructies meer en meer geïsoleerd. Weliswaar werd het radicale leerplan uitgeschreven en ingediend bij het ministerie, maar de onderwijsrealiteit beantwoordde er niet meer aan.

Niet dat het niet leuk was voor mij. Ik had mijn eigen projectgroep. Een 12-tal hopeloze gevallen. Ze zaten, zoals ze dat uit vroegere onderwijssituaties gewend waren, apathisch aan hun tafeltjes, afwachten wat nu weer over hen werd uitgestort. Niet bij mij dus. Ik viel ze aan. Probeerde uit ze te trekken wat ze dan wel dachten te zijn, wat er dan in hun bestaan was dat de moeite waard was, waarom ze me niet aankeken, waarom ze niet iets deden en gewoon afwachtten wat ik deed. Het was een fel en hard gevecht met 12 verschoppelingen waar ik zielsveel van ben gaan houden. Ze waren allemaal prima maar wisten het niet. Ik ben er met hart en ziel ingegaan en er ook aan onderdoor gegaan. Mijn

persoonlijkheid moest het onderste boven halen, mijn verborgen ik, om hun aan te spreken en ze uit de put te krijgen, en het gevolg was dat ik dag en nacht en met mijn hele brein alleen maar bezig was met hen, hun gevoelens, hun denken, hun ongewenste zwangerschappen, hun ongewild geweld, hun drugs, en hun werk. Waardevol, voor hen, maar ik werd voor meer dan honderd procent in beslag genomen door hen. Ik wist dat ik dat niet zou kunnen volhouden, kromp ineem bij de gedachte dat ik ze niet alleen kon laten en dat toch zou moeten doen. Zij waren mijn grote liefde voor het onderwijs.

Ik engageerde me ook met hen en alle leerlingen. De school organiseerde ook op aandringen van Tineke en mij een grote huisvestingskraak van een schoolgebouw, geheel terecht vanwege de huisvestingsproblemen van leerlingen van het middelbaar beroepsonderwijs in een universiteitsstad. En ook daarna was ik medehoofddader van diverse kraakacties voor mijn leerlingen, die noodzakelijk bleven omdat het stedelijk huisvestingsbeleid van een gemeentelijke commissie, waarvan ik lid was (met o.m. Wim Hompe) tot niks leidde. Ik ben daar pas mee gestopt toen -na een grote kraakactie- de krakers een grote vergadering belegden omdat een jongen haantje de voorste had gespeeld bij het openbreken en de vrouwen van de krakersgroep (waaronder de latere politica Rita Verdonk), een openbare lynching op het podium organiseerden onder het motto 'seksisme'; het enige protest uit de zaal kwam van enkele advocaten van plaatselijke advocatencollectieven. Het was een afzichtelijke maar leerzame vertoning, die weer eens duidelijk maakte hoe onderling roofdierengedrag niet door idealisme wordt verdreven.

De rest van het onderwijssysteem vond ik afschuwelijk. Ik werd bestuurslid namens de docenten in het schoolbestuur. Een afgrijselijke technocratie. De docentenvergaderingen werden meer en meer schijnvertoningen, allemaal lieden met hun eigen verborgen agenda's, hun stiekeme allianties. Het werd een loopgravenoorlog in de school.

Het klinkt allemaal zo negatief en eigenlijk was het dat op de werkvloer niet. Ik kon hollen met mijn hondje 'Sep' door de gangen. Er werd ontzettend veel gelachen, er was ongelooflijk veel bereidwilligheid en

flexibiliteit. En er werd met iedereen ook vaak naar de kroeg gegaan, Het Haantje, waar we ontzettend veel lol hadden en iedereen altijd met iedereen verbroederde.

Er werden veel principes gerealiseerd die elders in de samenleving nog decennialang op zich zouden laten wachten. Zo kregen op De Meerberg sollicitanten rechten, hadden niet onderwijzend personeel en onderwijzend personeel evenveel rechten, en werd er in deze school echt nagedacht over de opstelling en integratie van competentie leerdoelen en werd het begrip competentie-demonstratie, dat Mathieu Mathijssen later zich eigen zou maken, zo ongeveer hier uitgevonden.

Mijn maatjes en collega's van indertijd zullen het niet beseft hebben, maar via mij en mijn lidmaatschap van de innovatiecommissie participatieonderwijs zijn veel principes van het onderwijssysteem van de Meerberg landelijk beleid geworden.

7.

En er was de liefde.

Onze bevlogenheid versmolt ons met elkaar. Wij hielden ervan elkaar te steunen, elkaar nooit in de steek te laten. Een glimlach over de tafel, die kleine grijns van verstandhouding, de gelijktijdige zucht, de schouderklop, de koffie voor elkaar, het met elkaar meestemmen ook al was je het niet helemaal eens, liefde overwon alles.

Het was die dagelijkse omgang in vriendschap met elkaar die iedereen geweldig veel goed deed. Niet zozeer de feesten of het kroegbezoek, maar gewoon dat met elkaar werken was een plezier. Ik voelde me daarom er helemaal thuis, was er natuurlijk ook veel te veel. De voortdurende uitdaging inhoudelijk creatief te zijn was precies waar ik op uit was.

Ik voelde wel oplopende spanningen met de groep docenten die niet van harte alles meebeleefde, maar hoe harder die weerstand werd, hoe meer wij samenspannen en dichter naar elkaar toe trokken. We werden een heel close groepje, met onze heel eigen normen en waarden.

Zo stond de bescherming van de leerlingen al snel voorop, niet alleen omdat het vaak kwetsbare outcasts waren maar vooral ook omdat een aantal docenten tot de roofdieren mochten worden gerekend, en er dus vaak preventief gehandeld moest worden om ze geen kansen te geven. Dat was voor mij niet zozeer een zaak van principes, want ik kan me best wel een goede relatie voorstellen tussen mensen met grote leeftijdsverschillen, maar hier ging het om relationele macht: mentaal zwakke leerlingen tegen mannetjes-potentaten. De situatie was te ongelijk.

Er was ook het principe van onderlinge steun, dat vooral die eerste 2 jaar strikt werd nageleefd. We waren niet een onsamenvangende clubje individuen, we waren inderdaad een hecht samenwerkend collectief. En daar voelde ik me prima bij. Ik was dol op de onderlinge contacten hoe platonisch die ook lange tijd waren.

Ondertussen had ik daarbij in de privésfeer een relatie die onder forse druk stond. Hoe leuker ik de Meerberg met zijn groep vrienden vond, hoe erger Ria dat vond. Niet omdat ze het me niet gunde, maar omdat haar bloedeloze leventje in Tolhuis zo genadeloos bloot legde. De sfeer werd steeds vinniger, en ik vluchtte steeds meer naar het werk en de vrienden daar.

En, zoals dat nu eenmaal vaak gaat met relaties die niet meer kloppen, de onvrede zocht een uitweg. Niet bewust, ik was echt niet aan het flirten of jagen op relaties met anderen dan Ria, maar de vervangende intimiteit komt vanzelf, omdat je geen eigen tegenwicht meer hebt, je gewoon je te laat realiseert dat het contact met de nieuwe ander vervangend voor de oude ander begint te werken. En dat gaat dan wel een tijdje geleidelijk, is het eerst gewoon heel goed samen optrekken totdat het ineens teveel wordt, en de bult openbarst en je ineens in een hartstochtelijke situatie met een ander bevindt, terwijl je heel goed in je achterhoofd weet dat je eigenlijk eerst de relatie met de bestaande vlam had moeten uitwerken tot het eind. Mij overviel de nieuwe liefde uiteindelijk toch als een onverhoedse vloedgolf. Een wandeling in het bos naast de school, om te praten over de school en over de mooie relatie van N met haar vriend M, ook een docent. We hadden lol en ineens hadden we meer dan lol, en lagen we in de bladeren onder een boom. Alles rook naar planten en ik voelde bevrijding, ongeremdheid, eindelijk spanning los kunnen laten.

Toen dat moment voorbij was wisten we allebei dat er een beslissende stap was gezet, en dat we allebei die stap wilden. We zijn naar een onbeduidend klein hotelletje gegaan in het centrum van Nijmegen en hebben daar de heftigste vrijpartij van mijn leven beleefd. Ik leek wel een losgelaten dolle hond, kon gewoon niet ophouden en op het eind van die lange nacht waren we uitgeput en tevreden: we hadden de pek en veren van de troosteloosheid afgeschud. Aan het ontbijt in een nabije cafetaria hebben we elkaar eens glimlachend bekeken: het was wat het was en dat was dat het definitief onze levens zou moeten gaan veranderen.

De dagen die volgden waren kortstondig verschrikkelijk. N ging eerst naar haar vriend om haar besluit op te stappen over te brengen. Dat was op zichzelf al ijselijk. En daarna ging ik naar huis waar ik dus al anderhalve

dag niet meer geweest was, en werd daar opgewacht door de vriend van N en Ria en N. Er werd van mij een verklaring, een verantwoording of hoe je dat ook moet noemen verwacht, maar die had ik niet. Aan zoiets kon ik niks uitleggen, het was gewoon zo, en ik kon alleen maar zeggen dat ik het echt niet had gepland. Het zijn van die momenten dat je al wel weet dat het je is overkomen maar nog niet begrijpt wat 'het' is. Ik heb Ria aangekeken, heel kort, beetje vragend, zo van: 'Begrijp jij nou hoe we hier zijn geraakt?'. En ze keek alleen in diep afgrijzen terug, en dat snapte ik. Ik ben weggegaan en niet meer teruggekomen.

Zo stond ik onverhoeds, voor het eerst in mijn leven, er ook echt fysiek helemaal alleen voor. Ik had, behalve een baan, niets. Maar ik had nu wel een grote liefde, iemand die achter me zou staan in plaats van tegenover me.

Het is het een rare gewaarwording, als je met niet eens een fiets of auto lopend de stad ingaat en moet bedenken waar je die avond een bed zult vinden. Ik keek naar de bomen, naar de straat, keek om me heen alsof ik zocht naar een veilig plekje in het gras.

Na wat rondvragen bij vrienden wisten die me te attenderen op een vrouw die haar huis onderverhuurde aan studenten. Een enorm mens, met wild grijs haar, een bulderende stem en vol van verhalen, waarvan ik er gelijk de eerste avond een hele reeks van om mijn oren kreeg, met als saillant hoogtepunt hoe ze erin geslaagd was midden in het Turkse platteland te verongelukken en na maanden ziekenhuis toch weer thuis te belanden. Zij bracht me op een bovenkamertje onder en daar heb ik die eerste nacht op de grond geslapen. En de volgende ochtend ben ik, ook voor het eerst van mijn leven, een meubel gaan kopen dat nu echt eens gewoon alleen voor mij zou zijn, een ezelsoor-tafel met houtsnijwerk in het blad, voor 90 gulden, met uitgesleten groeven door het vele gebruik, en loszittende scharnieren, mijn tafeltje, waar ik nu, 43 jaar later, nog steeds aan werk. Ik zette het voor het te hoog zittende dakraam, pakte de stoel die ik van mijn hospita te leen had gekregen en ging zitten en toen drong het tot me door dat ik voor het eerst van mijn leven zat zonder druk van wie dan ook te voelen. Ik was eindelijk vrij.

‘Vrij’ is een ontzettend moeilijk begrip. Het is ook helemaal niet, zoals hedendaagse mensen denken, een begrip van alle tijden. ‘Vrij’ is een negentiende-eeuwse uitvinding. Het begrip kwam op toen de eerste golf maatschappij-makers, die van de Franse revolutie, eigenlijk nog niet echt verteerd waren. De dwang, de aanslag die van een maatschappijhervorming uitging naar het individu, bracht het conservatieve idee in de wereld dat het je onttrekken aan die dwang ‘vrijheid’ moest heten, een conservatieve deugd dus. Maar dat ‘los van’ was niet hetzelfde als ‘om te’. Wat de confrontatie tussen revolutionairen en conservatieven opleverde was twee concepties van vrijheid, de vrijheid om eindelijk eens iets op te bouwen tegen de druk van buitenaf, versus de vrijheid om los te zijn van die druk, twee tegenover elkaar gestelde opvattingen die toch zo aan elkaar verwant waren. Maar de ene opvatting, die van de jacobijnen, hield in de vrijheid om een samenleving te bouwen, de andere hield de vaste wil in om van die samenleving los te blijven, niet aan de dwang ervan onderdoor te gaan. De samenleving als toekomst versus de samenleving als vijand.

Wat ik achter mijn nieuw gekochte tafeltje voelde was dat ik eindelijk iets op kon gaan bouwen, eindelijk niet meer achtervolgd zou worden door het spookbeeld van Tonnie en Hermine, en ook niet door de druk van Ria. Het was nu aan mij om iets te maken. Het was alsof ik eindelijk opkeek van dat fraai gekerfde blad, opkeek naar het schijnsel van de maan en het licht van de zon, en zonder knippen kon zeggen dat ik wat zou ondernemen, al kon ik dat op dat moment nog helemaal niet helder omschrijven. Ik was moe maar geladen.

Ik zou erop los gaan, hoe ongericht dat op dat moment ook was.

Het is moeilijk voor mij om uit te leggen hoe dat was. Het voelde als een verandering van perspectief, alsof je een bril met een andere kleur opzette.

Ik bekeek iedereen anders, deed voor mijn gevoel eindelijk mijn ogen open. Ik ging naar school en bekeek de anderen met verbazing: hoe dachten die nu, waarom deden ze zoals ze deden? Ik ging naar feestjes en concerten en leefde me uit, vergat waar ik was en wie ik was, mateloos nieuwsgierig naar de ander. Het werden een paar wilde jaren, niet omdat

ik losgeslagen wrakhout was geworden, integendeel, maar juist omdat ik als een razende bezig was een spoor in het leven te vinden. Iedere nieuwe ontmoeting leverde nieuwe fascinatie: wie was dat, wat stak daarin, waarom leefde die zoals die leefde? En ik zag het mezelf doen, leefde meer dan ook in mijn gespleten wereld. Als ik een geliefde boven mij zag met de borsten los, dan kon ik niet anders denken dan, 'hoe kijkt ze nou' en 'waarom kijkt ze nou zo'. Mensen waar ik tegelijk in opging en op toekeek. Ik doorleefde het en bestudeerde het. Ik groef naar menselijkheid, naar de ziel van het zijn.

8.

Er waren mensen die ik tegen kwam die ik, ook nu nog, niet anders dan geweldige mensen kan vinden.

J was een tijdje mijn vriendin, klein, schattig, warm, rossig met sproeten, muzikante van zichzelf, een ongelofelijke mensenvriend. De eerste keer dat ik iemand tegenkwam waarvan ik wist dat die veel te lief was voor mij. Die zachtheid zou ik nooit meer op kunnen brengen, daarvoor was ik veel te veel getekend door mijn verleden. De littekens zouden me beletten in haar zachtheid mee te gaan. In mij schulde de agressie, in haar leefde de liefde. Ik huilde bij de idee zonder haar verder te moeten, maar ik wist dat dat niet anders zou kunnen. Ze zei het niet, maar ze voelde dat ik wegdreef van haar, bekeek me met zachte ogen, liet me gaan, verweet me nooit iets. Een heel groot klein mensenkind, waaraan ik nog altijd met weemoed terugdenk.

Nee, zo lief was ik niet. Ik ging woest erop uit, alles proberen, alles zien. Ik had toen nog niet Jos van Ussel gelezen, begreep helemaal niet wat liefde was, begreep niet het verschil tussen erotiek en liefde, en al helemaal niet de band tussen seks en liefde, als die er al was. Ik tierde, in de betekenis van tieren als een om zich heen dwalen. Er volgden allerlei dwaze avonturen, met een psychologe, H, waarvan ik de erotische ervaringen helemaal niet aanvoelde, en met een tweetal dames in een trio, A en N, zo dat ik dat ook eens meemaakte zonder te begrijpen wat daar nou de extra lol aan was. Ik rende in het rond en wist niet van waar naar waar. Nee, drank en lol (geen drugs, want daar heb ik nooit van gehouden) bezielde me wel maar beneveld me niet. Ik wist dat ik doolde.

Daarom begon ik geleidelijk aan te zoeken naar alles wat achter de mooie façades lag, naar de persoonlijkheid van mensen, naar karakter als je het zo wilt noemen. Wie weet wie wie is? Uiteindelijk, als ik nu zo terugkijk, weten we het misschien nooit echt. Je kijkt in haar ogen streelt over haar haar, hoort haar verhalen, graaft in haar, kietelt haar en je denkt het te

begrijpen, te weten hoe ze is, en, als je heel veel geluk hebt, kan dat jaren duren. Maar echt begrijpen? Is het dat wel?

Wie zoekt vindt ook, natuurlijk. Dat is zoiets als wie de vraag stelt bepaalt het antwoord. Je vult in wat je wilt vinden, en hoe kan het anders dan dat je het ook vindt. Ik vond uiteindelijk ook. Ik zocht kleurrijke karaktervolle partners en die vond ik. Daar was allereerst E een kleine springerige stagiaire van de theaterschool uit Arnhem, de DDV. Felle bruine ogen, blonde vlashaartjes en helemaal niet erop uit me in bed te krijgen. Haar liefde lag in het eindeloos praten, over alles, over de liefde, de politiek, het theater, de mensen, cultuur en relaties, alles, als er maar dieper in te graven viel. Wij genoten daarvan, dronken er een stevig glas bij, maar dat holde het gesprek niet uit, integendeel, dan kregen we nog meer Sturm und Drang om verder te spitten. Het was eindeloos leuk, en zij had er zoveel plezier in, ze gloeide en straalde en ik genoot van haar. Er kwam natuurlijk dat moment dat je er niet meer onderuit kunt elkaar te knuffelen en dat deed ze niet half. We zaten aan een bar, vlak bij de Nijmeegse waag, en waren volop in een discussie, en opeens schoot ze vol in de lach, sprong van haar barkruk en besprong me als een volleerde aap, schaterend en schreeuwend. Het was schattig en wij vonden het helemaal prima, midden in een volle en verbaasde bar. Maar toen was het wel duidelijk: wij waren voorbestemd een koppel te worden.

En dat was een probleem. Want ik was al de helft van een koppel.

Miek was politicologe. Dat wil zeggen, ze was bezig het te worden en ze werd het wel, d.w.z. qua papieren formaliteiten, maar nooit qua intellectuele interesse. Het boeide haar niet, ze hield niet van lezen en niet van betweters, en streven naar macht was haar al helemaal vreemd. De eerste keer dat ik haar zag kwam ze aangefietst bij Stella Maris, een mager meisje, leren jack, sportfietsje, met een smile van hier tot gunder. Ze walste je zo plat.

Miek ging bijna op Stella Maris wonen, werkte bij in de bibliotheek, deed er werkgroepen, werd lid van de oppositie in de politicologenbond, kende iedereen van koffiejuffrouw tot alle professoren en alle studenten, en wist ook alles. Ze was de onzichtbare sociale spin. Ik zag haar wel eens, maar was nu eenmaal zelf een buitenbeentje, niet iemand van het makkelijke

protest en dus iemand die in de ogen van de meeste politicologen niet echt meedeed. Zij fladderde rond en genoot, en ik bezag haar vanaf afstand, dacht dat ze nu eenmaal de vlinder was die ze was.

Dat was ze eigenlijk helemaal niet.

Ik was vanaf mijn hospita gaan wonen op een klein woonbootje, de Lenie, die lag in de kom voor het gemaal, die in Nijmegen als ‘het meertje’ bekend staat.. De Lenie was van oorsprong eigenlijk een jachtje, zo een plezierboot van de gegoede burgerij van voor de oorlog. Ze mat zo ongeveer 11 meter. Onder de oorlog, waarschijnlijk bij het bombardement van de Engelsen en Amerikanen op Nijmegen werd ze getroffen door een bom en zonk. Dat was gezien door een van de laatste beroepsvissers van de Waal, mijn buurman, en die had de Lenie eigenhandig gelicht en er een woonboot voor zijn moeder van gemaakt. En hij had daar werk van gemaakt. Eigenlijk was de Lenie heel smal, op zijn breedst twee en een halve meter, maar hij had daar een soort paviljoen van gemaakt, met buiten de boot hangende gaanderijen, zodat je buitenom rondom het interieur kon lopen. Moest je wel niet te rauw doen want dan begon ze vervaarlijk te schommelen.

De Lenie leerde me voor het eerst van mijn leven mijn eigen huishouden te organiseren. Mijn tafeltje moest erheen, ik moest zorgen voor gasflessen om de kleine geiser te laten branden, moest een kachel regelen, zonder me erdoor te laten vergassen, moest haar schilderen om wegroten te voorkomen, etc. Lenie leerde me zorg te hebben voor mijn spullen. En als ik niet wilde luisteren, dan liet ze me het voelen, zoals toen ik de leidingen niet bijtijds had laten leeglopen bij vorst. Toen ik op een gegeven moment na een paar ijskoude dagen terug thuiskwam wilde de geiser eerst niet aan. Maar toen ik die wel aan kreeg, begon die te knallen. De boutjes van de drukkamer vlogen er een voor een uit met een geluid van geweerschoten en ik moest vluchten naar het uiteinde van de boot om niet dood geschoten te worden door die kleine geiser. Nee, de Lenie maakte me voor het eerst van mijn leven echt iets wijzer.

Het was ook de boot van het afscheid nemen. Toen ik er nog pas woonde verscheen Ria daar op een dag, in de eend die ik niet had willen meenemen. Ze kwam niet naar beneden waar de Lenie lag. Ze bleef in

de eend zitten en toeterde. Ik ben naar boven gelopen om met haar te praten, maar ze praatte niet. Zei iets dat ik moest zeggen wanneer ik kwam, en dus zei ik dat ik niet kwam, en ze knikte en toen ik terug naar beneden naar de Lenie was gegaan bleef ze nog een kwartier staan en reed weg. Ook al wou ik dat afscheid, het deed pijn. Dat doet afscheid nemen altijd.

Toen ik er al een hele tijd woonde, een jaar, zo ongeveer, vond daar ook het afscheid van N plaats. Niet dat ze er was, helemaal niet, maar ik was daar, teruggekomen van een ontmoeting in de stad, waar we bitsig uiteen waren gegaan, en ik wilde niet meer, en ik wist ook waarom. N was een seksueel roofdier, eeuwig hongerig, eeuwig uit op meer. En ik wilde dat niet, voelde dat aan als een leegvreten, als een teren op mij in plaats van van mij te genieten. Ze zoog me uit, schreeuwde letterlijk om meer, en in plaats van in die lust mee te gaan trok ik me in afgrijzen terug.

Dat tergde me ook, ik wist dat ik niet meer wilde, dat ik het gevoel had gedwongen te worden niet mezelf te zijn, maar wou het mezelf niet erkennen en kwam dus zo gestrest terug op de Lenie, niet wetende wat te doen. De telefoon ging, en ik hoorde haar stem. Ademloos keek ik naar de hoorn, kon geen woord uitbrengen. Ik liep naar het uiteinde van de boot, liet de hoorn liggen. En ik moest denken aan dat ene liedje dat zo mooi verwoordde wat ik nu voelde, die verloren schoonheid van die eerste nacht: “those were the days my friends, we thought they never end “etc., en ik begon dat te zingen, zachtjes voor me uit, steeds maar herhalend, alsof ik mezelf moest bezweren, moest wegduiken voor de pijn van wat komen ging. N schreeuwde door de telefoon, ik ging harder zingen, een voor ons allebei bij voorbaat verloren gevecht om de liefde.

[Mary Hopkin - Those Were The Days - 1968 - YouTube](#)

www.youtube.com › watch

Songteksten

Once upon a time there was a tavern
Where we used to raise a glass or two
Remember how we laughed away the hours
And think of all the great things we would do

Those were the days my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose
For we were young and sure to have our way
La la la la la la
La la la la la la
La la la la La la la la la la

Then the busy years went rushing by us
We lost our starry notions on the way
If by chance I'd see you in the tavern
We'd smile at one another and we'd say

Those were the days my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose
Those were the days, oh yes those were the days
La la la la la la
La la la la la la
La la la la La la la la la la

Just tonight I stood before the tavern
Nothing seemed the way it used to be
In the glass I saw a strange reflection
Was that lonely woman really me

Those were the days my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose
Those were the days, oh yes those were the days
La la la la la la
La la la la la la

La la la la La la la la la la
la la la la la la
La la la la la la
La la la la La la la la la la

Through the door there came familiar laughter
I saw your face and heard you call my name
Oh my friend we're older but no wiser
For in our hearts the dreams are still the same

Those were the days my friend
We thought they'd never end
We'd sing and dance forever and a day
We'd live the life we choose
We'd fight and never lose
Those were the days, oh yes those were the days
La la la la la la
La la la la la la
La la la la La la la la la la
La la la la la la
La la la la la la
La la la la La la la la la la

Bron: [LyricFind](#)

Songwriters: Gene Raskin

Het was een radeloos zoeken. Ik keek naar mezelf, zag mezelf bezig, graaiend om me heen, daar liep een blinde. Wat moest ik dan wel doen om echt 'bij' iemand te zijn, wat was eigenlijk in de kern 'bij' iemand zijn? Ik wist dat niet, bekeek mensen onderzoekend, kijkend naar het licht achter die ogen.

De Lenie werd me te klein, dacht ik (ik had er moeten blijven wonen natuurlijk, maar ja, die term 'had'!!). Ik kocht de Carpe Diem, een 21 meter lange tjalk die bij de zogeheten Vlietberg' lag in de Ooypolder. De Carpe Diem was een verkommerende schoonheid. De roef, waar een gezin met

11 kinderen in had gewoond, was door en door rot; de ijzeren wanden vielen ongeveer spontaan om. Ik maakte een herstelplan, maar dat zou nog wat tijd gaan vergen. Mijn buurman was Gijs Hak, ontwerper van de covers van IK, en huisontwerper van de USP. Gijs was niet ongevoelig maar wel onverstoorbaar; hij deed absoluut alleen wat hij zelf wilde, tot op het idiote af. Was bij aangeschoten thuiskomst de loopbrug weg, dan nam hij een of andere balk om over te steken waar hij dan onveranderlijk afflikkerde en vervolgens zwemmend thuis moest komen. De poes werd ook zo behandeld: als die voor zijn behoefte naar het vaste land moest dan werd dat zwemmen, de loopplank bleef ingetrokken. Mijn Carpe Diem had een enorm zijraam, van pakweg 2 bij 1,5 meter en daardoor keek ik zo op het water en daar zag ik dan poes regelmatig langs zwemmen; ze kreeg er haren als van een pleeborstel van.

Daar leerde ik het woeste leven, zonder je ook maar ergens iets van aan te trekken. Als het hoog water was, verdween alle land uit zicht en lag ik in een eindeloze watervlakte, meestal nevel om me heen, en ik had geen keuze dan om te wachten tot het weer zou zakken. Als het sneeuwde en vroor en hagelde werd ik regelmatig wakker met een bergje ijs en sneeuw op de deken waaronder ik sliep. De natuur kwam op me af en kwam ook binnen, en ik vond dat eigenlijk heel mooi.

En ik niet alleen. Alle burens vonden dat ook zo, tot in het absurde toe, Een bewoner van een steilsteven, die wat meer bij de ingang van de baai lag, dreef dat zover, dat hij bij hevige storm met een roeiboot naar de rivier trok, en daar aangekomen de roeispanten losliet en verzaligd achterover ging liggen, meegevoerd door het water en de wind.

Een andere buurman, Marcel C, huisarts van beroep, maar cultureel een principieel anarchist met zwart pak, zwarte baret en onveranderlijk te vinden bij demonstraties met een zwarte vlag, was ook al een principieel bewoner; alleen op de Vlietberg kon hij ongestoord anarchist zijn.

We leefden er in de hemel. De eigenaar van de Vlietberg had daar wel een heel andere kijk op. Hij, zelf uitbater van een bordeel recht tegenover de inham waar we lagen, vond ons een onfatsoenlijk stel parasieten. Hij gedoogde ons, maar alleen gedwongen.

Daar op de Vlietberg vond ik eindelijk met vallen opstaan een beetje onafhankelijkheid, niet meer de hele tijd voortgedreven door iedereen die aan me trok. Niet dat ik geen mensenvriend was, meer dan dat zelfs, maar ik trok me alles aan van iedereen om mij, en werd dan meer gedreven door die reactie dan door wat ik eigenlijk wilde. Ik begon als een razende aan de boot te werken, schreef artikelen, en ging naar alle concerten en manifestaties die er waren, maar wel zonder me te binden. Niet dat ik me altijd goed in de hand had (wie heeft dat eigenlijk wel altijd), maar ik leefde me uit. Pas toen ik bij thuiskomst van een concert een hele rij auto's op de Vlietberg had geramd drong het tot me door dat ik bezig was brokken te maken. Dat gevoel had ik ook toen ik, een paar maanden na haar afstuderen, met een ex-leerling in bed was gedoken. Ze had het wel heel erg duidelijk gewild, maar dat is voor ongelijkheid geen excuus. Ik voelde me er niet lekker bij.

Niet dat ik mezelf nu echt stuurloos vond, maar dat ik gericht bezig was, was toch ook niet de waarheid.

Ik zocht houvast ergens en dat kwam er ook onverwachts. Op een avond toen ik een huis van medische studenten, waarvan ik er enkele kende, bezocht op plein 1944 trof ik daar op de eerste verdieping in een met gordijnen afgezet hoekje van een zaal Miek aan. Van de pronte politicologe leek niet veel meer over te zijn, ze zat er gekweld en boos en verdrietig en alles bij elkaar te zijn. Ik heb een paar uur met haar gebabbeld, en de sfeer ontspande wat en heb haar gezegd eens bij mij te komen eten, als ze dat leuk vond. Toen ik wegging had ik geen vermoeden dat ze het ook echt zou doen. Maar dat deed ze wel. Ze kwam aan op haar sportfietsje, liet me eten maken dat ik lekker vond en zij waarschijnlijk veel te zwaar, en ze was uitgelaten en het liep al snel uit de hand, en ze is de 41 jaar daarna bij mij gebleven. Ze was de liefde van mijn leven.

Tja, waardoor raak je nou eigenlijk aan een mens verbonden? Dat is zo ontzettend moeilijk uit te vinden. Je kunt gaan uitweiden over haar ogen, die echt heel mooi waren, over haar fraaie lijf, of haar aanstekelijke lach, over haar scherpzin of haar meevoelen. Ik denk dat het iets veel instinctievers was, ze ging voor mijn gevoel, (en dat niet direct bij het begin

maar geleidelijk aan) naast me staan, ze kwam ongemerkt bij me, veroordeelde niet veel en probeerde me op te rapen. Het is die hand die je in jouw hand voelt, die aai in het voorbijgaan, de begripsvolle ogen, het gevoel dat je eindelijk niet meer alleen in het korenveld gelaten wordt. Ik wist na een tijdje dat dit niet meer zo maar los te laten zou zijn. Dit ging HET worden of er moest iets heel belangrijks tussen komen.

En dat kwam er, of was er eigenlijk al gekomen. E was er.

En vanaf het moment dat ik besepte dat ik om de band met Miek niet heen kon besepte ik direct dat ik dat ook niet kon met E. Ik was verbijsterd, piekerde. Ik kon de toestand wel goed praten door de gedachte (die waar was) dat Miek allerlei uitstapjes buiten mij om maakte, maar daar ging het eigenlijk niet om.

Het ging erom dat ik me realiseerde dat ik echt dol was op allebei en wel tegelijk. Dat was iets wat ik voorheen voor onmogelijk had gehouden; van twee mensen tegelijk en zielsveel houden. Ik zou het hartverscheurend en onmogelijk hebben gevonden een van beiden te verlaten.

Mijn meta-ik kwam tussenbeide. Ik had genoeg relatie ellende gezien, niet alleen bij mezelf maar ook bij bijna iedereen om me heen. Of je voor een zogenaamde open of een dubbele relatie was, was in feite niet zo belangrijk. Wat ertoe deed was of je ook bereid was alle problemen en afstemmingen aan te gaan die er dan ontstonden. Of je wel bereid was beide relaties op te laten bloeien waarna je toch wellicht alsnog een van beide zou moeten verbreken omdat je de voortdurende spanning niet kon volhouden. Het zou een obsederende opgave worden, waar heel ons leven mee bezet zou raken. Het is een al te menselijk probleem dat ik vooraf nooit zou hebben geloofd maar waar ik nu wel voor was komen te staan. Ik verscheurde mezelf in wanhoop: hoe kon je nou iemand waar je zo voluit van hield zomaar droppen. Ik wist het niet, draalde, ging met Miek erop uit naar allerlei dingen, en zij verdroeg stilzwijgend het besef dat er een ander was. Het kon niet en zou ons uiteindelijk vernietigen als we dit niet stopten. En dus, op een avond in een restaurantje van een Marseilles, die heerlijk kon koken maar later wel de bak in draaide voor het steken met een mes, vochten we het liefdevol uit. Het gesprek ging bedachtzaam, we wilden elkaar niet kwetsen. Maar het hoge woord

kwam: we moesten allebei aanvaarden dat relaties met anderen buiten ons beiden om ons hele leven zouden gaan beheersen. Was een leven van bezig zijn met relatieproblematiek nu wat een van ons beiden kon willen? We zeiden heel dapper tegen elkaar van niet.

Ik moest E laten vallen en dat vond ik verschrikkelijk. In mezelf scheurde mijn gemoed. Het deed ontzettend zeer en ik ben er nooit echt overheen gekomen. Zag steeds haar gezicht en haar ogen, en haar schaterend lachen. Later schreef ik haar wel eens een emotionele brief en dan stuurde ze een lief kaartje terug om me te troosten en me te zeggen dat ik ook gelukkig kon worden zoals het was. En dan erop aan te dringen dat ik zou berusten, het niet meer op moest rakelen. Dat mocht misschien beter zijn geweest, maar in werkelijkheid is haar verlies altijd een pijnlijk litteken gebleven, en ben ik altijd met smart aan haar blijven denken.

Er volgden nog wat pogingen van oude vriendinnen om mij te binden, maar ik had mijn keuze, zij het met veel pijn, gemaakt, Miek voelde dat. Kwam op een dag aan met het verhaal dat ze een oude vrouw had gesproken die een huis wilde verkopen op de koninginnelaan en dat ze had gezegd dat wij dat wel zouden willen voor de prijs van 85.000 gulden. En daarbij werd ik zo blij aangekeken dat het ondenkbaar was dat ik niet mijn juist verworven salaris daaraan zou willen uitgeven.

Dat salaris was wel speciaal. Op de Meerberg had ik geleidelijk aan een full time aanstelling gekregen zodat mijn salaris van 1600 naar 2100 was opgelopen, maar toen ik op een dag de stoute schoenen had aantrokken en gesolliciteerd had bij een club die me eigenlijk nog niet veel zei, de Innovatie Commissie Participatieonderwijs (ICP), was ik daar plots aangenomen en dat had forse financiële gevolgen; mijn inkomen ging met 50% omhoog. Dus ja, ik kon het betalen.

Die sollicitatie was overigens niet uit de lucht komen vallen. Na de verhouding met N en enkele losse flirts leverde dat spanningen op die optelden bij de spanningen die er sowieso in de school waren. Ik vond het sfeertje erg improductief worden, er kwam geen creatief geluid meer uit. Ik wilde verder kijken en toen ik die advertentie op het schoolprikbord had gezien wist ik dat ik het wilde proberen.

Ik werd uitgenodigd voor een gesprek. Reed met mijn oranje Ford transit busje naar Tilburg, en vond daar met wat moeite achter een fluwelen rood gordijn in een bioscoop Mathieu Mathijssen en Leendert van den Bosch, respectievelijk voorzitter en vice voorzitter. We hadden een pittige discussie over de eigenschappen en voor- en nadelen van het Meerberg model en ik reed hoofdschuddend naar huis: het was duidelijk dat de praktische inrichting van een school wel erg ver van hun bed stond.

Ze droegen me wel voor voor benoeming. Het was 1979. Mijn nieuwe werkplek was een neutraal kantoor aan de Laan van Vollenhove, een buitenwijk van Zeist, waar, naar bleek, alle door Van Kemenade ingestelde innovatiecommissies zaten. Het hele idee van de opzet van die innovatiecommissies was een typisch sociaaldemocratische strategie: het ontwikkelen van een vooruitstrevend en scheppend ‘tegen’ ministerie tegenover de conservatieve ambtenarij van het ministerie van Onderwijs. Begrijpelijk dan dat dat tot gevolg had dat vrijwel alle adviezen van de commissies op onvruchtbare bodem vielen en door de ambtenarij werden getorpedeerd zodra Van Kemenade verdwenen was, en dat was al het geval toen ik kwam.

De Carpe Diem werd dan uiteindelijk verlaten (tientallen jaren later bleek dat ik per ongeluk eigenaar was gebleven, en ze was teruggebouwd tot een varende tjalk, en de nieuwe eigenaar doodsbenauwd was dat ik mijn eigendom op zou eisen, wat ik uiteraard niet deed).

Met Miek en Peer, een nauwe en trouwe vriend, betrokken we een ontzettend leuk huis op de Koninginnelaan 78 in Nijmegen, met een ommuurde tuin die wel 15 meter naar achteren liep en 4 grote woonkamers naast een gemeenschappelijke keuken had. Het huis was kaal en uitgeleefd maar met wat stevige inzet van ons drieën werd het snel bewoonbaar. De eerste kerst vierden we vanuit de kruipruimte (waar we 3 dooie katten gevonden hadden) omdat de vloer eruit lag, maar uiteindelijk kwam alles goed. Het had mooie hoge ramen, plankenhouten vloeren en was ruim genoeg. En Miek was dol op de tuin. Achter in de tuin bouwden we een kippenhok en naast ons kwam Hans van Dijck, de broer van Ria met wat vrienden wonen, en zo vormden we al snel een uiterst gezellige uithoek van Nijmegen.

Ik reed alle dagen naar Zeist. Miek deed haar studie en alle mogelijke vrouwengroepjes. Peer ging zijn heel eigen gang, wat veel te maken had met de kernenergiebeweging en veel vriendinnen. Na een goede anderhalf jaar werden de vriendinnen Peer te machtig en is hij naar een van hen vertrokken.

Miek en ik leefden het goede leven, en trokken naar Italië op vakantie, waar we het besluit namen, na heel veel bewust wikken en wegen, om toch maar een kind te willen. Die is daar, onder de citrusboompjes bij de kust van Sampieri verwekt. Hoe maak je zo een keuze eigenlijk. Niet echt met de goede argumenten, dat weet ik nu. Toen dachten we dat het belangrijk is om in te schatten of de wereld wel zou overleven, of er wel een vreedzaam leven mogelijk zou zijn voor de kleine, en een rechtvaardige samenleving.

En dan te weten dat het wijzer was geweest om te bedenken of we wel tijd voor hem zouden hebben, of we voor een goede woonplaats en een

goede opleiding zouden kunnen zorgen, en of we zelf wel een geschikt koppel waren om kinderen op te voeden. Maar nee, aan al die zaken dachten we eigenlijk niet. Het werd een keuze uit blanco onbezorgdheid.

Bram werd geboren op 11 april 1981, na een zwangerschap met suiker waar Miek fors onder leed zodat ze al voor zijn geboorte zwoer nooit meer nog een zwangerschap te willen doormaken. Ze kwam 30 kg aan, moest een idioot dieet doormaken en ik moest haar dagelijks de trap opdouwen. Het was een van de vele keren dat we in problemen kwamen doordat een arts in de fout ging, in dit geval doordat de huisarts en de vroedvrouw de zwangerschapssuiker niet onderkenden.

En van het falen van artsen had ze al eerder mogen genieten, doordat ze jaren had geleden onder een hernia hiatis oesophagus, omdat artsen haar niet wilden geloven en het zelf niet konden vinden. (Uiteindelijk operatief verholpen)

De bevalling was wonderwel gelukt. Ik ging aan het katoenen luiers wassen en het binnenlaten van haar bezoek dat mij geen blik waardig keurde en alleen wenste te weten waar de gelukkige, d.i. Miek, was. De eerste keer dat ik met de arrogante kant van het feminisme te maken kreeg.

Alleen: 8 weken na zijn geboorte lag Bram al in het ziekenhuis met een streptokokkeninfectie. Hoe kon dat gebeuren? Nu, door een ander succesvol optreden van de medische stand. Direct na zijn geboorte had Bram een dag in het ziekenhuis gelegen met Miek, en dat op een babyafdeling, waar, naar later bleek, de ziekenhuisleiding volledig bewust een streptokokkeninfectie liet woekeren, omdat ze bang waren voor inkomstenverlies. Bram had die opgelopen en dat werd -opnieuw door de huisarts- niet tijdig onderkend. We hebben hem ingeleverd bij het ziekenhuis, en daarna stilletjes bij het raam van de couveusekamer met tweeën staan huilen. Het heeft weken geduurd, weken waarin wij dachten onze kleine te verliezen, voordat hij er weer bovenop kwam. Toen we hem eindelijk op mochten halen vertelde de leidende vrouwelijke kinderarts ons op ernstige toon dat hij een tijd zuurstofgebrek had gehad, ook in de hersenen, en dat we ervan uit mochten gaan dat dat alleen tot zijn achttiende jaar tot problemen zou leiden. Ze zei het, we hoorden het ook,

maar we hebben ons nooit gerealiseerd dat dat alleen maar een grove inschatting van een individuele arts was, zonder enige zekerheid. En we hadden helemaal niet door dat er de gevolgen konden komen die er later kwamen. Bram zou zijn hele leven met de gevolgen te maken krijgen.

J kwam met haar vriend Jan B bij ons inwonen en die twee voerden dan een onstuimige up and down relatie, waarvan Miek het meeste lijdzaam onderging.

Maar toch, het waren gelukkige tijden. Miek maakte zelf alle babykleertjes op de Singer naaimachine die we daarvoor gekocht hadden. Ze kweekte ook de groenten in de tuin die we aten, schilderde de muren en voerde het hele huishouden. Ik werkte en reed heen en weer. (dat gedicht, 'singer, singer naaimachine', !! , denkelijk van Van Ostayen)

We leken de 3 jaar na de bevalling een huisje-boompje-beestje gezin.

10.

Ik leidde dat leven maar ondertussen was ik ook met de andere kant van mijn leven bezig. De innovatie Commissie Participatie-onderwijs (ICP) was bij uitstek een sociaaldemocratische onderneming. Het ging er, in eerste instantie dan toch en dat was nog toen ik arriveerde, om jongeren van de lagere werkende klasse de kans te geven zich te emanciperen door middel van het kort middelbaar beroepsonderwijs voor 16- tot 18-jarigen. Men had daar brainstormonderwijs en na studiereizen e.d. een set participatiedoelen voor ontwikkeld en stimuleerde de betrokken onderwijsinstituten participatie-eenheden te ontwikkelen, waarin doen en theorie verenigd waren. Niks verkeers aan en typisch het denken van die tijd. De filosofie erachter kwam rechtstreeks van Van Heeks Verborgentalent (Mathieu was assistent van Van Heek geweest). Onderwijs moest de achterstand van de minder bedeelden compenseren of opheffen. Wat mij erin fascineerde was alleen heel iets anders: was het echt mogelijk door middel van een soort social engineering (term van Van Beugen, hoogleraar in Nijmegen) zomaar het probleem van de sociale en culturele achterstand weg te vegen?? Ik wilde de proef op de som zien, uitvinden of wij mensen met onze kennis zomaar een maatschappelijke kwestie konden wegwerken.

Een veeg teken was de onherroepelijke ondergang van het compensatieonderwijs in Rotterdam en omstreken, waarvan vernietigend onderzoek had aangetoond dat het te weinig opleverde.

Jongeren, zo betoogden onderwijssociologen, werden nog steeds grotendeels wat hun ouders waren, ook na compensatieonderwijs.

De strekking van die conclusies drongen ook door tot de ICP. Was dan het streven helemaal onzinnig of was er ook sprake van andere waarden. En dat was er zeker. Tot ongenoegen van sommige ICP-leden begon het besef door te dringen dat er ook een belang lag in de effectiviteit op zich van onderwijsmodellen, effectiviteit in termen van uitstroom, arbeidsmarktslagen, en het verborgen leerplan. In die denkrichting kwam ik kijken met ons Meerbergmodel.

Uiteindelijk is het immers niet zozeer van belang voor een leerling naar welke vervolgrichting hij gaat of welke arbeidsmarktopties hij heeft, maar wel vooral of hij een praktisch en sociaal vaardig mens wordt, een die met zichzelf overweg kan en actief en vaardig om kan gaan met problemen die op zijn weg komen. Dat is een veel grotere waarde dan een specifieke technische vaardigheid die ook binnen luttele tijd verjaart.

Of anderen dat dan al dan niet waardevol vinden is irrelevant, want mij ging het om het belang van de leerlingen, niet om die van werkgevers.

Het is ook in dat verband dat ik de notie ontwikkelde (en dat in een wereld waarin leerdoelen altijd specifiek en voor een specifiek leerdoel golden) dat de inhoud van een leerdoel valabel kon en moest zijn voor meerdere toepassingen, en dat naarmate het leerdoel een breder bereik had het meer valabel is. De leer van de transferwaarde van leerdoelen.

Nu, die transferwaarde-theorie vond niet veel aanhangers, en dat omdat de organisaties van werkgevers, kortzichtig als die altijd zijn, juist alleen afgestudeerden willen die specifiek voor hun eigen niche van de arbeidsmarkt waren opgeleid. Ieder zijn nauwe eigen belang, de vernietigende kracht van het liberalisme.

Binnen de ICP waren mijn opvattingen al vanaf het begin suspect. Matthieu beloofde me met de hand op zijn hart te beschermen. Leendert van den Bosch waarschuwde me vertrouwelijk dat ik me wel moest realiseren dat bij de screening (toentertijd door de BVD) ik eigenlijk onacceptabel was bevonden en Mathieu en hij hadden moeten instaan voor mijn betrouwbaarheid. Mijn inroeien tegen de stroom leek hem geen goede aanloop tot een betere reputatie.

Ik begon geleidelijk me in te graven in het wereldje van de ICP. Het werd me al snel duidelijk dat Mathieu weliswaar een morele voorsprong had, maar dat verschillende invloedrijke leden van de commissie, waaronder secretaris Gerrit van Eijk, een veel nuchterder benadering voorstonden en niet veel waarde hechtten aan de inhoudelijke voorstellen die Mathieu bevoorstond. Gerrit en zijn medestanders vonden dat de taak van de commissie beperkt was tot de verdediging van de bestaande proefprojecten, terwijl Mathieu en Leendert er een model in zagen voor

het hele onderwijs, waarbij overigens Leendert vanwege zijn persoonlijke hekel aan Mathieu die regelmatig afviel. Toen Mathieu zich terugtrok (vanwege pensioengerechtigdheid) moest er een opvolger komen, waarbij Mathieu een stem had in die opvolging. Toen bleek dat Mathieu Leendert wantrouwde en diens kandidatuur niet steunde, maar juist wel die van een volkomen buitenstaander, Hans van Aalst, kopman van een vernieuwingsproject natuurkundeonderwijs, de PLON, op de universiteit van Utrecht, waar ook het HEWET-project (gevoerd door Martin Kind en Jan de Lange) onder inspiratie van Hans Freudenthal was gehuisvest.

Hans Van Aalst was een opportunist bij uitstek. Hij profileerde zich op het praktijkgericht maken van het natuurkundeonderwijs, maar het draaide in werkelijkheid uiteindelijk allemaal maar om 1 ding, en dat was de carrière van Hans van Aalst. Van de morele en sociale bevlogenheid van Mathieu bleef niets over, hij had de verkeerde keuze gemaakt.

Ondertussen voltooide Hans van Aalst wel de wending die Mathieu had ingezet: het ICP-model werd toepasbaar gemaakt op heel het middelbaar onderwijs, en met name ook op het HAVO/VWO, het terrein waar Van Aalst zijn sporen had verdiend.

Dat had in eerste instantie tot gevolg dat hardwerkende leden van de ICP, die zich met het middelbare beroepsonderwijs bezighielden, zonder pardon midden in hun werk werden afgedankt. De vergadering waarin dat gebeurde zal ik niet gauw vergeten. Van Aalst suggereerde dat helemaal buiten hem om het ministerie had besloten zomaar leden te schrappen. Een aperte leugen natuurlijk omdat een dergelijke wending in de richting van het ICP-werk nooit had kunnen plaatsvinden buiten zijn medeweten. Twee door mij zeer gewaardeerde medeleden werden zo op straat gezet. Ik heb een daarvan, Henk van Nisselrooy, die ontzettend geschokt was door deze botte torpedering naar het station gereden en heb geprobeerd hem op te beuren, omdat hij ontzettend bleek en triest eruitzag. Later bleek dat hij met een hartaanval uit de trein was gekomen. (hij is nog een heel succesvolle auteur van economieboeken geworden). De andere, Wibold Hulsbergen, een leerling van Rietvelt, werd een huisvriend van ons, die een onvergetelijk mooi Rietvelt stoeltje voor Bram maakte maar veel te vroeg overleed.

Om de nieuwe richting te realiseren werd een Werkgroep voorbereiding participierend leren HAVO/VWO (WVPL HAVO/VWO) opgezet, waarvan ik secretaris en organisator werd. Mijn taak was docenten van alle vakken verzamelen en die ertoe brengen hun leerdoelen om te schrijven naar competentiedoelen, die ook een toetsing door competentiedemonstratie mogelijk moesten maken, waartoe ook Hans Broekman van het Cito werd uitgenodigd. Het was een inhoudelijke klus van jewelste, die de deelnemende docenten wel graag wilden uitvoeren, maar waar ze ook de grootst mogelijke moeite mee hadden. Het is ook niet eenvoudig als je een eerste graadsdocent bent met universitaire opleiding om te vernemen dat niet jouw vak als kennisgebied de hoogste waarde is van het onderwijs maar juist de praktische toepasbaarheid van de verschillende kennisdelen van het vak. Docenten die hun vakgebied zien als een academisch disciplinair geheel konden niet inzien dat de bruikbaarheid voor de leerlingen het eindcriterium van het onderwijs moest zijn. Dat ging tijd kosten, maar er werd driftig aan gewerkt.

Niet snel genoeg echter. ‘Snelheid’ is een politiek begrip. Als het de Haagse burelen bevalt dan is geen vertraging te gek. Als het ze echter niet zint, dan is niets snel genoeg. Deze Haagse burelen, waar wij mee te maken hadden, werden ten tijde van Van Aalst vertegenwoordigd door Hans Corstjens (daarvoor was het Theo de Keulenaar van de afdeling voor onderwijs aan werkende jongeren), een lange slungelige jongen die zich specialiseerde in het onder de kin strijken van staatssecretarissen. Ik had hem eerder meegemaakt, op een studiereis naar Zweden, georganiseerd door Hans van Aalst. Zulke reisjes zijn altijd suspect en terecht. Natuurlijk was er wel een inhoudelijk belang, want Zweden had daadwerkelijk projecten in het havo/vwo die voor ons interessant waren. Maar 's avonds bleek wat de leden van de missie echt dreef, en de volgende ochtend bleek dat diverse leden niet vanuit hun slaapkamer aan het ontbijt aanschoven. Het is het soort vertoon dat laat zien wat mensen echt drijft om in de hogere regionen van de maatschappij uit te komen: dingen kunnen doen die anderen niet kunnen en willen. Bevoordeling en privilegering, oftewel ongelijkheid als sociaal doel.

Maar goed. Terug naar de WVPL. Toen de eerste producten op tafel waren gekomen is Van Aalst daar buiten mijn medeweten mee naar het

departement, i.c. Hans Corstjens gerend. Hij had begrepen dat de WVPL niet snel met een afgerond leerdoelenstelsel zou kunnen komen, en de looptijd van zijn eigen aanstelling was daarmee niet te verenigen. En dus stelde hij Corstjens voor de WVPL te ontbinden en daarvoor een 'snelle' club (maar wel van hem) te installeren, die niet iets zou ontwikkelen maar ontwikkelingen in het veld zou analyseren en beoordelen, de APVO ofwel Adviescommissie Projecten Voortgezet Onderwijs. En dus was het nu aan mij om het lot van Henk van Nisselrooy te volgen. Maar dit had ik nu wel aan zien komen, ik begreep langzamerhand wel hoe Van Aalst opereerde, zoals velen voor mij ook hadden zien aankomen. Hij was in alles het tegendeel van een teamplayer: zijn enige doel bestond erin te eigen bate het team te passeren en dan uit te schakelen. Het was ondertussen 1983.

Nu, dat beschouwde ik als een fact of life. Ik had het intussen allerlei clubs zien gebeuren. De overheid in Nederland werkt als een gehaktmolen. Het trekt hulpkrachten, adviesbureaus e.d. aan, zuigt alles eruit wat eruit te halen is, en laat ze dan weer genadeloos vallen, gewoon van het ene op het andere moment en ongeacht of ze succes hadden of niet. Ik had het een bureau Riphagen zien gebeuren, maar ook diverse commissies, zoals de innovatiecommissie Middelbare School en de Innovatiecommissie basisschool. Dat heeft met fatsoen of nut niets te maken, maar alleen met machtsspelletjes van individuen. En waag het niet te klagen, want dan kom je nooit meer in een volgende club of commissie. In het circuit blijven kan, maar alleen op voorwaarde van totale slaafse onderhorigheid.

Niets voor mij dus. Ondertussen kon ik wel mijn conclusies trekken. In Matthieu had ik alles kunnen zien wat integer gebruik van de overheid voor maatschappijverandering kan zijn. En hij bereikte niets. Pas in latere jaren, toen de VVD zich begon te realiseren dat ze niet onder een verandering van het beroepsonderwijs en havo/vwo uit konden komen veranderden er dingen min of meer in de richting van wat Matthieu had gewild, en dan nog niet omdat hij het had gewild, maar alleen omdat wat hij wilde in lijn was met onontkoombare veranderingen in de samenleving. Niet Mathieu Mathijssen kreeg zijn zin maar de samenleving zelf. Ginjaar zou haar conclusies trekken omdat ze inzag dat er doorstroom en uitstroomproblemen waren, niet omdat er adviezen in de richting van participatieonderwijs waren.

De staat had geprobeerd in te grijpen en wat er uiteindelijk gebeurde was dat niet de staat ingreep maar de arbeidsmarkt. Precies zoals ik dat in mijn afstudeerscriptie had voorzien. De staat als onmacht in een arbeidsmarkt die door het kapitalisme als maatschappelijk systeem wordt bepaald.

Ik was van mijn tijd bij de ICP: bepaald geen sociaaldemocraat geworden.

Eerder een soort anarchist vanuit politiek inzicht, zo ongeveer zoals Paul Feyerabend (van 'anything goes') een kennisanarchist was geworden: niet omdat ik tegen de staat was omdat die zou overheersen e.d. zoals Bakoenin en Kropotkin hadden gevonden, maar omdat ik net zoals Feyerabend, dat van kennis had gevonden, van de staat vond dat die eenvoudig niet in staat was de samenleving te vormen en te beheren. De staat is niet de instantie waarmee je een samenleving fundamenteel kunt sturen. Dat kun je ook zien aan de communistische samenlevingen, die geen andere weg vonden om het maatschappelijk systeem te dynamiseren dan door het juist vrij te laten; deden ze dat niet dan gingen ze tenonder in anarchie (de Sowjet-unie) of in fysieke ondergang (Noord-Korea). Maar onze samenleving zat en zit ondertussen vol met giga problemen, die opgelost moeten op straffe van onze eigen ondergang. De vraag was en is dan ook niet of je de samenleving door de staat moet sturen of juist helemaal niet moet sturen (zoals de liberalen denken), maar hoe je dan, als de staat geen effectief instrument is, wel de samenleving aan zelfbeheer kunt laten doen. Welke samenwerkingsvormen en welke openbare discussie en samenwerking zijn de onmisbare vereisten om onze problemen aan te pakken? Anders gezegd, waardoor wordt het ons als samenwerking eigenlijk verhinderd gezamenlijk een ondernemende actieve aanpak van onze problemen uit te voeren.

Een van de dingen die ik in mijn leven tot dan toe (1983) had geleerd is dat de vorm van kennis die wij uitoefenen in onze samenleving bepaald een probleem was: we vroren er de verhoudingen mee in in plaats van ze te activeren. Sciëntisme was toen al een erkend probleem, maar oplossingen ervan en diepere oorzaken ervan waren nauwelijks goed doordacht en uiteraard was het als erkend probleem op Nederlandse universiteiten zo goed als taboe. Ton Lemaire ('Over de waarde van

culturen') was met de zuiderzon naar Frankrijk getrokken en verliet het debat, en de universitaire dorst naar makkelijk geld zorgde er wel voor dat er geen onvervaarde pogingen het eigen fundament ter discussie te stellen konden worden ondernomen.

Bovendien was ik ondertussen met mijn eigen leerproces wel zover dat ik de aloude leidraad van deze discussie begon te vatten. Er is een inherent contradictoir verband tussen kennis en wil. Het handelen vanuit de wil ziet de samenleving als een ontkenning van kennis. Sterker, de facto is het handelen, zeker politiek handelen, in strijd met het handelen vanuit absolute waarheid. Wat ik diende te doen was duidelijk: ik moest het waarheidsbegrip als zodanig bestuderen om te begrijpen waarom handelen daarmee onverenigbaar zou zijn. Maar dat was nogal wat. Er zijn lange en best degelijke tradities in de internationale wetenschapsléer en epistemologische historie (buiten Nederland uiteraard, want hier is na Spinoza nooit meer iets van belang rond deze vraag gebeurd) die al uitgemaakte opvattingen hierover hadden ontwikkeld. In die opvattingen had het politiek willen nooit invloed op wat wij weten, en had het weten geen gevolgen voor het willen. Op grond waarvan zou ik kunnen menen daar betere gedachten en concepten over te kunnen ontwikkelen?

Mijn eigen conclusie was simpel en overmoedig maar in mijn ogen de enige optie: beter en meer diepgravend zijn dan de anderen, terug naar de alleroudste fundamenteën en beter begrijpen, dieper graven (ik voelde Sinots handklopje op mijn schouder): "wat is kennis, en waarom is dat zo?". Het zou de richtinggevende vraag voor de rest van mijn leven worden.

Voorlopig zou het lezen worden, en nog eens lezen. Begrijpen waar ik moest zoeken en hoe ik moest zoeken. Hulp hoefde ik niet te verwachten. Michel zat diep in de lappenmand en hield zich bovendien niet met deze vraagstelling bezig. Op de universiteiten was voor een kritische vraagstelling geen plaats meer. Zelfs Graham Locke was weg. Ik voelde me alleen, wist dat er geen forum was voor dit onderwerp en dat de academische wereld in Nederland er wel voor zou zorgen dat die er ook niet kwam (er was wel Diederick Raven met zijn werk over Rorty, *On the edge of reality*, maar dat wist ik toen niet). Als ik ooit gedachten zou

hebben gekoesterd over een publieke loopbaan en carrière moest ik die begraven als ik ging doen wat ik van plan was.

Ik begroef ze.

Ondertussen was ik dus door toedoen van Van Aalst op straat terecht gekomen, maar daar werd ik ijlings opgeraapt door Ko van de Bovenkamp die ik nog kende van het reisje naar Zweden met Van Aalst en hans Corstjens. Of ik maar als specialist buitenschools leren wilde komen werken op het Algemeen pedagogisch Studiecentrum (APS) waar hij adjunct-directeur zei te zijn. Daar ben ik begonnen met een alleraardigste naaste collega, Jan Snoek. Dat viel echter al snel ontzettend tegen. Allereerst werd ik direct de eerste maand aangevallen over een stommitieit. Ik had in alle hectiek niet op de salarisbetalingen gelet (dat deed ik daarvoor ook al nooit, dus verwonderlijk was het niet), en het bleek dat ik naast mijn eerste APS-salaris ook nog het oude salaris had gehad van De Meerberg (waar ik gedetacheerd was aangesteld). Het leek mij duidelijk dat dat gewoon een stomme vergissing was, maar dat was buiten de stammenoorlogen gerekend die op het APS woedden. De toenmalige directeur, De Wilde, zag er een mooie gelegenheid in om een tegenpartij (ik vermoed Ko van de Bovenkamp c.s.) mee onderuit te halen en ging met mij een voorbeeld stellen en eiste mijn ontslag. Hij schopte het met het geval tot de raad van bestuur (waar indertijd Ella Vogelaar ook zitting in had) en die weigerde mij te ontslaan. Ik kreeg daar een naar gevoel in mijn maag van (en veel later wel een voldaan gevoel toen bleek dat De Wilde, die naar het departement gepromoveerd was, daar met stille trom had moeten vertrekken wegens onjuiste declaraties).

Maar toch de lol was er een beetje af en ging er helemaal af toen bleek dat mijn taakstelling in plaats van studie van het buitenschools leren veranderd was in het begeleiden van maar liefst 24 scholen voor beroepsonderwijs. Een volledig ondoenlijke taak, was Jan Snoek met me eens. Ik begon er met de moed der wanhoop aan.

Ik kon niet direct stoppen. Dat kwam omdat wij, Miek en ik, hadden besloten dat we zelf wel een stap wilde zetten voor onderwijsverbetering, en daartoe startten we samen met een oude vriend, Joost van den Broek, een onderwijswinkel 'De onderwijzer', in het pand van het ijk- en meetwezen aan de Springweg. Dat had ik, stom genoeg, gekocht. De

verantwoordelijke functionaris van de NMB-bank, die deze beginnersfout van een ondernemer in spe moest financieren bezag het hoofdschuddend: kapitaal moet je vragen voor je bedrijfsvoering en niet vast leggen in gebouwen, sprak hij wijs, en gelijk had hij, maar dat wist ik toen nog niet. En hoe ik dacht de financiering rond te krijgen? Ik dacht daarover niet, zei ik dapper, waarop hij hoofdschuddend vroeg of ik iets als kapitaal kon inbrengen, waarop ik weer zei dat ik niets had. Nieuw hoofdschudden en toen nog eens de vraag of ik echt helemaal niks had. Nou ja, een auto, een Renault negen. Hij veerde op en zei: “Dan gaan we die inbrengen”. En zo werd mijn toen behoorlijk overgewaardeerde Renault 9 het begin van mijn zakelijke carrière. We kochten het pand voor de ronde som van 100.000, - en de bank financierde ook nog een forse renovatie.

De Onderwijzer was een vergissing. Maar wel een leuke. We zetten de winkel vol met de nieuwe series van onderwijsuitgevers, die we in consignatie kregen. De idee was dat onderwijsmensen dan bij ons die uitgaven konden komen bekijken en vergelijken en wij met hen de voor- en nadelen van materialen konden bespreken. Waar we dan eigenlijk financieel van moesten bestaan was niet iets waar wij ons aanvankelijk druk over maakten; we zouden heus wel wat boeken verkopen en salarissen hadden we onszelf niet in het vooruitzicht gesteld. Bovendien stond ik met mijn APS-inkomen garant voor het voortbestaan.

De onderwijsmensen dachten iets anders over deze materie dan wij, zo begrepen we geleidelijk aan. Veel leraren, die besluiten mochten nemen over aankopen, hadden al lang hun ziel verkocht aan deze of gene uitgever, vaak door zelf wat te verdienen aan die uitgaven, en zaten dus echt niet te wachten op vergelijkingen met mogelijk betere uitgaven. De winkel bleef veel te leeg. En leeg betekende ook zonder inkomen. En dus begonnen we wat inkomen te genereren door schoolboeken te verkopen. En ook daar hadden we eigenlijk te weinig kaas van gegeten. Zonder enige uitrusting of deskundigheid en scholing verkochten we in een jaar tijd ineens voor 1,5 miljoen gulden aan schoolboeken. Dat was nu ook weer niet de bedoeling, maar we zaten eraan vast en moesten leveren.

Dus moest er hard gewerkt gaan worden. Joost bleek niet in de wieg gelegd voor het onder hoge druk opzetten van een efficiënte administratie en vertrok teleurgesteld. We trokken zoveel mogelijk hulp aan en organiseerden improviserend. Het eerste jaar ging dat en brachten we zelf boeken rond, maar het tweede jaar waren we duidelijk uit ons jasje gegroeid en werden gedwongen op scholen distributieactiviteiten te doen, die fors uit de hand liepen en waar Miek, op tafels staand, de leerlingen probeerde te temmen. Ook was het onze eerste ontmoeting met computers, waarvan ik nooit een volbloed fan ben geworden. Het was 1984/85 en we namen ook tekstopmaak voor schooluitgaven e.d. aan, die op Kaypro- 8kb computers met van die grote floppen werden uitgevoerd. Die dingen dreven Miek vaak tot wanhoop en dat zou nog 10 jaar zo blijven. Daarna raakte ze geen computer meer aan.

Het werd ons duidelijk dat we een succes hadden dat we niet gewild hadden en niet aankonden. En dus begonnen we onze activiteit te verleggen van het verkopen van boeken naar het doen van opdrachtwerk voor de ontwikkeling van schoolmaterialen.

Dat trok de aandacht van een paar oude bekenden uit mijn tijd in Zeist en die hadden zo hun eigen problemen inmiddels en dachten dat ik die mogelijk voor hen op kon lossen. Bij zoveelste politieke opvolging in Den Haag was plots het besluit gevallen de bekostiging van de proefprojecten kort Middelbaar beroepsonderwijs, het paradepaardje van de vroegere ICP, in te trekken, omdat de VVD ten onrechte van mening was dat het een links project betrof. Maar de 22 betrokken scholen waren helemaal niet bereid zich zomaar het werk van jaren te laten afpakken en zochten dus naar uitwegen. COBO en KPC, de instellingen die de proefprojecten begeleidden zochten alternatieven. En zo kwam het dat ik met Nico Persoon (COBO) en Jacques Verwater (KPC) in 1986 in een hotelvergaderzaaltje belandde, waar we het probleem bespraken. De minstens gedeeltelijke oplossing lag voor de hand, want er ging wel geld om bij die proefprojecten, en wel via de leermiddelen waar ouders fors voor moesten betalen. Het idee was die geldstroom naar ons toe te halen en daarmee de verdere onderwijsontwikkeling te betalen. De scholen hadden sowieso al vooral eigen intern gemaakt en gereproduceerd lesmateriaal, en het idee werd om die tussen scholen uit te wisselen, en

zo een compleet dekkend leermiddelenaanbod te krijgen; en dan zou uit de verkoop van die materialen de verdere ontwikkeling te betalen zijn. Er werd afgesproken dat wij een bedrijf voor het ontwikkelen en reproduceren en distribueren van leermiddelen zouden opzetten, en dat scholen hun ontwikkelcapaciteit voor dat bedrijf zouden inzetten. De opbrengsten zouden dan via een op te zetten stichting voor leer middelen KMBO (SLK) worden herverdeeld naar de scholen toe. Dat gingen we doen, het KMBO zou gered gaan worden. Ik nam die opdracht aan.

Dat had heel wat gevolgen. Miek hoorde het aan en zag er gelukkig wel brood in, al was het alleen maar omdat het een meer georganiseerde toekomst beloofde. Maar er moest ondertussen ook wel iets met mijn gezondheid, want die was danig beschadigd -ik had vaak longproblemen, zo dacht ik toen- en de huisarts beval ons dringend aan uit het ongezonde Utrecht te vertrekken. En er was ook het dringende probleem (in mijn ogen tenminste) om Bram meer aandacht te geven, want die was niet erg gelukkig in ons kleine huisje aan de Croesestraat, had er te weinig speelruimte, en wij hadden te weinig aandacht voor hem, en dan hing hij soms hartverscheurend huilend uit het raam als wij noodgedwongen weer weg moesten, en dat vond ik verschrikkelijk. Voor alles tegelijk moesten we een oplossing zien te bedenken. Een eerste hint voor een oplossing kwam van onze bankman. Die was getipt over een op handen zijnde gedwongen verkoop, die de lokale RABO van Beusichem stil wilde houden omdat de failliet gaande familie daar een dorpsnotabele was. En dus werden wij door de Utrechtse Rabo naar de Beusichemse Rabo doorgezet, die ons discreet aan het huis aan de Oranjestraat 5 hielp. De ongelukkige faillieerder overleed kort voor onze aankoop.

We konden er niet direct in. Miek regelde een noodbehuizing, een soort keetachtige noodwoning, op een terrein aan de Laan der verenigde Naties, pal achter het shellstation daar) waar we 3 maanden verbleven. Het bleek een moeilijke locatie. De keet maakte onderdeel uit van een groep keten, en in die andere keten zat een groep Ghanezen die onderling zeer agressief waren. Er vielen regelmatig gewonden, die dan bij ons aanklopten voor medische noodhulp. Ook bleek de gemeente sociaal hopeloze gevallen in de keetjes onder te brengen, en dat ook naast ons. We voelden ons belaagd. 'S Nachts schetterde de muziek, eerst van de

Ghanezen, maar die trokken zich onze bezwaren aan. Daarna van de Utrechtse aso's en die trokken zich niks aan van bezwaren. Toen het me op een avond te veel werd ben ik op hun ramen gaan kloppen, en dat moet je bij overjarige noodwoningen niet doen. De ruit bleek onder spanning te staan en sprong kapot. De slagader in mijn linkerarm was kapot en miek en ik wikkelden er in ijlt tempo een handdoek om -het hielp nauwelijks- waarna ik in ons busje sprong. Ik scheurde weg, door de poort, zigzaggend om auto's heen. De rotonde bleek geblokkeerd, en dus reed ik met het busje dwars over de rotonde, door de bloemperken, onmiddellijk gevolgd door een politieauto, recht de straat ertegenover in en na 500 meter links de inrit van het militair ziekenhuis op, waarna ik naar binnen sprintte, achtervolgd door 2 agenten. Eenmaal binnen sprintte er een verpleegster op me af met een band en knijpers en toen de agenten dat zagen, draaiden ze om.

De operatie werd een ramp. De specialist van het ziekenhuis had een feestje en weigerde op herhaald verzoek van de aanwezige assistent te komen. En dus werd er een geïmproviseerde operatie uitgevoerd, waarbij de assistent door de verpleegster moest worden uitgelegd welke pees wat was. Ze kregen het bij elkaar gebonden en dichtten het gat en dat was dat. Het zou 3 maanden duren voordat artsen van het academisch ziekenhuis, die het maar weer hadden opengemaakt, erachter kwamen dat de operatie hopeloos verknoeid was en de schade door het littekenweefsel niet meer te herstellen was. Mijn linkerhand bleef de rest van mijn leven half gevoelloos. Opnieuw een geval om de medische stand dankbaar voor te zijn.

We verhuisden naar Beusichem, ik met een arm in een mitella. Utrechtse buurman Arie Lucas deed samen met buurman Henk de broodnodige verbouwingen en reparaties aan het huis, waarvoor ik hem nu nog dankbaar ben. Ik kon met mijn arm in de mitella niks en moest het aanzien. Beusichem was toentertijd, 1987, een dorpje in transitie. Een kleine streng gereformeerde minderheid beheerste nog alles, ook al had die heerschappij wel zijn langste tijd gehad. De kerkgemeente probeerde zondagsrust te verplichten (toen ik op zondag schilderde werd ik door kinderen van de tegenover wonende dominee met rotzooi bekogeld), leverde de wethouder, en de vergunningen dus ook, en beheerste ook het

sportleven. De enige oppositie was een plaatselijke meubelfabrikant, Blauwendraat geheten, die met geld invloed kocht. De vijandigheid tegenover notoire atheïsten zoals wij was om te snijden. We hadden het te druk met werken om ons er al te veel van aan te trekken, maar echt gezellig werd het dus nooit. Bram kreeg er last van omdat kinderen van plaatselijke gereformeerden hem pestten omdat hij een opvallende kleur schoenen (geel!!) aanhad. Toen ook de juffen hem aanklaagden omdat hij te eigenzinnig zou zijn en andere kinderen zou opstoken haalden we hem eraf. De gereformeerde achterbuurman, vader van de overleden faillieerder, werd geleidelijk een probleem toen hij Miek steeds kwam begluren. Op een gegeven moment hebben we hem de toegang tot ons terrein ontzegd, de helaas enige methode. De enig echt aardige gereformeerde in het dorp was onze andere buurman Risj van de Linge, winkelier en houder van het postagentschap. Beusichem was toen echt geen aardig dorp, en wij gingen ons er ook tegen af zetten.

Voor onszelf en op onze eigen woonplek hadden we daarentegen veel plezier. We hielden er feesten, ik bouwde er op de straat voor het huis een camper, en we kochten er een oude Ford Grenada, die we door kinderen Pluto lieten noemen en zo ook lieten beschilderen, ons punkprotest tegen het dorp, dat duurde totdat zigeuners uit Tiel hem stalen. Het liep soms ook uit de hand. Na een feestje zwierven Norbert, mijn oude school- en schilder vriend, samen met Miek en een vriendin door het dorp en richtten van alles aan in tuintjes. Niet fraai natuurlijk, maar hun weerzin tegen ons werd zo met weerzin beantwoord. We hadden ook een tijdje een varken, toepasselijk 'Swoerdje' genoemd, die als een vrolijke hond met je speelde en achter ons aan rende en tegen me opsprong. Maar Swoerdje hield niet van hekken en beperkingen, en ook al hadden we een hek van 1.50 meter om zijn kooi gezet, toen hij groeide en op een gegeven moment 120 kg woog, was het hek niet meer tegen hem bestand en ging hij wandelen in het dorp. Het gebeurde enkele keren achter elkaar, en steeds bracht Piet, een lokale vriend van ons, hem terug, maar houdbaar was dat niet. En zo werd Swoerdje, tot verdriet van ons allemaal afgevoerd als dier, en teruggebracht als plakjes vlees, die Miek en Bram prompt weigerden te eten.

12.

In deze tijd kwam ook het einde van Tonnie. Hij overleed in 1988. Hij had nog een keer een dagtrip met ons gemaakt naar Volendam, een van zijn widergutmachungspogingen. Bij die gelegenheid had hij me uitgenodigd voor een borrel en een babbel in een plaatselijk café daar terwijl Miek en Hermine uit winkelen werden gestuurd. Ik voelde, meer dan dat hij het letterlijk zei, dat hij verschrikkelijk spijt had van wat hij allemaal had aangericht tegenover mij. Ik was alleen al heel lang veel te ver heen om daar nog erg gevoelig voor te zijn. En daarom voerde hij een soort rouwrondedans uit, een vertelling om te demonstreren dat hij ook heus echt wel integer kon zijn. Daarin vertelde hij me hoe Gerard, de oudste broer van Hermien, gepoogd had om met geld van de bejaardeninstelling waar hij directeur was, gronden rond Schiphol op te kopen. De toezichthouders waren erachter gekomen en die hadden het in het landelijk overlegorgaan gebracht. Daarop ging een prominent lid van dat overlegorgaan dr. Aussems, een vroeger lid van de redactie van Aristo, het fascistisch katholiek blad dat aan de stationsstraat in Oisterwijk zijn huisadres had bij de drukkerij van wijlen Fons Bogaers, fractieleider van Zwart front in de gemeenteraad, naar Tonnie en vroeg hem wat hij wilde dat gedaan werd. Tonnie had gezegd dat hij wilde dat zijn zwager beschermd werd, en dat gebeurde, en Gerard ontsprong de dans, waarvan Tonnie nu zei spijt te hebben. Het was een heel indirecte manier van duidelijk maken dat hij nu, op het laatst van zijn leven, in tegenstelling tot heel het leven ervoor, spijt had van zijn gebrek aan integriteit. Ik denk dat ik meewarig heb gekeken, en hij keek bedrukt neer op zijn handen. Toen zei hij:” Zo is het leven ik had het niet moeten doen”. Ik begreep hem wel, het was nu eenmaal allemaal gebeurd, en hij wist dat ik niet zou kunnen vergeten, maar een klein beetje vergiffenis misschien??

Ik heb het letterlijk blanco gelaten, had er weinig op te zeggen, het was een proces binnen hem en niet meer tussen hem en mij. Ik wist dat hij mij niks meer kon zeggen wat er echt toe deed, dus ook dit niet. Een dergelijk leven, zo vol verraad aan eigen idealen en aan integriteit in het algemeen, dat valt gewoon niet meer in te halen. Daar zou geen enkel woord van mij

iets meer aan hebben kunnen veranderen. En ik had zelfs wel een beetje medelijden met hem, juist omdat dat zo was. Hij wist dat ik het niet meer zou kunnen gladstrijken, zelfs als ik dat had gewild.

Hermine moet gevoeld hebben dat het gesprek niks oploste. Ze organiseerde nog een gezamenlijk uitstapje, nu naar Noord-Frankrijk, maar hij werd onderweg te ziek en we moesten onverrichterzake terug. Daarna werd hij geleidelijk aan zieker en zieker. We zochten hem soms op in het ziekenhuis, en het werd steeds duidelijker dat Hermine bezig was haar wraak te halen voor het ondergaan van een levenslang tiranniek bewind. Ze liet hem gewoon verkommeren, wilde hem niet terug in huis nemen toen het ziekenhuis liet weten niks meer voor hem te kunnen doen (ze vond hem te 'bewerkelijk'), en liet hem geheel onaangekondigd afvoeren naar een voor ons onbekend verpleeghuis. We hadden de grootste moeite hem terug te vinden. Je denkt dan toch nog zoiets als een oplossing voor een gepasseerd leven uit de mond van de vertrekker uit het leven te horen, maar dat was natuurlijk niet zo en hij zei ons op vakantie te gaan. Dat deden we, en in Egypte hoorden we dat hij heel rustig was overleden. We zijn 's nachts van Hurghada door de woestijn teruggedreden naar Cairo met een lekkende benzinetank en driftig roken in de auto en hebben daar het vliegtuig gepakt om hem nog mee te kunnen begraven.

Bij de begrafenis werd ik als een melaatse behandeld, achteraan sluiten, niet in het zicht komen, niet de kist dragen, etc. Mijn familie had het lesje geleerd: Maarten moest niet als familie beschouwd worden. Ik moest er alleen bij zijn zodat ze nog een keer konden laten voelen hoe een ongelofelijk fout mens ik was. Ze zouden het herhalen bij het overlijden van Hermine en ook bij de regeling voor mijn zusje Marleen.

Wat na de begrafenis plaats vond legde genadeloos bloot hoe triest en kaal het gevoelsleven van mijn familie was en is. We moesten mee naar het appartement van Hermine en Tonnie. We dronken koffie en daarna, tot mijn verbijstering, werden we uitgenodigd mee te komen naar de kleerkast zodat het ondergoed en de kleren van Tonnie verdeeld konden worden onder de kinderen. Ik ben verbluft even meegelopen, heb ze zien graaien in de kast, en ben kotsend naar buiten gerend, en met Miek in de

auto gesprongen, reed nog een brommer in de heg, en ben weggescheurd. Wat vond ik ze toen afgrijselijke mensen!! Mensen wekten bij hen geen gevoelens op, Tonnie was niks voor hen, behang zoals al het andere behang in hun leven. Niemand kwam op het idee van hem gehouden te hebben. Ik vermoed dat hij dat wist, dat hij daarom hingelde naar een zweem van warmte. Maar hij oogstte wat hij gezaaid had, niets ontziend egocentrisme.

Hermine begreep niks, toen niet en eigenlijk nooit niet. Ze kwam bij ons langs, beloofde Bram van alles en deed dat dan niet. Dat was al eerder zo: toen Tonnie nog leefde kregen we tot onze verbazing ineens de Citroen cx cadeau. Ik vroeg of ie eigenlijk wel in orde was; ja hoor, was het antwoord. En toen we in Italië stonden en het ding aan alle kanten kapot bleek (en al lang zei de monteur) en ik haar belde zei ze dat dat ons probleem nu was omdat het onze auto was geworden. Ze was simpel notoir onbetrouwbaar,

Geknakt omdat ze zeven kinderen had gekregen die ze alle 7 niet gewild had.

Van haar nam ik daarop afscheid na een telefoongesprek waarin ze claimde altijd goed voor me gezorgd te hebben en ik terugkaatste dat ik dat een gotspe vond na me een leven lang zo ongeveer verschopt te hebben. Exit Hermine. Haar begrafenis in 1999 werd een nieuwe manifestatie van afkeer van de familie van mijn persoon. Ik moest de baar niet meedragen achteraanlopen, rechtsbuiten zitten, en werd uitdrukkelijk in het testament achtergesteld. Ze kon niet genoeg krijgen van het natrappen, en dat met volle steun van mijn broers en zus.

De wereld van mijn familie was een wereld waar je alleen met de grootst mogelijke pijn aan kon deelnemen.

Ik zag dat wel, ik realiseerde het me, maar wilde de consequentie daarvan niet trekken. De warmte van een echte familie leek me nog altijd het grootste goed op aarde. Ik zou er nog achter komen hoe fout dat denkbeeld was. Het zou me mijn leven gaan kosten.

13.

Zoals voorheen op de Meerberg ging ik ook hier volledig op in de klus die ik op me had genomen. We richtten een bedrijf op dat Bureau voor de Ontwikkeling van Opleidings materialen (BOOOM) ging heten, waarvan ik directeur werd. We verzamelden de schrijfgroepen, gaven er richting aan door ze te instrueren in het schrijven van participatie-eenheden (modulen) en ontwikkelden een gigantische productiviteit. Het concept van een gecentraliseerd modulemodel met diversiteit naar scholen en schrijvers werkte wonderwel. Scholen vonden er een herkenbare aanpak in en gingen ook onmiddellijk aan de slag met bijstellingen en verbeteringen. Er ontstond een ontwikkelproces waarbij jaarlijks titels werden verbeterd en het titelpakket constant aangroeide (op het einde waren er meer dan 800 moduletitels). En de meeste scholen hielden zich ook vanaf het begin af aan aan de afnameverplichting. Het hele idee bleek productief en levensvatbaar. De omzet liep de eerste 4 jaren steil op, en er werden jaaromzetten gehaald van tegen de 7 miljoen gulden, voor die tijd een enorm bedrag.

Die omzet werd wel behaald met een groot apparaat dat bekostigd moest worden. In het begin werkten we nog vanuit de Oranjestraat 5 in Beusichem, maar dat werd al snel te klein en toen werd er verhuisd naar een kantoorruimte van 250 m² op het industrieterrein van Culemborg, vlak bij het Centraal boekhuis. En het personeelsgetal groeide snel mee. In Beusichem 5 mensen, daarna in Culemborg een 25-tal met nog 10 anderen in 2 ondervestigingen, in Amersfoort en Heerlen. En dat waren wel mensen die geld kostten maar niet zozeer de aandacht opeisten. Alle aandacht ging uit naar de schrijfgroepen, de ontwikkelaars. Dat circuit telde al snel meer dan 150 mensen. Al die mensen werkten wel met liefde voor de zaak waar het over ging: goede betaalbare leermiddelen maken voor werkende jongeren.

Een enorme klus om te regelen.

We vonden het leuk. Keihard werken, en dan vrijdagmiddag na afronding van de werkweek samen naar de kroeg. Er werd veel gelachen en er ontstonden allerlei vriendschappen die lang zouden gaan duren. Het netwerk rond de organisatie groeide ook snel, er werden intensieve contacten en samenwerkingsrelaties gevormd met allerlei onderwijsbegeleidingsinstellingen en ook met de leerlingstelsels. We namen veel hooi op onze vork en dat ging jaren goed.

Niet vanzelf. In onze organisatie lagen de taken scherp verdeeld. Miek deed het binnen bedrijf, d.w.z. de tekstverwerking, de aanlevering aan de drukkers, de tekstcorrecties, de opname vanaf de schrijvers van alle nieuwe manuscripten, de grafische vormgeving, etc. ik deed de buitenkant, d.w.z. de contacten met de scholen, het SLK-bestuur, de schrijfgroepen, de redactie en inrichting van de modules, en het in gang zetten van nieuwe projecten en ontwikkelingen. Uiteraard waren er vaak in groepen onderwijsbegeleiders die een deel van het redactionele werk voor hun rekening namen. Op zich ging dat goed, maar uiteraard ontstonden er de normale spanningen van de werkvloer, bijvoorbeeld als ik naar buiten beloftes had gedaan en Miek die waar moest gaan maken, en zich dan als een waar werkpaard afgebeuld voelde. Frontdesk en backdesk zaten elkaar vaak in de haren, en omdat wij beiden voor elk van die partijen op de werkvloer stonden hadden wij die ruzies, en de grootste mogelijke moeite die niet mee naar huis te nemen. De spanningen waren soms te snijden, vooral als Miek weer eens nachten had doorgewerkt om weer deadlines te halen, die ik had veroorzaakt. Onze relatie overleefde BOOOM, maar niet helemaal ongeschonden. Ze heeft na BOOOM nooit meer computers aan willen raken en dacht altijd met pijn terug aan wat ze allemaal daar had doorgemaakt.

Maar we leverden wel als club. Het was een zinderende spannende tent, dat BOOOM, maar het functioneerde.

Zoals in elk verhaal met rozengeur en maneschijn, lagen er ook hier adders op de loer. Een eerste adder was dat er ook hoeken in het veld waren waar het eigenbelang al de overhand over het idealisme had genomen. Zo was er de hoek van de detailhandel, waar 2 leden van een al bestaande schrijfgroep de overige leden uit de rechten hadden

verdreven, die ze nu zelf te gelde wilden maken. Detailhandel kon als richting niet gemist worden, en dus vroeg het bestuur van de stichting leer middelen KMBO ons een deal met die lieden te sluiten. Dat bleek mogelijk maar ze haalden het onderste uit de kan waardoor leerlingen per pagina veel meer gingen betalen dan leerlingen van andere richtingen. En ook in het vak Nederlands en de richting procestechniek bleken zulke lieden rond te lopen, en er ontstond zo een jaarlijks bitter gevecht met een aantal ontwikkelaars die alleen uit waren op de vetpot die ze langs zagen komen. En wij voerden dat gevecht, voor de leerlingen en de scholen, niet zozeer uit eigen belang.

De afspraak met de SLK was vanaf het begin dat de prijs waarvoor geleverd zou worden naar leerlingen letterlijk bepaald zou worden door de opbrengsten. Dat hield dus in dat als er winst behaald werd in het ene jaar, de prijzen naar beneden moesten in het volgende jaar, en als er verlies werd gedraaid mochten de prijzen omhoog; een procedure waar ik goed mee kon leven als er maar ruimte bleef om te investeren in apparatuur e.d. Die hele procedure vereiste een jaarlijkse uitgebreide verslaglegging richting het SLK-bestuur om te verantwoorden waarom er winst dan wel verlies werd gedraaid. Cijfers zijn alleen veel te geduldig voor een dergelijke op vertrouwen gebaseerde werkwijze. De bestuurders (Gerben Brandsma, voorzitter, Victor Loeffen, Fried Kolkman, Cees van de Kraats, Hans Zwart), zagen de cijfers wel maar geloofden ze nauwelijks. De eerste drie jaren ging het nog goed, maar dan gebeurde er een incident dat van grote invloed zou blijken te zijn en eigenlijk niks te maken had met het bedrijf.

Ik had met het geld dat na het overlijden van Tonnie vrij kwam uit zijn erfenis een boot gekocht, een schokker, die kaal van binnen was maar wel veel potentie had. Die legden we op een bijna verlaten plek in een plas bij Mourik, een zijarm van de Lek. En daar begonnen we die op te knappen geholpen door een scheepstimmerman. Op een zonnige dag waren we met een grote groep op die boot toen er een man kwam aanlopen in een veel te grote zwarte zwembroek, zo een typische uitmonstering van een gereformeerde. Dat bleek Cees van de Kraats, een van de SLK-bestuurders. Hij bleef zwaar fronsend voor de boot staan, keek mij aan en sprak: “is die boot van jou”. En ik zei, naar waarheid, ‘ja,

gekocht van de erfenis van mijn vader'. Hij zei niks meer en beende in straf tempo weg. Ik zag niks in de gebeurtenis. Wie kon er nou kinderachtig genoeg zijn om daar voorbarige conclusies uit te trekken.?

Zo kinderachtig waren de christelijke leden van het SLK-bestuur, Brandsma en van de Kraats, wel degelijk. De andere leden van het bestuur, met een portie gezond verstand meer, Vic Loeffen en Hans Zwart, bezwoeren ons voorzichtig te zijn, niet te vertrouwen op de eerlijkheid van de christelijke mannenbroeders, maar ik bleef naïef, wilde niet bevooroordeeld zijn. Er begonnen beschuldigingen van de andere kant van de tafel te komen. Dat de afrekeningen niet zouden kloppen, waarop ik om argumenten, bewijzen vroeg. Ze dreigden de samenwerking op te zeggen, waarop ik een advocaat inschakelde, eerst Mark Strengers, die vond Brandsma dermate onberedeneerd dat hij hem ongeveer zijn kantoor uitzette. Later Jelmer Steenhuis, de kruiswoordpuzzelmaker van Vrij Nederland. Maar het conflict, gebaseerd op enkel achterdocht, bleef oplopen.

Ik was bij mezelf zeer verdeeld, haatte het dat hier een conflict was bezig zich uit te bouwen. In mijn brein zou ik altijd gekozen hebben voor de scholen, voor de leerlingen. Maar ondertussen zat ik nu met een flink bedrijf, een groot aantal personeelsleden met gezinnen, vrouwen en kinderen. Een groot aantal schrijfgroep leden, die rekenden op de vrucht van hun werk. Kon ik daarvan wegllopen omdat ik zo nodig principieel wilde zijn en de scholen hun macht wilde gunnen? Ze zetten me niet onder druk, de mensen in het bedrijf, helemaal niet, dat deed ik alleen en zelf. Ik besloot een ultieme poging te wagen het conflict te regelen. Johan Dijkstra was ex-uitgever van kinderboeken. Hij engageerde zich om de kwestie op te lossen. Er volgde een reeks gesprekken waarin de SLK hem van alles beloofde maar nooit iets waar maakte. Hij haakte moedeloos af, en wij ontvingen dagvaardingen om de productie te staken en alle rechten aan de SLK af te geven. Nu moesten we ons voor de rechter verdedigen; Jelmer was onze steunpilaar. Het pleidooi kwam erop neer dat we op grond van de overeenkomst met de SLK alle recht hadden door te ontwikkelen en te procederen, en dat de eis alleen maar schade toebracht aan de groep waar het over ging, omdat die dan geen leermiddelen zouden krijgen. De SLK betoogde dat de leermiddelen gebaseerd waren

op auteursrechten die van hen waren en dat zij daarom het recht hadden de overeenkomst te staken en de productie te verbieden. De rechter, een grote kaalhoofdige man, hoorde alles korzelig aan. De hele situatie beviel hem duidelijk niet.

Na de pleidooien trok hij zich een uur terug en kwam daarna in de zaal vertellen wat hij vond, en dat was het volgende: het kon niet van een eerbare rechter uit Utrecht verlangd worden dat hij 22.000 leerlingen het onderwijs ontzegde dat alleen mogelijk was als ze hun lesmiddelen kregen, en dus weigerde hij domweg de verdere ontwikkeling en productie te verbieden, daarbij volledig in het midden latend wie juridisch gesproken eigenlijk gelijk moet hebben gehad. Het was even stil in de zaal en toen was er gejuich van onze mensen en Miek die naar voren stormde en de man toebeet dat die een geweldig vonnis had gemaakt. Het bleek de genadeslag voor het streven van de SLK ons de nek om te draaien.

We draaiden door en begonnen zelfs verder uit te bouwen. Facilitaire dienstverlening, en horeca-opleidingen werden in ons bereik getrokken. Ik startte een heel leuke Horeca-debating groep, die een ware nieuwe filosofie van de horeca ontwikkelde: horeca als theater, niet als verschafter van voedsel en drank. Alle leden waren dolenthousiast over deze nieuwe opvatting, en we startten de ontwikkeling van leermiddelen in die opvatting.

De wereld buiten ons kleine circuitje was ondertussen niet stil blijven staan en we begingen bedrijfseconomisch ook stomiteiten. Zo bedacht ik dat we veel te veel kwijt waren aan drukkosten en dat konden beperken door zelf te gaan drukken. We startten een drukkerij die uitging van de veronderstelling dat orders van buiten ons bedrijf wel ervoor zouden zorgen dat de orders van binnen haast niets meer zouden kosten. Nu, die orders van buiten kwamen niet, en we moesten in allerijl de drukkerij opdoeken met hulp van onze voormalige huisdrukker, Elinkwijk bv, geleid door die aardige Onno Lamme.

We gingen ook een samenwerking aan met de Weekbladpers, geleid door Theo Bouwman toentertijd. We waren zo dom te geloven dat hij met een minderheidsbelang in ons bedrijf van 25% toch geen kwaad kon doen. Maar dat kon wel (en achteraf gezien hadden we toen eigenlijk al moeten

voorzien wat voor een gewetenloos figuur Bouwman was, wat later ook zou blijken toen hij zich rijk manipuleerde met het uitverkopen van de Perscombinatie). Hij zette ene Wim Oerlemans, directeur bij Nijgh en van Ditmar als mededirecteur in ons bedrijf. Die was erg nieuwsgierig, liet mij ook informatiesessies houden met personeel van Nijgh en Van Ditmar, en al snel bleek waarom. Nijgh en Van Ditmar begon identieke uitgaven aan die van ons uit te brengen in een van de meest winstgevende richtingen van ons bedrijf, de verzorgende opleidingen. De hele participatie draaide om niets anders dan om het leegroven van ons bedrijf, en wij kegelden Oerlemans buiten.

Daarmee waren we niet van de participatie af. Bouwman was ondertussen als directeur bij de Weekbladpers opgevolgd door Pieter de Jong, een witharige bedaagde man, met een overvloedig grote integriteit. Hij had het spelletje van Bouwman en Oerlemans begrepen en moest er niks van hebben. Hij liet me komen, en we hadden kort en krachtig gesprek. Hij wilde van ons af en wij van hem (niet als persoon maar als bedrijf). We besloten een paar ingrepen in de cijfers te doen die het mogelijk zouden maken voor hem om de deelname in ons bedrijf in 1 jaar als verloren af te schrijven. Wij hadden als kunstmatige manoeuvre om ons bedrijf gezond te laten lijken nooit afgeschreven op de voorraden. Daardoor was er een afschrijvings-achterstand waardoor het bedrijf gezonder leek dan het was. Na het gesprek met Pieter liet ik de voorraden volledig afschrijven met een beroep op die afschrijvingsachterstand. Plots waren de jaarcijfers een stuk minder florissant en liet het bestuur van de Weekbladpers ons als een baksteen vallen en konden we voor helemaal niets uit de samenwerking met hen. Pieter heeft later de mogelijkheden gevonden om Oerlemans en Nijgh en van Ditmar te lozen, en daar moet hij heel blij mee zijn geweest.

Los van deze perikelen gebeurden er buiten ons ook dingen die van veel groter belang waren. De VVD had eindelijk haar monstrueuze vergissing ingezien en omarmde nu gemoduleerd onderwijs en leren door doen, zelfs voor het HAVO/VWO waarvoor ik nog als secretaris van de WVPL de sporen had uitgezet. Zoals te voorspellen was riep die ommekeer nog veel verzet op van de aartsreactionaire groepen rond Bolkestein en aanverwanten, maar de ontwikkeling zou onontkoombaar blijken.

Voor ons betekende het dat we niet meer de alleen bezitters van een niche in de onderwijsmarkt waren, maar nu concurrentie van alle kanten zouden krijgen. Er kwam bezoek van een oude vriend bij Wolters Noordhof, Hennie, die heel eerlijk mij kwam vertellen dat ie gewoon van de concernleiding de opdracht had gekregen ons hoe dan ook kapot te maken op het terrein van de facilitaire dienstverlening, en daarna andere richtingen. Ik was daar op zichzelf nog niet van onder de indruk, maar er waren andere signalen.

De digitalisering kwam op. Wij waren er bij elke vernieuwing altijd als haantje de voorste het eerste bij geweest, maar ik realiseerde me al snel wat dit ging betekenen. Alle leermiddelen naar gedigitaliseerd onderwijs omwerken was een megamanoeuvre, en vroeg een enorme sloot geld, waardoor wij grote kredieten zouden nodig hebben, en wij hadden door ons eigen non-profitmodel nu eenmaal geen investeringskapitaal opgebouwd. We zouden die inhaalslag gewoon niet kunnen betalen.

Voor mij werd het duidelijk: we waren onze voorsprong als vernieuwers kwijt, maar dat niet alleen, we hadden ook niet meer de functie waardoor we groot waren geworden, die van een vernieuwer pur sang, want die vernieuwing werd nu door het hele onderwijs overgenomen. BOOOM had zijn bestaansreden verloren.

14.

En er waren andere meer persoonlijk problemen.

Allereerst: Ik was gaan geloven in het concept van de modulering omdat ik dacht dat daar ook een stuk activering was in te bouwen, met name doordat Mathieu in zijn participatie-doelen een wezenlijke activeringscomponent had ingebouwd: onderwijs moest tot actie leiden, tot handelingsbekwaamheid plus, d.w.z. handelingsbekwaamheid met de wil om daar iets mee te doen, niet tot veel weten. Wat wij mensen in het onderwijs moeten leren is het ontwikkelen van het kunnen en het willen aan elkaar gekoppeld, kunde en karakter ineen. Ik was het hartgrondig met hem eens.

Als leerlingen leerden hoe zij hun bestaan konden inrichten door te doen, door actief in te grijpen, zouden zij die mentaliteit ook door kunnen vertalen naar hun hele leven. Participatie-onderwijs was dan niet het leren van een vak, maar werkelijk het leren participeren, en niet door enkel te volgen maar door vorm te geven, door te maken, in plaats van enkel gemaakt te worden. De leerlingen konden leren te willen, en niet enkel te zijn. Een bestaan als scheppende wezens in plaats van een bestaan als slaafse wezens.

Helaas werd in de loop van het bestaan van BOOOM het duidelijk dat er maar heel weinig mensen in het onderwijs zijn die daarvan de portee begrijpen. Het dichtst in de buurt kwamen nog de horeca-mensen, die begrepen dat je horeca ook als theater kon opvatten; de werkplek als podium waar een alternatieve werkelijkheid kon worden ontvouwd. Ik was teleurgesteld in mijn ambitie in BOOOM een laboratorium van vernieuwend onderwijs te maken. Het was duidelijk dat ik veel te veel geïsoleerd was in mijn streven om te kunnen verwachten dat ik het, als werkelijkheid, zou kunnen bereiken. Het idee de mensen naar een 'willen' te kunnen ombouwen zou niet te verwezenlijken blijken in het frame van BOOOM.

Het andere probleem was dat ik mijn afspraak met mezelf voor het gebruik van mijn leven wilde nakomen. 25 jaar zou ik geven om de samenleving

te dienen, en daarna zou het mijn tijd worden, waarin ik zou kunnen lezen en schrijven. Ik was in 1976 begonnen met werken, en in 1998 kwam er een streep onder, 22 jaar na die start. Ik wilde na 2000 niet meer werken voor de samenleving, maar mijn tijd kunnen besteden aan denken, lezen en schrijven.

We waren wel 10 jaar verder, het was 1996. Bram was 15 jaar geworden en had zich ontwikkeld tot een stuurs en weerbarstig kind. De buitenwereld was lelijk en vijandig in zijn ogen, er zou sowieso niets leuks in te halen zijn. Hij werd door leraren van zijn mavo beschuldigd van handel in messen en drugs en ik moest hem gaan verdedigen. En dat niet alleen in zijn school, maar ook over de hele breedte van zijn bestaan. Hij had een gevoel van minderwaardigheid en een groot gebrek aan zelfvertrouwen ontwikkeld. Hij was bezig in de fout te gaan, en dat zou definitief worden als we er niks tegen deden. In mijn ogen was het grote probleem veroorzaakt door een gebrek aan aandacht van ons, zeg maar verwaarlozing. Dat bleek later een ernstige onderschatting van het probleem in zijn geest te zijn, ik had me er te makkelijk vanaf gemaakt, zo zou tot mijn ongeluk gaan blijken.

1996 en 1997 gingen verloren met het opdoeken en afwikkelen van BOOOM. De pakketten werden per beroepsrichting overgeheveld naar geïnteresseerde uitgevers, op voorwaarde dat ze het personeel mee overnamen. We hebben uiteindelijk niemand hoeven ontslaan. Wel kwamen er onverkwikkelijke taferelen toen bij het afsluiten van de boekhouding bleek dat er enkele medewerkers zich onkosten hadden toegeëigend die niet bestonden. De pijn die nu eenmaal hoort bij het gedwongen afsluiten van een mooi project. BOOOM werd afgesloten met gesloten beurzen, d.w.z. dat er niemand meer betaald hoefde te worden en wij ook niets meer kregen. De balans eindigde op 0. Daarna was er de stilte.

Ik vond dat we gewoon moesten wachten of er schuldeisers zouden komen die alsnog iets wilden, maar dat gebeurde niet. Het werd 1998 en toen ploften er 5 blauwe enveloppen op de deurmat van Oranjestraat 5. Elke envelop bevatte een aanslag van 100.000 gulden voor elk van de 5 vennootschappen waarin BOOOM was vormgegeven. Ik was met

stomheid geslagen. En toen bedacht ik dat ik ze gewoon zelf met de absurditeit zou confronteren en ben met de enveloppen op afspraak naar Gorinchem getogen, waar het betreffende belastingkantoor stond. Een breed lachende belastingfunctionaris zei dat dat, d.w.z. het sturen van blinde enorme aanslagen, nou eenmaal bij hen de geëigende methode was om slapende vennootschappen tot actie te bewegen, en dat zij dat dus hadden gedaan omdat er in het voorgaande jaar geen aangiftes waren binnengekomen. Tja, en hoe ik dat dan moest oplossen omdat BOOOM nu eenmaal leeg was?? Nou, zei de functionaris breed lachend, dan ga je toch gewoon failliet. En toen ik zei dat dat toch idioot was als je juist keurig alles had afgewikkeld en er een schone lei was, zuchtte hij diep en zei dat ik dan maar voor een afsluitend jaarverslag moest zorgen.

Tja, maar ik was geen boekhouder of accountant. Ik ben naar de kamer van Koophandel in Tiel gegaan, die me ook prompt aanraade gewoon failliet te gaan, en pas daarna zuchtend het adres van een accountant gaven, die voor de kamer dergelijke naar hun oordeel idiote gevallen als dat van mij oplosten. Die maakte een jaarverslag van 1 a-4tje en daarmee besloot de kamer de vennootschappen voor ontbonden te verklaren. BOOOM ging niet failliet en is nooit failliet gegaan, maar alle 5 de vennootschappen zijn vreedzaam ontbonden op grond van de opgestelde jaarafsluitingen van de accountant van de kamer in 1998. Alle 5 de belastingaanslagen werden door de fiscus teruggetrokken. Er was niet 1 personeelslid ontslagen; wie dat wilde had werk behouden.

In de tussentijd, van 1996 tot 1999, hadden we bepaald niet zitten slapen. We hadden besloten helemaal opnieuw te beginnen, en dat allereerst met Bram. We gingen reizen, en uitdrukkelijk juist wel met hem. Naar Cuba, een reis van enkele maanden, waar hij niet veel van meekreeg, ook al beleefden we ontzettend veel. Dan een reis naar de US, ook weer van enkele maanden, waar we rondtrokken met trein, camper, vliegtuig, en huurauto, met sneeuw in de Grand Canyon, rondsnoeren in San Francisco, kamperen in de Nevada woestijn, rondwandelen in het Smithsonian in Washington, swingen in New Orleans, vis eten in het Mexicaanse California Baja (zonder enige notie van de reden voor alle zwaarbewapende militairen die we tegen kwamen). We deden het allemaal. Bram beleefde het wel maar doorleefde het niet. Hij zag het van buitenaf aan, bekeek ons als uitheemse apen. Het was niet zijn trip maar onze trip.

Terug in Nederland was hij alleen nog stugger geworden. Miek en ik voelden ons er ongemakkelijk bij. Wat moesten we om hem een beetje mens te maken?

We besloten door te zetten, planden een wereldreis. Dat idee zette Bram aan tot groot verzet. Hij wilde niet, vond het een dom plan, en wist niet wat hij daar moest gaan doen, en vond het toen uiteindelijk misschien ook wel leuk. We loodsten hem mee. De vertrekkende vlucht naar Delhi ging direct mis en we verloren onze bagage, maar we kwamen in Delhi, waar we ontdekten dat de beloofde werelddekking van internetprovider Compuserve niet bestond, zodat we effectief van de wereld waren afgesneden. Bram direct in mineur en kwaad. Ik vond met veel moeite een adres, dat Compuserve had opgegeven als hun serviceadres in Delhi, en daar kwam een opgewekte stem, waaraan ik uitlegde dat Compuserve in Delhi niet werkte, waarop die stem zei: "of course not, but I can help you". En hij kwam, een mager hinkend jongetje, Damu, die een leven lang mijn vriend zou blijven, en hij hielp ons uit de nood. Miek gaf hem die avond eten, want dat had hij al 2 dagen niet gehad.

Damu liet ons Delhi zien, de lotustempel, het mooiste gebouw dat ik ooit in mijn leven zag, het rode fort, het parlamentsgebouw, en tal van andere gebouwen. We gingen op trips, Taj Mahal, e.d. Bram volgde; d.w.z. soms en tegen zijn zin. Bij het parlamentsgebouw ging hij terug naar het hotel en de lotustempel wilde hij niet zien, net zomin als het rode fort.

Wat hij vond was niet duidelijk want praten deed hij niet.

Van Delhi gingen we naar het zuiden, per trein. Een trein in India is geen trein. Het is het beste te vergelijken met een wild geworden gevecht van hooligans om een stadion binnen te komen. We kwamen erin, maar belandden in een soort kippenkooi, waar we opeengeperst met allemaal aardige hindoes het ongeveer 18 uur zouden moeten uithouden tot Chennai. Na een uur of 6 smeekte Miek me om een beter alternatief te vinden en dus ging ik op zoek. Bij het overstappen van de ene wagon naar een andere kwam de valdeur naar beneden, en wel op mijn hoofd. Ik ging uit. Ik kwam bij en keek in het gezicht van een donker vriendelijk gezicht terwijl een kleine hand me streelde. Hij zei van alles wat ik niet begreep. Ik had een forse wond op mijn kop, aan de handen vol bloed te zien, en begon dat omzichtig schoon te maken voor zover dat ging. Er ontstond een brabbelig gesprek met de Indiërs om me heen, en ik begreep dat ik gepasseerd was waar dat ook niet kon en mocht en ook niet terug kon. Dat was geen goed gevoel. Miek en Bram in een andere wagon, waar ik niet bij kon, en de enige zekerheid die ik had was dat zij in elk geval ook niet uit de trein konden. Enkele uren later stopte de trein eindelijk bij een station en kon ik via het perron terug bij hen komen. Ze sliepen. Ik ben er stilletjes naast geslopen en zowaar in slaap gevallen.

Chennai, Tirutani (vlak bij Damu's geboortedorp) en Mamahabilipuram waren allemaal ontdekkingstochten voor Miek en mij. Niet voor Bram. Die zonderde zich af, wilde niet mee naar Damu's dorp, niet naar Chennai en in Mamahabilipuram eiste hij een eigen kamer met airco en wilde niet in ons strandhuis wonen. Nee, de strijd was bij lange na niet gestreden.

Van India trokken we naar Singapore, wat ik een vreselijke stad vind, en vandaar naar Penyabong, een klein dorp aan kust van Malakka, waar we 3 weken bleven in het strandhuis van Zul, die voor ons zorgde en voor ons kookte, en goed ook. Daar was het ongegeneerd leuk, ook voor Bram.

Hij wilde mee kanoën, mee scubaduiken, leerde er koken, en verbrandde tot de gele blaren aan toe bij het zwemmen, waardoor hij 3 dagen binnen moest blijven. Miek en ik ontmoetten er tot onze verbazing een hamerhaai maar die bleef ver weg. Het was leuk, en er waren fransen die in de bush een werf wilden bouwen. Ondertussen werd het land verwoest en geplunderd, en met grof geweld zonder enige legitimiteit, en dat was overal zichtbaar.

Kuala Lumpur zei ons niks, een kale stad waar je als buitenstaander geen aanknopingspunten vindt.

We staken over naar Australië en Nieuw-Zeeland. Dat is toch een rare ervaring. Het is Europa in een niet-Europese omgeving. Ik was er direct op mijn gemak, maar dat was niet zo voor miek en bram, we bezochten er mijn nicht Heleen met haar eenogige dochter, maar wel nadat we beroofd waren in een hotelletje in Ann Harbor van driekwart van ons vakantiegeld; de plaatselijke magistraat, die we ervoor opzochten, maakte ons duidelijk dat de plaatselijke machtsverhoudingen zo waren geregeld dat de macht bepaalde wie er gelijk had en de hotelhouder was machtig en wij waren toeristen en dat was dat.

Heleen, mijn nicht uit Asten, woonde in de bush, in een volgens alle principes van het 'natuurlijk' leven gebouwd huis. Ik heb nooit begrepen waarom mensen denken dat de natuur ophoudt bij hun voorkeur en zij zelf niet meer tot de natuur, zij het van een verwrongen en misvormde soort, behoren. Wij zijn gewoon dieren in de natuur, al zijn we constant bezig alles om ons heen zoveel mogelijk te vernielen, wat helaas nu eenmaal onze natuur is. Heleen had haar dochter gekregen met een enorme infectie in haar ogen, maar de echtgenoot van dat moment, die heilig geloofde in wat hij dacht dat de krachten van de natuur waren, vond dat de natuur het moest oplossen, en dus gingen ze niet naar de chirurg, die nu eenmaal niet tot de natuur gerekend mocht worden, en liep de ontsteking uit de hand en viel het zieke oog op een gegeven moment letterlijk uit het kind. En ook de hersteloperaties, die haar gezicht in de vorm hadden kunnen houden, mochten niet tot de natuur gerekend worden, en dus schoof het ene overblijvende oog naar het midden van haar gezicht en werd die lieve kleine een cycloop. Allemaal gevolg van

het idiote zelfbeeld van ons mensen, waarbinnen we denken dat ons kennisniveau ons verheft boven de natuur waardoor we menen dat de natuurwet dat wij mensen alles technisch moeten benaderen om oppermachtig over ons bestaan te heersen en dat het feit dat dat ons eigen is genegeerd kan worden. Quod non.

Vanuit Australië gingen we naar nieuw Zeeland, waar Miek ziek werd en Bram en ik samen het noordelijk eiland verkenden. Ik denk dat hij pas daar zich begon te realiseren hoe oneindig en mooi de wereld kan zijn. Hij keek er in stomme verbazing naar. Ergens daar gingen zijn ogen open, hij keek rond.

Nieuw-Zeeland was een soort keerpunt. Vandaar vlogen we naar Paaseiland. Onderweg was de verandering merkbaar. Bram praatte voluit en continu. Hij wou dit, dacht dat en had zus gezien en zo gezien. En hij wou een horloge waarvan hij wist dat ie het toch niet zou krijgen. Miek merkte dat dat nu typisch een springing point was. Als we hem dat wel zouden geven, zou er een dam breken, zo dacht ze. En hij kreeg het en was dolgelukkig. Paaseiland, waar we niet 1 beeld zagen, werd zo een belangrijk punt in onze reis. Vanaf daar kregen we een ondernemende bram te zien.

In Chili aangekomen besloot hij per direct een onderkomen voor ons te regelen. Hij vond een hotelletje dat merkwaardig veel luxe voor weinig geld bood. Ongelukkigerwijs bleek al snel dat dat was omdat recht ertegenover de martelkamers van Pinochet hadden gelegen, in een dichtgespijkerde villa, die niemand meer wou hebben. Wij namen het hem niet kwalijk, maar hij zichzelf wel, het dempte weer zijn juist opkrabbelend zelfvertrouwen.

Van Chili gingen we naar Argentinië, Buenos Aires, het Parijs van Zuid-Amerika, Wonderschone stad waar Bram prima op zijn gemak was, tango kijken vanaf een balkonnetje, theaters bezoeken, grote lappen vlees, en overal rond kijken.

Vanaf Argentinië was hij in een stemming van 'aanpakken, nu ga ik ervoor'. En dat deed hij ook. Ik regelde een plek op de Antwerp International School en sloot een deal met het adjunct-hoofd. Bram had

enkel een Mavodiploma van inferieure kwaliteit, waar hij 4 jaar over gedaan had, en ik wilde hem verder tijdsverlies besparen, ook omdat ik maar al te goed weet dat bij te veel tijdverlies, lees: te oud, je niet meer binnen komt op een topuniversiteit. De deal was simpel: Bram zou geholpen worden in 2 jaar een athenaeum-nivo einddiploma te halen met een baccalaureaat, waardoor hij gewoon 18 jaar zou zijn als hij naar een universiteit zou gaan. Aan die deal heeft AIS zich gehouden, zij het met wat vallen en opstaan.

Bij dat vallen hoorde een terugval wegens te hoge pakketkeuze (schei- en natuurkunde bleek niks voor hem te zijn, en met wiskunde had hij ook meer moeite dan door hemzelf verwacht), en wegens drugsgebruik. Het eerste verhielpen we met pakketverandering en bijles, het tweede door indringend de schoolleiding duidelijk te maken dat als ze dat niet keihard zouden bewijzen ik ze voor de rechter zou halen; er kwam geen bewijs en Bram werd niet van school gestuurd. Maar bij dat vallen hoorde ook een opvallend opnieuw terugkerend gebrek aan zelfvertrouwen. Als er proefexamens waren kwam hij zo ongeveer gillend thuis, weggelopen uit het examen en dan woest in zijn bed gaan liggen en daar alleen met de grootst mogelijke moeite weer uit te krijgen. Dan ging ik terug met hem naar school, bracht hem tot aan de deur van het examenlokaal, en ging dan buiten voor het raam zitten, zodat hij me kon zien, en dan maakte hij het examen. Het eerste jaar AIS was niet minder dan een grote veldslag om zijn zelfvertrouwen op de been te schoppen. Maar hij kwam erdoor. Het tweede jaar startte aarzelend maar met kerstmis bleek hij, tot zijn eigen grote verbazing, een plaats te hebben gekregen op York University, en plots was het allemaal over, hij straalde en maakte kalmpjes dat schooljaar af. Na de zomer brachten we hem zelf naar York, met heel zijn studentenuitrusting en met al het zelfvertrouwen dat hij nu uitstraalde. Toen we weg reden stond hij ons stralend uit te wuiven, geen spoor van verdriet of angst. Wij reden tot de veerboot, waar we samen in de auto in tranen uitbarstten; Bram was een zo groot deel van ons bestaan geworden dat we het voelden als het afscheuren van een stuk van onszelf.

Hij deed het goed daar. Hij veranderde wel zijn pakket van geschiedenis naar economie, maar het liep op rolletjes. Hij kreeg een bijbaantje als

portier bij een studentensoos en werd zowaar een soort popiejopie voor de studenten. In onze ogen was het voor elkaar, hij stond op zijn benen en zou ons niet meer nodig hebben, we konden hem los laten.

Na die 2 jaren in York kreeg hij voor zijn masters een plaats op de London school of Economics (LSE), en toen kon hij zijn geluk helemaal niet meer op. Hij rolde er met gemak doorheen, zo leek het toch. Bij het afstuderen waren wij bij. Hij dolgelukkig, wij met voldoening toekijkend. Verbazend was wel dat hij bij het weggaan zei hoe weinig hij de meeste medestudenten mocht; hij heeft er ook niet een van als vriend overgehouden.

Wat wij toen ook van nauwelijks belang vonden is dat hij zowel in York als in London speciale door de universiteit bekostigde computers kreeg met het oog op zijn omzettingsprobleem. We hadden beter moeten weten. Hij had zijn omzettingshandicap nog steeds en dat zou hem op achterstand zetten bij alles wat hij wilde doen.

Wij hadden na Bram's vertrek in die jaren in Antwerpen en tegelijk in Frankrijk, in Clermont sur Lauquet een eigen leven opgestart. In Antwerpen hadden we na terugkeer van onze reizen in 1999 een rustig bestaan gewild, maar dat wilden we tegelijk ook in Frankrijk vinden, en die twee plannen bij elkaar opgeteld leidden tot onrust.

In 1999 gingen we naarstig op zoek naar ons gewilde droomplekje in Frankrijk. Dat viel niet mee. We zochten eigenlijk een klein huisje met een lapje grond aan de rand van een dorp, maar dat bleek heel moeilijk, vooral doordat in Frankrijk dorpshuizen op het platteland meestal nauwelijks grond hebben. Het werd een keuze tussen een dorpshuis zonder grond of een plattelandshuis met te veel grond, en dan moest die grond geen landbouwgrond zijn want boer wilde ik echt niet worden. En dat betekende dan weer dat je een stuk grond moest zoeken dat geen landhongerige buur wilde hebben. Het was moeilijk en we zochten heel wat af.

Op een goede dag, toen we weer door Carcassonne liepen (we zochten vooral in de Corbieres) passeerden we een makelaarskantoor waar we nog niet binnen waren geweest (er waren er in Carcassonne tientallen), en na wat vertwijfeld aarzelen stapten we toch binnen. Ik stevende gelijk op de makelaar achter zijn bureautje af terwijl Miek in de mappen en fotoboeken dook. Ik begon hem uit te vragen en raakte in een verwoed gesprek over de moeilijkheid dorpshuizen met grond te vinden, toen achter mij plots klonk: "Wat is dit?". Ze hield een fotomap omhoog en keek vragend naar de makelaar, die daarop direct riep: "non, non, madame, rien pour vous.". Het bleek te gaan om een huis dat al onmetelijk lang te koop stond en inmiddels bijna tot ruïne was vervallen en hij onverkoopbaar achtte en het was een kwestie van luiheid dat die foto's er nog in zaten. Dat is alleen niet de goede methode om Miek van haar voornemens af te halen, want die wilde gewoon weten wat het voor gebouw het was en waar het lag, en was totaal niet van plan zich van de wijs te laten brengen. Gevolg was dat wij de volgende dag met de makelaar over een uiterst modderig weggetje arriveerden voor het huis

van Les Lux, en het duidelijk werd waarom de makelaar dacht het niet te kunnen verkopen. De toegangsweg was nauwelijks begaanbaar en op verschillende plekken ingestort. Het huis zelf stond van binnen blank en had geen fatsoenlijke deuren en ramen meer, en ook het dak zag er niet al te betrouwbaar uit. De makelaar vertrok, ons veel succes toewensend en vloekend op de modder, die wegrijden bijna onmogelijk maakte.

We gingen boven aan het weggetje naast het huis op het talud zitten en keken een tijdje naar het huis. Het was 1999. Miek zei: "Het heeft wel wat", en ik zei: "Maar er zit echt veel te veel grond bij. Wat moeten wij met 104 hectare.". En zij zei: "Daar heb je toch geen last van, dat laten we gewoon liggen". En ik stemde in zodat we daarmee een flinke misvatting wettigden. Grond doet er namelijk echt wel toe, en niet een beetje. En de locatie telt ook, was in dit geval 25 km van de eerste winkel en 5 km van het eerste dorp en 2,5 km van de eerste buurman.

Het huis zelf was een schoonheid, ingedeeld in 3 blokken achter elkaar, een grote mas met 750 m² woonoppervlakte, aan de ene zijzijde gelegen tegen het bos, aan de andere op een 14 meter hoge witte klif, aan de voorzijde met het zicht op de toegangsweg en de prairie langs de rivier, aan de achterzijde aan een groot grasveld waaromheen de rivier (de Guinnet) wegdraaide naar het oosten.

Het eerste jaar breidden we onze aanval voor, verzamelden alles wat we dachten nodig te hebben, bestelden een truck met een 13 meter lange oplegger, en sjouwden daar alles in. De truck kon nauwelijks tot voor de ingang van het toegangsweggetje komen.

Met een ingehuurd Uruguees en de vrachtwagenchauffeur laadden we alles uit en reden het met de auto, waarvan de moterophanging afbrak, en een aanhanger, waarvan de as brak, naar het huis. Het was vroeg in het voorjaar van 2000 en we hadden erop gerekend dat het dan in Zuid-frankrijk mooi weer was. Maar het vroor dat het kraakte en er viel sneeuw en toen we na de eerste nacht buiten kwam bleek alles wat we buiten hadden laten staan, inclusief matrassen en beddengoed, in een dikke laag ijs verpakt te zitten.

Toen de bouwploeg van 4 man arriveerde, een paar dagen later, hadden we nog geen enkele ruimte bewoonbaar kunnen maken, omdat het eenvoudig veel te koud was. We gingen met 5 man bivakkeren in wat ooit de keuken was geweest, maakten een houtvuur op de betonnen grond, en dan stelden we een wachtdienst in waarin iedereen om de paar uren het vuur gaande moest houden om te voorkomen dat er iemand bevroor. De volgende dag groeven we een lazaret op het achterveldje waaroverheen we een tentje zetten en begonnen aan het werk.

Er is meer dan een jaar gewerkt om het huis bewoonbaar te krijgen, in wisselende ploegen, omdat in de eerste ploeg een arbeider er vandoor ging met het geld van aankopen die ze in Barcelona zouden doen.

De tweede ploeg, bestaande uit Polen, was veel beter en heeft het leeuwendeel van het werk gedaan. Miek kwam pas na enkele maanden toen het een beetje leefbaar was geworden en de temperatuur omhoog was gegaan. Het huis werd een schoonheid van binnen, grote slaapkamers, geglazuurde deuren, een groot rond raam in de achtergevel, twee grote nieuwe schouwen in de eetkamer en in de salon, een gaanderij met fraaie balustrade rondom de eetkamer, een brug over de salon, etc. Les Lux werd daardoor een bekend verhaal in de buurt want er kwamen mensen kijken en zo ging de mare rond. Wij vonden het fantastisch en heerlijk wonen, ondanks allerlei kleine ongemakken. Maar het probleem was ook niet het huis, zoals we later gingen ontdekken.

Het probleem was het terrein.

Les Lux had 104 hectare waarvan 42 hectare te boek stond als prairie, d.w.z. beweidbare grond. Dat betekende, beweidbaar zolang je de prairies openhield, maar die groeiden vanzelf steeds dicht omdat er geen dieren rond liepen en wij geen machines hadden om ze te maaien. Dus schafte ik een tractor met een klepelmaaier aan, en probeerde de achterstand weg te werken, maar dat was op veel plekken te laat: de klepelmaaier kon het hoge opgekomen struikgewas niet meer aan, en de tractor bleek op hellingen -en die waren er veel- gevaarlijk.

Een ander probleem dat zich al snel manifesteerde bleek de aanwezigheid van de grootste vijand van de natuur, de mens. Er liepen

jagers rond en die gedroegen zich alsof alles van hen was en wij enkel ongewenste bezoekers waren. We kregen ook ongevraagd allerlei mensen op het terrein die ons duidelijk maakten dat wij ongewenste indringers waren en Les Lux aan de dorpingen behoorde. Het was duidelijk dat we wat moesten ondernemen om de situatie tussen ons en de omgeving te normaliseren.

Het eerste wat we geregeld kregen was de jacht. Er bestond toen een wet die later tijdelijk bleek te zijn maar waarvan wij gebruik maakten: je kon een jachtverbod laten instellen op je terrein, maar dan mocht je niet, zo zei de betreffende beambte me met een uitdrukking op zijn gezicht waaruit viel af te lezen hoe ellendig hij dat voor me vond, zelf nog jagen op je terrein. Ik geloofde het nauwelijks maar we kregen de vergunning. We plaatste overal op de wegen en bij de ingangen bordjes met “La chasse est interdit”, en dachten het nu geregeld te hebben. Maar ook al kwam de voorzitter van de jagersvereniging ons heel vriendelijk wat vlees brengen van geschoten dieren, de bordjes werden wel direct vernield en dat zou de volgende 7 jaren blijven gebeuren.

Een nadere oplossing vonden we in het verpachten (lichte pacht) aan een veehouder uit het dorp, Miguel Garcia de la Torre, zoon van een gevluchte Spaanse stalinist, die mijn nauwste vriend daar werd. Hij woonde met zijn vrouw en een zoon, later gevolgd door een dochter, in een huisje in het dorp dat hij van de gemeente had gehuurd. Miguel had grote plannen met de landbouw, maar zijn eerste stap, de aankoop van een grote boerderij (Greffeillettes) aan de overzijde van de weg was geen groot succes geworden omdat hij er niet erg ijverig aan gewerkt had, en hij had zich gedwongen gezien een wel erg lucratief aanbod te accepteren en het te verkopen. Met het geld begon hij opnieuw, maar nu door grond te huren, zoals bij ons op les LUX. We kregen eerst koeien van hem op het terrein maar die liepen alles kapot en leverden te weinig op en toen werden het een 80-tal schapen. Maar voor ons was belangrijk dat hij overal omheiningen ging zetten wat voor zijn vee noodzakelijk was maar ook betekende dat we nu de jagers en vooral hun honden buiten konden houden.

Ook dat bleek een illusie. Elk jachtseizoen knipten ze alle heiningen kapot. We kregen uitgemergelde jachthonden aan de deur, en als we die eten gaven en naar het asiel brachten was de asielhoudster boos omdat die honden niet voor niks uitgemergeld waren omdat ze op dieren moesten jagen van de honger. Maar ze lieten het daar niet bij. Ze beslopen het huis en schreeuwden en dreigden van uit de bosjes naar meek als ik weg was, die daarvoor een alarmpistool kocht om ze de indruk te geven dat ze gewapend was.

En ook de burgemeester van het aan de andere zijde gelegen Greffeil, Jean Paul Escande, droeg zijn steentje bij, door me te dreigen op een kunstgalerijreceptie, dat ik wel wat mee ging maken als ik het waagde de jagers dwars te zitten. Ik diende daar klacht over in bij de politie, die later zei hem ondervraagd te hebben en dat hij het ontkende. Maar toen weer later bleek dat verschillende van deze politieagenten zelf lid waren van de jagersvereniging van St Hilaire kwam die affaire wel in een heel ander licht te staan.

Kortom, de dorpelingen konden weliswaar het jachtverbod niet bestrijden maar wel ons, en dat deden ze ook, ook al maakten wij meerdere vrienden ter plekke. Die vijandschap had niet zozeer te maken met het feit dat wij vreemdelingen of Nederlanders waren, maar meer met het gegeven dat Les Lux, dat op het kruispunt van 3 gemeenten lag en al eeuwen een uitwijkplaats en vrijplaats was geweest voor iedereen, nu voor hen afgesloten was (al mochten ze er van ons best wandelen). Ze wilden hun commons niet opgeven.

Dat hadden anderen voor ons eerder ook al mogen ervaren. In een boerderij, een paar kilometer achter de onze vanaf de weg gezien met de mooie naam Lafarge, had een alternatieve gemeenschap van het goede soort geleefd ten tijde van Mitterrand en onder de rechtstreekse bescherming van zijn vrouw die er geregeld kwam. Die was direct na Mitterrand door de omwonenden in brand gestoken om zich te ontdoen van die indringers (overigens zijn er in Zuid-Frankrijk ook veel zogenaamde alternatieve gemeenschappen die de ergste natuurvervuilers zijn die er bestaan). Onze voorganger op Les Lux, Clovis Poudou, van een familie die al generaties in de streek woonde, had de

bekende gewoonte om elke keer als hij een bezoeker hoorde, eerst zijn geweer uit het raam te steken, zodat de bezoeker eerst de loop van een geweer zag en een stem hoorde die vroeg zich te identificeren. Clovis was bang van zijn bezoekers en met recht. Zijn aanwezigheid op hun vrijplaats werd hem aangerekend. Wij zelf werden enkele malen geconfronteerd met agressieve jagers die de poort op de toegangsweg blokkeerden met hun pick-ups en pas weg gingen toen ik de politie ging bellen. De ondergrondse communis opinio van de streek was dat daar een blanco plek op de landkaart was, een niemandsland.

Dat idee, van een eigen buitenwettelijk frame, dat toch heel erg leeft bij mensen, speelde in die die dorpen een grote rol. De Franse overheid is van dat plattelands denken niet gediend en bestrijdt die informele wetten met kracht, maar het gebeurt niettemin toch. Dat bleek ook toen wij, Miguel en ik, allebei gemeenteraadslid in het dorp, in actie kwamen tegen een kleine familieclan die al jaren het dorp beheerste, uit een soort wraak omdat hun stamvader, de langst vastzittende moordenaar van Frankrijk, die zijn vrouw had verdrongen in de rivier de Lauquet en zijn vader had opgeblazen met dynamiet (en waarschijnlijk ook zijn moeder had opgehangen in het bos, maar men zei dat dat ook zelfmoord kon zijn) in zijn misère was beland doordat een plaatselijke schone, die nu met een Russische balling, Koribou geheten, was getrouwd, hem het hoofd op hol had gebracht. In hun ogen was het dorp schuldig en niet hun vader. En dus, hoewel ze allemaal uit het dorp waren vertrokken en hun aanwezigheid enkel baseerden op een miniem stukje grond dat van hun grootmoeder, de voormalige plaatselijke postbode, was geweest, namen ze altijd in het dorp deel aan de verkiezingen en dat met hun echtgenoten, zodat ze wel 14 stemmen vertegenwoordigden in een dorp van 28 inwoners. En ze oefenden dan ook terreur uit, want lieten geen gelegenheid voorbijgaan om de conseil municipal besluiten te laten nemen die nadelig waren voor de oude bewoners. Ik betwijfelde of ze echt wel mee konden stemmen op basis van het met zevenen bezitten van een stukje grond, en wist Miguel over te halen er een punt van te maken voor de rechtbank. We kregen oproepen, en gingen erheen. De rechter beval ons direct bij het begin van de zitting onze mond te houden en ging alle 7 familieleden en hun paladijn, de door hen aangestelde burgemeester

uitgebreid ondervragen. We zagen het lijk al drijven en keken elkaar somber aan, toen we zo ongeveer helemaal niet gehoord weer naar huis werden gestuurd. Maar enkele weken later landde er een ongemeen hard vonnis op onze keukentafel, daar neer gegooid door een triomfantelijke Miguel. De rechter ontzette alle familieleden uit hun kiesrecht en ontsloeg per direct hun burgemeester. Het was een typisch voorbeeld waarin gedrag dat voor plattelanders volledig aanvaardbaar en gegrond is, in de ogen van de Franse staat volledig onaanvaardbaar is. De ondergrondse moraal van de dorpelingen werd niet aanvaard, overigens ook niet door landelijke verenigingen als die van de jagers.

Die agressie en dat geweld lagen niet alleen mij maar ook Miguel niet. Als kind van een Spaanse stalinist van het verkeerde soort pleegde hij steeds aan wie het maar horen wilde een en hetzelfde verhaal te vertellen over zijn vader. Dat ging als volgt: Kleine Miguel was op school geweest, en kwam thuis, en zei bij het eten tegen zijn vader “Ah Papa, op school hebben wij geschiedenis gehad en de meester zei dat de communisten in Rusland wel 20 miljoen andere mensen hebben vermoord.”, waarop papa enige seconden roerloos voor zich uitkeek en toen zei:” alors, 20 million cons moins”, oftewel, “wel, dat zijn 20 miljoen klootzakken minder”. Het was die brute hardheid die voor Miguel een baken in negatieve zin vormden: hij moest niks hebben van wat voor geweld dan ook. Hij en zijn vrouw, Aude, steunden ook met inzet en geld, politieke theatergroepen die op kwamen voor geweldloosheid en maatschappelijke veranderingen, zoals trouwens op het zuid-Franse platteland, waar veel trotskisten en groenen actief zijn, niet ongebruikelijk is.

Dat gebrek aan hardheid zou hem de kop gaan kosten. In het dorp, waar hijzelf na het gerechtelijk vonnis burgemeester werd met mijn steun. Hij rekende goedgegelovig op de hulp van de andere dorpelingen, die hem dat beloofd hadden toen hij burgemeester werd, maar ze vergaten al gauw hun beloften en hij kwam er alleen voor te staan. Toch bereikte hij nog veel, o.a. door het herstel van waterbronnen en de aanleg van nieuwe landelijke paden, ook op les Lux. Maar ook zakelijk werd hij teleurgesteld toen een zwager hem overhaalde een veel te grote en te dure tractor te kopen die hij niet meer kwijt kon. Toen ook de landbouwsubsidies nog eens minder werden, en de toeziende overheid ging beweren dat hij veel

minder hectaren bewerkte dan hij in werkelijkheid deed, gaf hij het op en verloren wij onze pachter, en later ook onze vriend, omdat hij naar de Pyreneeën verdween en we hem haast niet meer zagen.

En de steun om ons heen groeide ook niet, toen Jean Bernadac, leider van een gauchistische woongemeenschap op la Roque, zijn handen aftrok van ons verzet tegen de jacht en de visserij. We kwamen alleen te staan, en zagen geen mogelijkheden meer om de wegen en prairies te onderhouden.

En ondertussen stond de wereld in Antwerpen en London niet stil.

De toestand in Antwerpen werd bepaald door een cirkelzaagmachine die in de kelder van ons huisje aan de Vlasmarkt stond. Die had ik cadeau gekregen. Het was zo een machine waarbij de cirkelzaag in een boven handle zat, die je dan neer moest laten dalen op het hout wat je doorzaagde. We zouden bezoek krijgen en ik moest snel nog wat hout zagen voor onze houtkachel. Ik wrotte snel wat blokken onder de cirkelzaag en haalde die iets te snel naar beneden, door mijn rechterhand heen. Ik rende naar boven, riep Miek en samen wikkelden we er wat handdoeken omheen en zochten naar de snelste mogelijkheid voor hulp. Dat leek ons onze vrienden aan de overkant in de apotheek, Annie en Sjarl de Craecker. Miek rende naar de overkant en Annie riep me en ik ben met haar naar het ziekenhuis gegaan nadat we de ziekenwagen hadden geweigerd die ons naar het Stuivenbergziekenhuis wilde brengen. Annie had een vriend van haar, Dokter vreugde gebeld, en die stond -het was vrijdagmiddag- op het punt op vakantie te gaan. Ze had hem overgehaald me te helpen en ik werd direct geopereerd en Vreugde redde mijn hand en mijn mogelijkheden in het verdere bestaan (Vreugde was een zeer fameus chirurg, die in Antwerpen een grote reputatie had op het gebied van het herstel van handen, en later, na zijn pensionering, praktiserend onderricht is gaan geven in Afrika aan chirurgen in opleiding). En dat was dat. Ik was voorlopig uitgeschakeld en liep vele weken rond met mijn arm in een mitella. Tijd om na te denken en rond te kijken.

Door de wereldreis en onze investeringen in Les lux en doordat we nu eenmaal geen winst hadden gemaakt met BOOOM en enkel met de verkoop van de Oranjestraat 5 hadden we nu de zekerheid van een nakend tekort aan middelen. Het zou wel handig zijn als we nu wat uitzicht kregen op meer inkomsten. Maar hoe? Al rondwandeland door de stad viel me een verschil op met Nederlandse steden: in de winkelstraten van Antwerpen stonden bijna alle winkelpanden bovengronds leeg. Het was bizar, maar veel winkeliers stelden geen prijs op bewoners boven hun hoofd en huurden daarom het hele gebouw, wat door de lage huren in de

stad ook mogelijk was. Dat bracht me op het idee me te verdiepen in de vraag of daar ruimte voor enige winst in zat, en ik kwam er al snel achter dat dat goed mogelijk zou moeten zijn.

Dat had te maken met 2 factoren. Ten eerste de verhouding tussen huren en koopprijzen. Weliswaar waren de huren laag, maar de koopprijzen waren vergeleken met Nederland en ten opzichte van de huren nog veel lager. Toen ik mijn eerste gebouwen kocht, allemaal gebouwen van 4 lagen, kostten die bij benadering allemaal iets rond de 100.000 euro. Als je daar dan bij benadering 10.000, - euro per jaar uithaalde (200 euro per woonlaag per maand) dan was dat 10% rendement. Lang niet slecht en als percentage vergeleken met Nederland zelfs erg goed.

Dan moest je wel snel en goedkoop de gebouwen voor bewoning geschikt kunnen maken en daar kwam (in die tijd, circa 2000) de tweede factor om de hoek kijken. In Antwerpen kon alles en gebeurde alles wat God verboden had. We hadden het al snel gemerkt. Toen we ons huisje aan het opknappen waren en het puin weg moest wilden we een container laten komen, maar Kris, onze buurvrouw zei: "laat toch de vuilkar komen". En die kwam, we gaven hem 25 gulden, en hij laadde het puin in zijn kraker, die daar nooit tegen bestand kan zijn geweest, en reed ermee weg. En iets soortgelijk was gebeurd met de verbouwing van ons huisje. De conditie ervan was bar slecht. Alle binnenwanden en vloeren waren verrot en moesten eruit, de achtergevel was half ingestort en dus moest alles weggesloopt om te herbouwen. Midden in die manoeuvre ging de bel, en John, onze maat in het verbouwen, liet een klein mannetje op gymschoentjes en met een plastic zakje in zijn hand binnen. Die kwam binnen en toonde John een plastic kaartje, een badge, en John zei: "Hij is een bouwinspecteur", en ik keek met lichte schrik terug, want zoiets als een bouwvergunning buiten die voor de voorgevel was er niet. Maller, want zo heette die man waar ik goed mee bevriend ben geraakt, keek bedachtzaam omhoog, tot tegen het dak, en zei toen voor zichtig: "ge bent toch niet aan het verbouwen", waarop John, snel van begrip, direct zei: "nee hoor, herstel, onderhoudswerk". Maller knikte, lachte een beetje scheef, en zei: "dan is het goed" waarop hij zich omdraaide en net zo onverwachts vertrok als hij gekomen was.

De opstelling van Maller had een ratio, die ik later bij een goed biertje met hem besproken heb. Hij was een principieel pragmatist. Hij vond dat doelen en regels in Antwerpen elkaar in de weg zaten. Kijk, zei hij, het stikt hier van de krotten. Als dan iemand er zijn goede geld tegen aan gooit om van zo een krot weer een mooi leefbaar gebouw te maken, is het dan aan mij om dat met regelzucht te verhinderen? Lijkt me niet, want het is mijn doel om weer veel goede nieuwe gebouwen te krijgen. En het omgekeerde, zo zei hij, doe ik ook. Als een straat verziekt wordt door illegale prostitutie – “en dat had ik laatst” zei hij glimlachend, dan vind ik wel iets om die prostitutiepanden af te keuren. Ik heb daar 3 panden afgekeurd omdat de dakgoot aan een kant een beetje los zat, maar ja, wat moet je als de overheid anders niks doet om de mensen te beschermen. Bouwregels zijn er voor de mensen en de mensen zijn er niet voor de bouwregels.”

Zijn opvatting was typisch voor het toen heersende Antwerpse pragmatisme dat zo productief bleek. Het doel rechtvaardigt wat je doet, en dan moeten de middelen wel niet normloos zijn, maar als die niet in dienst staan van het burgerbelang neger je ze gewoon.

De regels in Antwerpen waren er niet om op te volgen. Je moest de regels tolereren, niet ze opvolgen. Die soepelheid van opstelling in die jaren zorgde ervoor dat je snel en onbezorgd kon renoveren, en de huurprijzen begonnen snel te stijgen en bleven stijgen, wat in 2000 ongeveer 200 euro huur opbracht brengt nu 600 euro huur op, en we deden dus, ook al wisten we dat toen nog niet, ongehoord goede zaken. En omdat bankkrediet geen probleem was -bij 10 % eigen inbreng kon je toentertijd van de bank vrijwel elk krediet krijgen- was er veel mogelijk.

Ik trok mijn conclusies: in de wereld van het Antwerpse vastgoed zat veel winstpotentieel, en dan rekende ik helemaal niet met de winst door speculatie, ook al zou die er wel komen en veel meer dan ik verwacht had. We begonnen eraan, en ik kocht pandjes op de Pachtstraat, de Aalmoezenierstraat en de oude Korenmarkt. Later kochten we een gebouw tussen Kammerstraat en Nationale straat en nog weer later de vennootschap De grote gust met gebouwen op de Vlasmarkt. Van

georganiseerd bouwen wist ik ondertussen door de ervaringen op de Vlasmarkt en Les Lux wel iets en dus konden we vlot aan de gang. We renoveerden elk huis en zetten er huurders in en dat liep uitstekend. Ons vastgoedbedrijf was opgestart en zou in 8 jaar tijds een vermogen aan waarde ontwikkelen, dat we in 2008, (Miek en ik zouden dan 58 zijn) te gelde zouden willen maken. 58 is een mooie leeftijd om te beginnen met vakantie vieren.

Wat een illusie!

Want in London bestond ook iets, en daar werden we niet vergeten.

18.

Achteraf vraag ik me af wat er precies met Bram gebeurde in zijn tijd als werknemer van de Pearsongroup, The financial Times met onderhangende tijdschriftactiviteiten. Het was zijn eerste werkervaring, zijn eerste job. Ik realiseer me de laatste tijd pas hoe weinig wij eigenlijk echt hoorden over zijn ervaringen. Hij sprak nooit over zijn persoonlijk beleven van de mensen en dingen om hem heen en al helemaal niet hoe hij dat zelf voelde. Het enige wat hij altijd te berde bracht hoe goed het ging en dat hij zich prima voelde en dat ze leuk woonden, etc. Wij waren mentaal lui, we geloofden het allemaal. Niet helemaal zonder reden overigens, want hij bracht wel eens nummers van het Nederlandse magazine over pensioenen dat hij redigeerde mee naar huis, en dan stonden daar artikelen in met zijn naam eronder. Hij leek dan zo geslaagd, een zelfverzekerde jonge journalist.

Hij zocht ons op in Frankrijk, ook een keer met een gruwelijke tandontsteking die hij niet aan de Engelse medische zorg had willen toevertrouwen. Het leek allemaal een gewoon geregeld leventje van een stel jonge starters.

Na 2,5 jaar ging hij er weg. Dat hadden we niet aan zien komen. Hij had wel eens wat bozige opmerkingen gemaakt over zijn directe chef, Liam, maar nooit in het extreme, gewoon, gemopper over de baas zoals elke werknemer nu en dan doet. Meer was er nooit, en plots liep hij er weg. Eind journalistenloopbaan.

Ik had het wel in een opzicht wonderlijk gevonden als beroep voor hem: journalistiek is bij uitstek een tekstberoep, het is een en al tekst produceren. En hij had nog altijd last van dat omzettingsprobleem, waardoor ik hem nog vele jaren daarna heb moeten helpen met tekst produceren, en hij kreeg nooit een perfecte taalbeheersing. Vermoedelijk was er een uitstekende editor achter hem want zijn artikelen waren tekstueel perfect. Maar dat dat probleem wel heel wat uitgebreider was dan alleen het foutloos produceren van tekst, daarvan had ik toen geen notie.

Hij kwam terug naar het vasteland, met zijn grote liefde, Barbara, aan zijn zijde. En hij kreeg zomaar een baan als toezichthouder pensioenfondsen bij de Nederlandse bank, een afdeling die toen nog in Apeldoorn resideerde. Dat leek ons een stap omhoog in de maatschappij en in zijn loopbaan, en, daardoor gerustgesteld, keken we optimistisch toe.

Ik begrijp nu nog niet dat we niet hebben begrepen in die tijd dat onze omgang met hem veel te oppervlakkig was, veel te weinig diepgaand, waardoor we zijn echte leven helemaal misten. We hadden hem diep in de ogen moeten kijken, door moeten vragen, bij hem gaan kijken en ons in zijn werk verdiepen, etc. We hadden dat toch kunnen weten na zijn jeugdperikelen, dat er altijd een crisis in zelfvertrouwen op de loer lag. Maar dat deden we niet, we waren te druk, te veel gedreven door ons eigen jachtig bestaan. Er was tussen ons drieën een gebrek aan open communicatie, het bleef een gesprek met taboes, erkende non-go area's. Als hij met ons sprak, dan waren we ondertussen alweer in gedachten bezig met de bouwplannen, de jagers, de sores rond de hekken, de huurders, er was altijd veel te veel anders. Er was geen geduld in ons leven, te weinig bezinning op ons leven (en misschien te veel bezinning bij mij op mijn filosofische vragen), het ging altijd over de eindeloze activiteitenlijsten, over alles wat ons joeg, maar waar hij geen rol in speelde. Bram was buiten ons komen te staan, waar hij, nu achteraf gezien, ons toen waarschijnlijk het meeste nodig had.

Hij ging in Utrecht wonen, in een huis dat we voor hem kochten in de ABC-sstraat, leuk huis, leuke plek. En hij ging heen en weer rijden met zijn nieuwe auto, een Suzuki, naar Apeldoorn. Hij maakte duidelijk zichzelf daar nog het broekje te vinden want alle anderen op dat kantoor waren veel ouder en veel meer ervaren. Het was een kans voor hem die hij zou moeten grijpen, maar waar hard aan getrokken zou moeten worden. Dat begreep hij, dachten we, wel. Barbara kreeg een voor haar onbevredigend baantje bij een half corrupte firma, Quintiles, die pushmarketing deed voor de farma, waar ze vreselijk van ging balen.

Het werd al snel duidelijk dat de afdeling pensioentoezicht door de liberalen kapot gekneveld was; ze diende enkel als excuus om de afwezigheid van effectieve controle te legitimeren. In die jaren kwam het

kulverhaal volop in zwang waarin bedrijfsmatig en marktgericht werken het paradijs in de samenleving zou brengen, wat in de regel tot het tegenovergestelde leidde. Dus werd de afdeling klein gehouden, en kreeg bijvoorbeeld een mammoet als het ABP toezicht van 1 accountant met 2 assistenten, een lachertje.

Bram werd gezet op de heel kleine pensioenfondsen en hij moest met een collega daarvan een stuk of 8, als ik het goed begreep, controleren.

Bram moest in die ongelukkig lopende trein springen en zijn eigen gang vinden.

Wat ik achteraf van zijn oudere en met hem bevriende collega begreep is dat hij niet echt meekon, niet echt de problemen bevatte en niet het doorzicht had dat nodig was voor zijn werkplek. Dat hoefde helemaal niet zijn fout te zijn, want het kon heel goed en was zelfs heel waarschijnlijk dat ze gewoon de verkeerde man voor deze plaats hadden genomen, iets waar de man in kwestie dan niks aan kan doen. Of het kon dat de verschillende karakters elkaar niet goed lagen. Er waren zoveel mogelijke redenen. Maar Bram was wel een charmeur, en dat zou hij ook altijd blijven, en hij maakte zich daardoor als mens en collega wel geliefd. Ze wilden hem daarom niet kwijt maar de zittende leider van de afdeling zag wel een probleem in hem. Het werd een ongemakkelijke status quo en ik vermoed dat Bram, gevoelig als hij nu eenmaal altijd is gebleven, dat wel aanvoelde. Het zat niet lekker.

In dezelfde tijd dat hij in Apeldoorn met pensioenen bezig was, geraakte ik bijna in euforie over ons leven. We waren vrij, we waren gelukkig, we waren welvarend. Ik las terwijl ik bezig was met mijn vastgoed. Het zinderde om ons, het was spannend en ik was onstopbaar. Toen op een dag, en de Belgische overheid met macht een bouwproject van ons binnenviel en de 11 aanwezige illegalen het dak opvluchtten stond ik met groot bravour de inspecteurs te woord. Ze vonden niemand, deden me toch een proces aan dat ze verloren. Ik had een gevoel, van alles aan kunnen.

Ik had natuurlijk wel het besef dat ik vooral moest lezen en schrijven maar mijn dwarrelende geest dook in alles wat aantrekkelijk leek. Zo was daar

ook het idee van een eigen muziekcafé, dat ik heimelijk al lang met me mee droeg. Toen zich onverwacht de gelegenheid voordeed om op de vlasmarkt een café, materieel ondersteund door een restaurant, te beginnen, liet ik me die kans niet ontglippen. Dit keer was Miek niet enthousiast, maar ik vond het te leuk, en het werd ook echt geweldig leuk, maar tegelijk -door het vroegtijdige weglopen van de creatieve chef-kok- een financieel probleem. Na drie jaar stopten we ermee. Ik had er legendarische avonden mee gemaakt, met poëzie, met geweldige bands, en mensen die er compleet uit hun dak gingen, en met al het moois dat de Antwerpse creativiteit kon voortbrengen. Het beeld dat me het meest bij is gebleven is dat van de drummer van de Dump brothers, die -in volle vervoering- toen zijn drumstel van het podium was gelazerd, ijverig door drumde op de achterkant van de bas van de bassist die voor hem stond. 'Babs' bar was een verzamelpunt van al wat leuk was. Het restaurant was dat niet. Heftige botsingen met Vlaamse nationalistes die niet door gekleurde diensters bediend wilden worden dwongen mij principieel stelling te nemen. Een slechte vervangende kok deed de rest. De Kleine wereld, zoals de hele onderneming heette, moest in 2009 dicht. Ons vermogen ving de verliezen op.

Miek en ik zijn typische mensen van onze generatie. Wij groeiden op in een periode van maatschappelijke transitie. Onze ouders waren simpele mensen uit kleine dorpen, mensen die droomden van maatschappelijke opgang, van rijkdom en huizen en dure auto's en grote titels. Allemaal holle onzin, maar dat was wel het beeld waar wij uit kwamen en zelf niet in geloofden. Eigen aan dat oude beeld was ook dat kinderen er zijn om als kinderen te hebben, niet als volwassenen. Als ze volwassen zijn moeten ze van zichzelf zijn, op eigen benen staan en geen probleem meer vormen. Dat is een waanzinnig domme opvatting, maar toch werd zo geredeneerd. Ik vrees dat Miek en ik, niet bewust maar wel in feite, die opvatting overnamen. Hadden we ons dat gerealiseerd en er goed over nagedacht, dan zouden we het niet gedaan hebben, maar we dachten er juist niet bij na. Voor ons was Bram op eigen voeten, zelfstandig, geen onderdeel van onze zorg meer, alleen onderwerp van onze interesse, die dan ook nog te oppervlakkig was. We dachten gewoon het traditionele beeld: kind ben je tot hooguit 25 jaar, en daarna ben je een eigen iets, niet een onderdeel van het gezin van pa en ma. Daarom zagen we niet de reusachtige betekenis van het signaal dat op ons af kwam.

Het zal augustus 2008 geweest zijn toen Bram ineens een gesprek 'aanvroeg', samen met Barbara, met ons. Dat 'aanvragen' was nog nooit gebeurd, en dus voelden we wel dat er iets speciaals ging komen.

Ze bezochten ons in Hoogstraat 36. Wij waren in 2004 al naar de Hoogstraat 36 achterhuis verhuisd, een heel mooi ruim appartement met een 60 m² groot terras.

In de keuken aan de ronde tafel werden koetjes en kalfjes uitgewisseld, als gebruikelijk, en toen nam ik de gelegenheid te baat hen in te lichten over het meest recente besluit van Miek en mij. We gingen ermee stoppen en zouden al het vastgoed gaan verkopen om een onbezorgde oude dag te hebben, zoals we ook steeds van plan waren geweest.

Het werd daarop een beetje stil aan de tafel, en toen zei Bram dat hij juist daarover wilde praten, want hij wilde weg bij de bank en wilde bij ons in

het bedrijf komen. Miek betrok direct; ze wilde dat niet, zag de gevaren (ze haalde ook steeds de spreuk van haar tante Jacqie aan “Je moet met je familie wandelen, niet handelen”). Ik was zo dom er een goede kans voor Bram in te zien, te denken dat misschien dat zelfstandig ondernemerschap juist wel goed voor hem was. We stemden in principe uiteindelijk in.

Er werden daar en toen twee fouten gemaakt:

In de eerste plaats betekende het dat hij in het bedrijf alles van mij zou moeten leren en dus helemaal van mij afhankelijk zou worden, een gevaarlijk proces met veel valkuilen.

In de tweede plaats hadden we ons moeten realiseren dat er iets anders aan de hand kon zijn, dat het mogelijk was dat Bram een probleem bij zich droeg waardoor hij steeds verkaste. We hadden op de geschiedenis bij de bank in moeten gaan, moeten graven naar wat er nu eigenlijk gebeurde en waarom het hem niet lukte. Maar dat deden we niet, we fietsten er overheen, schoven het aan de kant als onnodig pijnlijk en niet zo belangrijk nu er een nieuwe taak kwam. En zo misten we de problematiek die ons onderuit zou gaan halen.

Deze bijeenkomst en het besluit was de stap die ons allemaal het geluk in ons bestaan zou kosten, de vergissing van ons familieleven. Het is best mogelijk dat het dat niet had hoeven zijn, maar doordat we de aard van de problemen niet zagen, ondernamen we er ook niets tegen en werd het geleidelijk aan erger en groter en groter.

Het betekende al direct dat er een keuze voor ons werd gemaakt, die we zelf nog niet hadden gemaakt. Wij hadden gedacht door de vastgoedverkoop meer tijd en geld te krijgen om aan Les lux te besteden, en dat kwam er nu niet van. Integendeel, we moesten juist meer tijd gaan besteden aan het vastgoedbedrijf, want dat moest nu terwille van Bram (die er toch van moest gaan leven) uitgebouwd worden, en ik moest hem inwerken. Heel ons leven, heel onze toekomstplanning, en alles wat we wilden moest op zijn kop, en dat was slikken. Ik was bereid het voor Bram te doen en Miek treurde en zag het met lede ogen aan.

Hij begon enthousiast, pakte alle kleine en vervelende klusjes stralend op. Hij had er duidelijk veel zin in. Toen hij in de Kommekesstraat voortvarend een rioolprobleem dacht op te lossen en de verstopte rioolpijp in de kelder los trok, en daardoor met stront werd ondergespoten stond hij 2 minuten later op straat te schateren. Hij genoot.

We kochten een appartement voor hen op de Wisselstraat, naast het oude stadhuis van Antwerpen. En we gingen dan maar weer op overnamepad. Er werden panden gekocht in Lange Beeldekensstraat, er werd een vennootschap Antwerp Moters overgenomen, en weer een ander pand in de Eggestraat.

Bram zag het aan, vond het spannend, denk ik. Mijn omgang met de Antwerpse realiteit was pragmatisch maar zonodig ook keihard. Er werd in Antwerpen massaal met zwart geld gehandeld, je kwam regelmatig in allerlei affaires criminelen tegen en een portie geweld kwam ook voor, zodat ik wel eens een pistool tegen mijn hoofd kreeg en wel eens rollebollend op de Vlasmarkt lag. Het Antwerpse leven was rauw. Hij protesteerde wel eens tegen de harde aanpak van niet betalende huurders, maar volgde dan toch maar het door mij uitgezette spoor.

In 2009 op 7 augustus trouwde hij in Antwerpen met Barbara, en wij organiseerden het feest op de binnenplaats van vlasmarkt 23. Het huwelijksfeest was voor hen wel leuk, het opruimen lieten ze aan ons over, geholpen door een Engelse vriend van Bram uit de York tijd, Jordi Paul.

Het zag er zo bedrieglijk rimpelloos uit. Een kleine familie, die elkaar goed vasthield, elkaar hielp, en die het materieel voor de wind ging.

Maar bij Bram begon het onder de huid te kruipen. Hem beviel het harde wereldje van de Antwerpse binnenstad en de mentaliteit van de Vlamingen niet. Zij konden geen contact maken, verbaasden zich erover dat in cafés niemand met hen wilde praten, en schrokken terug van de confrontaties in de vastgoedwereld, die daar nu eenmaal onvermijdelijk zijn. En de openlijke xenofobie, die in het nationalistische volksdeel van Antwerpen, toch zo ongeveer altijd 40%, heel gebruikelijk is en regelmatig op ons Nederlandse imperialisten neer kwam, trof hem pijnlijk. Hij voelde

zich geïsoleerd, en begon een bijna racistische afkeer van Vlamingen te ontwikkelen, wat ik dan altijd moest tegenspreken, terwijl Miek hem daarin juist vaak bijviel. De komende splitsing van onze kleine familie kondigde zich toen al aan.

Het merkwaardige aan dat verketteren van anderen is dat het ook blind maakt. De wereld wordt erdoor in overzichtelijke kampen verdeeld, zij die goed en dus volledig te vertrouwen zijn, en zij die fout en dus totaal verwerpelijk en te weren zijn. Het idee dat goed en fout een beetje in iedereen zit en een kwestie van keuze is, waar je invloed op kunt hebben, is daar vreemd aan. Het probleem van die misvatting is niet eens wie je allemaal verwerpt maar juist wie je blind gaat aanvaarden omdat ze aan de volgens jou goede kant staan. Het besef dat ze dan nog altijd de keuze hebben slechte dingen te doen gaat dan ontbreken en je ziet het niet meer aankomen wanneer iemand in de fout gaat. En die blindheid zou Bram later gaan opbreken.

Een bijwerking van dat 'wij-tegen-de-andere' idee is dat je als kleine familie dichter op elkaar kruipt. Dat was al het geval doordat we nu met zijn allen in een bedrijf terecht waren gekomen, en het was zeer versterkt doordat Miek en ik, ondanks onze voorgeschiedenis, heel erge familiemensen waren. Wij hielden van een intieme en hechte omgang binnen de familie (en juist daarom verbrak ik de banden met mijn eigen kille familie). We benadrukten dat ook, lieten een familiering maken en gaven ieder van ons die familiering. We smeedden bewust die hechte band, die we als veiligheid bedoeld hadden maar later geleidelijk verwerd tot een stel boeien. Bram moest daardoor zoveel. Hij moest slagen in het bedrijf van zijn ouders, hij moest een goede partner voor Barbara zijn, moest een echte familyman worden, moest onze waarden en intenties begrijpen, en -waarschijnlijk veel te vaak- ook volgen. Het moet al in 2009 geweest zijn dat het hem aanvloog, zonder dat wij dat echt merkten. Het enige dat wij gewaarwerden was dat hij in 2009 ineens weg wilde uit Antwerpen, wat hij en Barbara in 2010 ook deden. Ze gingen terug wonen op de ABC-sstraat. De motivatie voor dat vertrek kwam er niet echt. Het zou allemaal liggen aan de kwalijke aard van de Vlamingen. Miek en ik misten weer een kans om er echt op door te gaan en nu eens uit te zoeken

waarom hij steeds afhaakte en wegliep. Miek zag treurend toe hoe ze vertrokken, ze was zo graag dicht bij hen gebleven.

Wij bleven in Antwerpen en Bram ging dagelijks van Utrecht naar Antwerpen rijden.

In 2010 kregen we op Les Lux onverwacht bezoek van een vader en zoon Bonnet, die we totaal niet kenden en uit de buurt van Geneve zouden komen. Het bleek dat ze gehoord hadden dat wij wel geneigd zouden kunnen zijn om te verkopen. Dat was natuurlijk, gezien het vertrek van Miguel, en de acties van bram in Antwerpen inderdaad wel voor de hand liggend, maar we hadden er nog niets voor ondernomen. Ze wilden alles zien, en ik heb 2 uur met ze over de belangrijkste wegen op het terrein gewandeld en toen was Francis, Bonnet senior, helemaal op. We gingen zitten en hij vroeg direct hoeveel dat nou moest gaan kosten. Ik noemde de prijs die ik in mijn hoofd had als vraagprijs en hij zei: “als ik dat nu betaal, hebben we dan nu een deal”. En, ja, dan is het antwoord natuurlijk ja.

Les Lux was verkocht. Miek was perplex en nu was ik treurig. Ik wist dat het een verloren project was en ik wist vooral dat ik mijn geliefde bomen verschrikkelijk zou gaan missen en dat heb ik sindsdien ook gedaan; ik denk nog altijd aan ze. Het project was niet te redden, omdat de opzet vanaf het begin te halfslachtig was. Wie een dergelijk groot terrein wil beheren moet vooraf de keuze maken: het wordt een groot cultuurlandschap met verschillende soorten beplanting en exploitatie dat strak beheerd en bewoond wordt, of het alternatief, dat inhoudt dat alle wegen en toegangen geblokkeerd worden en het terrein gewoon aan zijn lot wordt overgelaten, teruggegeven aan de natuur. Iets ertussenin gaat niet. Voor het eerste had ik de tijd en de middelen niet, terwijl we daar juist wel op mikten. Het tweede leek ons afkeurenswaardig maar was achteraf gezien wel de juiste keuze geweest.

Les Lux was ook een blok aan mijn been geworden. Het was nooit mogelijk geweest er geconcentreerd te lezen en te werken, er waren altijd klussen en de spanningen in het dorp en met de jagers. In Antwerpen moest onvoorzien weer verder gewerkt worden en ik wilde nog altijd terug naar mijn denken en mijn schrijven, wat ik eigenlijk op Les Lux had willen en zullen doen, maar waarvan het nooit kwam omdat Les lux gewoon veel te bewerkelijk was in de door ons gekozen vorm. Het was een hopeloze

zaak geworden, zodat de verkoop onvermijdelijk was geweest, vroeger of later.

Het was een eerste grote inbreuk op het plan dat ik voor mijn leven had gehad, waarin 25 jaar werken in dienst van de samenleving gevolgd zou worden door 25 jaar heerlijk lezen en schrijven. Het lukte niet. Aan de ene kant omdat Bram in Antwerpen zijn rol had opgeëist, aan de andere kant omdat Les Lux tegen de verwachting in die gelegenheid nooit zou gaan bieden. ik vond dat erg. Ik mocht niet zijn wat ik wilde zijn.

Antwerpen riep, en er moest hard gewerkt worden, om Bram tot een succes te maken en het kapitaal verder uit te bouwen. Bram had er moeite mee, vanwege zijn hekel aan de Belgen en vanwege zijn nu veel te lange reistijden. Het vrata aan hem. Barbara was ondertussen van baan veranderd en zat eerst in Louvain la Neuve en later in Amsterdam bij Healthnet-TPO. Het beviel haar nergens, ze bleef ontevreden.

Langzamerhand bouwden ze het beeld op van een verrot België en een zalig Nederland, en begonnen te trekken aan Miek. In 2011 keerde Miek zich tegen mijn voorkeur voor België. Er zouden kindjes komen bij Bram en Barbara en daar wilde ze bij zijn en bovendien sloot ze zich aan bij het oordeel dat Vlamingen verschrikkelijk zijn. We hadden ondertussen ook Vlaamse vrienden, waarvan het bestaan als vrienden volgens mij dat oordeel tegenspraken, maar mijn verweer mocht niet baten. Miek was me veel te lief om haar ongelukkig te laten worden in Antwerpen en dus besloten we wonen en werken naar Utrecht te gaan verleggen.

Ik zag dat toen niet als een grote stap, maar dat was het wel in een zin die ik helemaal niet voorzag: het betekende dat de band tussen de familieleden nog veel verder werd aangehaald, wat alleen maar leuk had hoeven zijn als iedereen er binnen tot zijn recht had kunnen komen, en precies dat was niet het geval.

Ik had besloten voor mezelf dat Bram nu lang genoeg leertijd had gehad en in Utrecht moest leren op eigen benen te staan; hij was per slot van rekening al 3 jaar in ons bedrijfje bezig, en kende het nu toch wel??

Totaal me er niet van bewust dat dat ook helemaal niet het punt was begon ik hem voor te bereiden op het overnemen van al mijn taken, van

de administratie tot het huurdersbeheer en het runnen van de bouwprojecten: hij moest leren het helemaal zelf te doen.

Toen we in 2012 eindelijk een huis vonden dat aan al Mieks verlangens kon gaan voldoen, de Oudegracht 92, kon hij de vuurdoop ondergaan. Ons huis renoveren en tegelijk dat doen onder het toezicht van beide ouders. Dat is een vrijheid in gebondenheid, want wij hadden er natuurlijk ook alle belang bij dat het wel naar onze zin moest zijn, en Miek behoort niet bij de makkelijke opdrachtgevers. Ik denk dat daar de banden echt boeien werden. Hij ergerde zich mateloos aan de voortdurende extra eisen. En die verbouwing duurde twee volle jaren en was gecompliceerd, al moet hij er ook veel geleerd hebben en kon hij er zijn eigen bouwplaat vormen.

Er was ondertussen ook een kleine ter wereld gekomen, die hier vanwege een klacht niet met name genoemd mag worden, een anderhalf jaar later gevolgd door Tian, en het plezier met die 2 kleintjes moet veel voor hem goed gemaakt hebben. Miek was direct vanaf het begin dol op de kleintjes en bleef dat tot op de dag van heden. Ik bleef vanaf het begin relatief buitengesloten. Ik was niet zo handig met kinderen, vooral niet als ze heel klein waren, en Miek hield me er graag buiten, vond de kleintjes een beetje haar privilege. Bram en Barbara vonden duidelijk dat ze mijn aanwezigheid moesten verdragen maar juichten er niet over. Ik werd weer de angstige buitenstaander die ik mijn hele leven geweest ben.

En deels kwam dat ook omdat ik wel voelde dat er een spanning in de verhoudingen was gekropen. Ik was van een bezorgde vader in een lastige toezichthouder omgevormd. Bram zocht de confrontatie op, die ik steeds angstvallig probeerde te ontlopen. Niet dat hij het erom deed, eerder integendeel. Je merkte dat hij elke keer als er weer wrijving was geweest ijverig iets als een etentje organiseerde om de plooiën weer glad te krijgen. Hij wilde helemaal geen botsingen, maar hij wilde ook niet in de knel zitten, niet het opgejaagd wild zijn.

Hij werd er wrokkig om, en juist meer naarmate ik meer verantwoordelijkheid naar hem toeschoof. Die voelde hij als extra belasting, niet als verlichting van het toezicht. Ik bereikte zo steeds meer

precies het omgekeerde van wat ik probeerde en daardoor namen mijn zorgen toe.

Hij klaagde zelf in de omgekeerde richting: hij wilde meer vrijheid van handelen, en als hij dat dan kreeg dan moest ik dit beslissen, dat uitleggen, daarvoor nog eens komen. Zelfs met de hakken in het zand kwam ik er zo niet los van. En zijn weerzin tegen mijn rol bleek telkens als ik weer voor iets technisch langs moest komen en hij dat dan ter plekke direct tegensprak. Hij wilde me horen maar tegelijk ook niet. Ik moest er zijn en er niet zijn. Het frame waar hij in opgesloten zat was een last en een reddingsboei tegelijk.

Ik denk dat hij wel echt van me hield. Als we weer ergens naar toe moesten startte hij hele discussies in de auto en babbelde heen- en terugweg aan een stuk door, wat hij duidelijk leuk vond. Die autogesprekken waren mee de beste die we ooit hadden. Hij zat gewoon met het probleem dat elke opvolger van een zelfstandige heeft: de taak overnemen betekent de eigen capaciteit vooropstellen en dat is tegelijk de capaciteit van de voorganger neerhalen. Een proces van opbouw en afbraak tegelijk, dat onvermijdelijk pijnlijk is.

Daarvoor is een fikse dosis zelfvertrouwen nodig. En ik vooronderstelde zomaar zonder grond dat die er bij hem was, een stupiditeit van je welste. Ik had gezien de voorgeschiedenis moeten weten dat die er niet of onvoldoende was. Het was denk ik een taboe in ons kleine familietje om dat zelfvertrouwen van Bram te bespreken, net zoals zijn taalprobleem een onbespreekbaar issue was.

Miek wilde geen kritiek op haar lieveling horen, en het over zijn zelfvertrouwen hebben zag ze als een sluiptocht voor mij om hem aan te vallen. Door het niet te doen, niet het erover te hebben, hebben we hem veel meer laten vallen dan wanneer we het wel besproken hadden.

Bram had te veel op zijn bord. Verbouwingswerken en huurders in Nederland en België voor een eenmansbedrijf, dat werd te veel. Ik had voorgesteld een administrateur in dienst te nemen, maar hij liet 3 kandidaten op gesprek komen en wilde toen geen administrateur meer.

Hij kon het zelf allemaal wel, en ik bezag dat sceptisch maar greep niet in omdat dat zijn juist gewonnen zelfstandigheid zou hebben aangetast.

Hij werkte in België met een beheerder, waarvan ik wist dat je ermee kon werken als je strak de teugels in de hand hield, want de man was een kleinschalige crimineel en zat in de milieus waar kleine misdadigers als drugshandelaren e.d. worden gemaakt. Ik waarschuwde hem steeds dat een goede man zoals deze gemakkelijk ook een slechte man wordt als de verleiding te groot wordt, maar hij luisterde niet, vond dat ik me daar niet mee moest bemoeien.

Hij moet vreselijk heen en weer zijn geslingerd: dan weer denken dat hij het zelf allemaal wel kon, dan weer twijfelen of het wel ging. En als gevolg van die ambivalentie begon hij zijn kop in het zand te steken, wilde geen dingen meer zien die hem aan het wankelen konden brengen.

Ik zag het met bezorgdheid aan. Om op de been te komen moest hij actief ingrijpen, initiatief nemen en niet voor de problemen weg lopen, maar het omgekeerde gebeurde. Als ik ingreep zou hij me verwijten dat ik hem geen zelfstandigheid gunde, maar als ik niet ingreep dreigden er grote problemen met het bedrijf. Ik besloot het zo lang mogelijk aan te kijken, maar had achteraf gezien moeten besluiten het met hem te bespreken wat hem nu eigenlijk afhield van activisme. Dat deed ik niet, helaas.

21.

In Utrecht hadden we een fortuinlijke aanloop. Het waren de nadagen van de financiële crisis die in 2008 was begonnen, de jaren 2012 en 2013. We kochten in rap tempo de Oude gracht, de Voorstraat, de Koningsweg, en de Nieuwe gracht. Bij die laatste verweet Bram me dat ik te hard onderhandelde met de vader van zijn oude vriend Jurgen, Jaap Molenbeek. Mij ging het om zijn belang en ik praatte er 125.000, - euro van de prijs van de Nieuwe gracht af en hij nam me dat kwalijk.

We zetten bij de aankoop of wat later alle aankopen, behalve het vruchtgebruik van de Oudegracht, op zijn naam. Vanuit de familie-idee gedacht was dat niet meer dan logisch: wij zorgden zo dat onze nalatenschap optimaal naar hem werd overgeheveld, hij nam als loyaal familielid de verplichting op zich in ruil daarvoor altijd de zorg voor ons te garanderen. De ring met de iris erin, ons familiesymbool, bezegelde die afspraak.

We hadden precies op tijd onze slag geslagen met geld dat vanuit België was overgeheveld. Binnen een jaar na de laatste aankoop begonnen de vastgoedprijzen scherp te stijgen en dat doen ze tot de dag van vandaag. Ons kapitaal explodeerde.

Bram zijn bestaan en dat van Barbara en de kindjes was hiermee geregeld. Ze hadden een verzekerd inkomen en een verzekerde toekomst en hoefden nooit geen zorgen meer te hebben. Met een vermogen in de 8 cijfers hoefde hij niet meer te werken maar om de korte termijn cashstroom te verzekeren was het nog wel nodig.

En het was nodig als morele verplichting jegens ons, want hij had wel in 2008 de verplichting op zich genomen om het bedrijf op zich te nemen en later voor ons te gaan zorgen. Wij waren daardoor afhankelijk van hem geworden, iets wat hartverwarmend had kunnen zijn als het niet killing voor hem was geweest. Wij waren heel direct een extra belasting voor hem.

We leken in 2014 ‘geland’. Het prachtige huis op de Oude gracht, de florerende business die Bram leidde, de prachtige tuin die Miek aanlegde.

Vanaf 2014, toen de Oudegracht af was, voelde ik me bevrijd.

Eindelijk kon ik lezen, eindelijk kon ik schrijven. Miek voelde mijn stemming en spoorde me aan: “Ga nou achter dat toetsenbord, maarten, ga schrijven”. Ik groef me in, begon alle basisteksten te lezen, groef me twee keer door Plato heen, las de bijbel in drie versies, las Aristoteles in alle talen waar ik dat kon vinden, las Heidegger en Popper en alles rondom Popper (dacht ik toen, maar ik vergat toen wel de hele Wiener Kreiss), en rolde steeds van de ene ontdekking in de andere. Mijn onorthodoxe geest slaagde erin steeds openingen te zien waar anderen die gesloten hadden gedacht. Ik ontdekte vergeten figuren, die weliswaar een vernietigend en onweerlegbaar bewijs leverden tegen positivistische veronderstellingen, maar om hun gelijk alleen maar verstoten waren. Pierre Duhem en Alexander Koyre zijn geheel onterecht uit de wetenschapsgeschiedenis geschrapt. Zij demonstreerden aan de uiteinden van de geschiedenis dat wat die geschiedenis had voortgebracht niet deugde. Ons wetenschapsbegrip moest ergens rammelen, ook al konden zij niet precies aanwijzen waar dan. Geleidelijk aan begon het tot mij door te dringen dat het hele idee dat de vooruitgang van de mens een resultaat was van het vinden van ‘waarheid’ een fake was: de waarheid van Popper was domweg niet meer dan het was, een afspraak tussen mensen, maar fysiek bestond hij niet. Je kon hem niet, zoals Wittgenstein terecht had aangevoerd, vinden onder de tafels in het café. Het ging er eigenlijk meer om te gaan achterhalen waarom mensen waren gaan denken dat zij kennis bezaten, waarom zij dachten dat zij kenden.

Dat bracht mij terug naar Plato. Achteraf vreemd genoeg maar Plato wordt in het westen gezien als de grondlegger van een specifiek kennisbegrip; hij zou hebben beweerd dat je de essentie, de idee van dingen moest vinden, en niet de oppervlakte, de empirie. Het is de

centrale drijfveer achter wetenschap. Zelfs de meest positivistische wetenschapper zal altijd vinden dat de eindeloze reeksen cijfers, de oneindige verzamelingen empirische data, alleen maar nuttig zijn omdat zij dienen om tot de kern van de zaken te komen, het wezen van de materie te doorgronden. De essentie, dat was het idee dat religies had gecreëerd, en ons westerse mensen altijd ertoe bracht de zaak achter de zaken te willen zien.

Maar was het wel zo? Had Plato wel een kennisidee gelanceerd?

Ik begreep dat ik op relevante vragen was gestuit, vragen waarvan het antwoord veel gevolgen zouden kunnen hebben. Maar ook vragen die ik in mijn leven niet zou kunnen beantwoorden. Het was eerder de start van een discipline, dan een eenmansproject voor een boek.

En, natuurlijk gaat niemand achter de antwoorden op die vragen aan puur uit interesse in het onderwerp. Daar ging het mij ook niet om. Mij ging en gaat het om een werkelijk groter goed. Mijn hele leven heb ik aangezien hoe mensen zoals ik maar ook om mij heen en in de bredere samenleving het zwijgen werd opgelicht omwille van de onmacht van hun opinie. In feite wordt in onze westerse samenleving de mens het recht ontzegd zijn opinie te laten heersen over de werkelijkheid. En op grond waarvan? Wel, op grond van het idee dat de werkelijkheid is, op grond van de gedachte dat de werkelijkheid niet kan worden, niet er is om te worden. Wij hebben een volkomen statisch wereldbeeld, de realiteit als foto. Maar zelfs de ouden, die ik zo diepgaand bestudeerde wisten al dat het foto perspectief volkomen begoochelend is, het bestaande eerdere weghoudt dan dat het tot ons komt. In het leven van de mens gaat het om de maakbaarheid van het leven, om dat wat wij willen dat het is, niet om de gegevenheid ervan, maar om de maakbaarheid ervan, niet om wat is, maar om wat wordt. Ik wist nu dat dat het maatschappelijk probleem bij uitstek was, het probleem waardoor liberalen proberen mensen te dwingen zich neer te leggen bij al het bestaande, het probleem waardoor socialisten denken dat ze de maatschappij alleen kunnen zien als een bestel van wetten in het bestaande. De denkwijze was gewoon fout, maar te proberen dat duidelijk te maken en te analyseren zou een gigataak worden. Maar om de maatschappij in tijden van bedreigingen door het bestaande, het

neoliberalisme, het klimaat, de ongelijkheids crisissen, kans op overleving te geven, heen te helpen, het uiterste wat je uit solidariteit en liefde voor de mens kunt doen, moest juist dat onderzocht worden: hoe kan de mens denken in creaties, in ontwerpen, in plaats van statische feiten? Ik zou zelf een aanzet kunnen geven, maar het project zou voor mij alleen veel te groot zijn.

En dus besloot ik, omdat ik het project uit de gedrevenheid die ik vanuit mijn kinderjaren had opgenomen zeer was toegenegen, een deel van ons vermogen af te scheiden in een idealistische stichting die zich statutair zou moeten gaan inzetten voor het werk van de beantwoording van die vragen, de stichting Dubitatio Liberat, die in 2015 werd opgericht. Die stichting zou meer menskracht kunnen mobiliseren en ook na mijn verscheiden het werk voort kunnen zetten. Miek had geen bezwaren, maar Bram des te meer, omdat hij het als een gedeeltelijke onterving zag.

Het bezit van de stichting ging bestaan uit alle aandelen in De Grote Gust BV.

Bram wist Miek over te halen de statuten van de stichting zo aan te passen dat zij ook zou moeten dienen voor hulp aan familieleden in nood, bepalingen waarmee ik om ons als familie bijeen te houden instemde.

Toen ik in 2015 mijn eerste teksten uitbracht op mijn eigen website, www.dubitatioliberat.org (ik wist wel dat de discussie over het wetenschapsbegrip in Nederland vakkundig was uitgeroeid, zodat er geen leespubliek voor mijn denken kon zijn, en mijn eigen site de enige uitingsmogelijkheid was), had ik al wel begrepen dat de hele discussie tussen positivisten (lees: Popper) en fenomenologen (lees: Heidegger) voor allebei fors de plank missloeg. Plato had een heel ander idee van de realiteit dan zij beweerden. Maar mijn eerste publicaties van 2015 en 2016 berustten nog te veel op fingerspitzengefühl. Pas veel later, in 2019 en 2020, begreep ik met de hulp van mijn vertaler, Mirjam Goedkoop, wat Plato echt had bedoeld: het ging helemaal niet over kennis in de betekenis van dat woord die wij in het westen kennen. Plato had helemaal geen opvatting van 'weten' omdat hij dat sowieso onbelangrijk vond. Waar het over gaat in het leven, volgens zijn opvatting, is het vormen van beelden, het ontwerpen ervan, want dat moet de mens doen om te leven. Het

vinden van het goede, dat is het echte kennen, althans de waardevolle variant ervan. Dat zou de mens veranderen van een passieve ontvanger van werkelijkheden in zijn hoofd tot een actieve schepper ervan vanuit zijn hoofd. De mens als slachtoffer van het lot veranderde in een mens als maker van zijn lot. (Gepubliceerd op Academia. EdU en de website van Dubitatio als 'Understanding as creation').

De epistemologie werd zo de bron van het ontdekken van een misvatting van mensen over de kracht van hun denken. De cognitief machteloze mens van het westers wetenschapsbegrip werd een schepper, een ontwerper, een participant in plaats van een observant.

Deze conclusies ontdekte ik in de loop van 5 jaren, van 2015 tot 2019. Er was een intensieve reflectie en veel studeren voor nodig, en vooral een portie intuïtieve genie. Maar we kwamen er wel en ik was innig tevreden met wat we bereikten, en schreef er een theoretische hypothesevorming over, de Revelatio in 50 aforismen, die bij uiteindelijk verschijnen op Academia.edu honderden reacties uitlokte en veel gelezen is.

Daarmee was de eerste beslissende stap gezet. Nu was het zaak te gaan doordenken wat dat nu betekent voor ons idee van het vermogen van de mens om zijn bestaan vorm te geven, d.w.z. politiek te bedrijven die de maatschappij echt zou gaan vormen. We moesten 'op zoek naar de wil', naar de instantie die mensen beweegt actief te worden in het vorm geven van het bestaan.

Daarvoor waren twee wegen te bedenken. Ten eerste de weg van het voorwerk dat gedaan was door de leidende ideologen van het wetenschapsbegrip, de Wiener kreiss en haar navolgers. Juist zij, d.w.z. minstens Carnap en Popper, hadden immers de sluitende wereld visie ontwikkeld van een gesloten kennisbegrip, een waarin het kennen een volgens strikte wetten samengestelde gesloten kap over het bestaan vormde, waarvan de wetten niet door allerlei wil-keurige ingrepen van ideologieën en politici en mondige burgers doorbroken konden worden: kennis bepaalde wat waar was, en kennis is het product van wetten, die rechtstreeks aan het bestaan ontleend waren en dat ook bepaalden. Juist de verkondigers van de 'open samenleving' waren er de ergste bestrijders van, want voor een open gedachtenuitwisseling was het bestaan van een

waarheid die elke discussie overbodig maakt dodelijk. Ik gebruikte als handvat om eraan te beginnen de Zisselfthese en haar auteur, Edgar Zisself, vooraanstaand lid van de Kreiss. Samen met vriend Diederick Raven , auteur van diverse artikelen over Zisself maar ook van een doctoraal hese over Rorty ontwikkelden we een bundel teksten over Zisself en zijn verbindingen met het denken van de Kreiss.

Daarnaast besloot ik in tweede instantie niet vanuit de literatuur maar vanuit een ervaren van politieke praktijk een idee van de verhouding tussen wil en kennis in de politiek op te bouwen. En dus werd ik lid van achtereenvolgens de Piratenpartij, Groen Links en de Partij voor de dieren. De weerslag daarvan is te vinden in het Materialenboek deel II, van de inleiding tot de politieke Epistemologie.

Daarna zette ik me aan de studie van die bewegingen en partijen die zich gericht hadden op het veranderen van samenlevingen, en op hen die de praktijk van die groepen bekritiseerden, Michels, Mosca, Pareto, Gramsci, Schmitt, Hobbes, Rousseau.

Maar allereerst moest ik de rode lijn terugvinden van Plato naar de debatten van vandaag de dag rond het wetenschapsbegrip, de discussie tussen realisten en nominalisten (waaronder ook Duhem 's opvatting daarvan), de opvattingen van humanisten en reformatoren, de discussie rond de rol van het vakmanschap als bron van de natuurkundige wetenschap, de geschiedenis en relativiteit van de mathematica (w.o. Frege, Tarski en Kant), Avenarius en Mach en de Wiener Kreiss. Van 2015 tot 2020 ben ik hier intensief mee bezig geweest.

Ik was midden in mijn ijverige studie en het voorzichtig eerste uitschrijven van principenoties, toen de bom barstte

In 2014 was de bouw van de Oudegracht afgerond.

We zouden van nu af een rustig leven kunnen gaan leiden. Miek stortte zich op haar kleintjes. Ik bleef de wat verlegen buitenstaander. Er was de situatie ontstaan die in de wiskunde heet de wederzijds elkaar uitsluitende verzamelingen: ik kon met hen allen geen enkele deel delen van mijn gedachten wereld, en zij op hu beurt konden niet met mij gedeeld krijgen dat sport zo belangrijk was of het maken van toeristische reizen of het doen van spelletjes. Wij begrepen elkaar niet, en voelden elkaar niet aan.

Ondertussen was er wel dat deel van het leven dat 'bedrijf' heette en waarin wij elkaar onontkoombaar zouden moeten tegenkomen, leuk of niet, gewild of niet. Na de Oudegracht werd de Koningsweg gerenoveerd en ik trachtte mij wanhopig aan elke betrokkenheid te onttrekken. Kwam liever niet, en als ik dan toch opgetrommeld werd onderging ik gelaten Bram's boosheid en bemoeide me er verder niet mee. Ik dacht dat hij dat afzetten kennelijk nodig had om zelfstandig te worden. Ik vond het pijnlijk maar het zou, zo dacht ik, voor hem best wel eens noodzakelijk kunnen zijn om zijn zelfstandigheid op deze manier op te bouwen. De koningsweg werd kwalitatief goed maar financieel slecht opgeleverd: het was te traag gegaan en had te veel geld gekost. Ik probeerde het te berde te brengen, maar dat werd weggewuifd en ik wilde het niet op een prestigegevecht laten aankomen.

Daarna moest, zo hadden we afgesproken, het project van de panden aan de Wolstraat/Moriaanstraat worden opgepakt. Dat was een blok van 3 gebouwen in zeer slechte staat, het middelste bevond zich in een staat van ineenstorting, de andere twee waren verwaarloosd. Er zaten nog veel mooie elementen in beide goede gebouwen en Miek en ik probeerden die te verzamelen en klaar te zetten voor Bram zodat hij ze kon redden en her installeren. Hij moet dat hebben opgevat als een poging van ons het roer weer over te nemen. Alles wat wij verzameld hadden werd dan vernietigd.

Ik interpreteerde het signaal als wat het was: "Bemoei je er niet mee". En dus onthield ik me weer van enigerlei oordeel. En dan kwam van hem opnieuw het verzoek om te komen kijken, waarna hij soms toegaf, begrijpend dat ik, zoals ik gezegd had, beter niet had gekomen. Soms veegde hij het gewoon weer van tafel. Het project liep, maar niet goed, want veel te traag. Er werd meer dan anderhalf jaar aan de gebouwen gebouwd en de winst ging uiteindelijk grotendeels op aan de bouwkosten en bedroeg niet meer dan 2,5 ton.

Die winst ging naar de Grote Gust Bv, die die vervolgens helemaal aan ons privé doorgaf als voorfinanciering van de verbouwing van het privegebouw aan de Blauwmoezelstraat. Dat gebouw bezaten we in gesplitst eigendom, d.w.z. dat Bram het blote eigendom had en Miek en ik het vruchtgebruik. We bezaten dat gebouw sinds 2008, en ik had van meet af aan aan Bram beloofd dat de winst die op het gebouw gemaakt zou worden alleen voor hem was.

Bij de eerdere verkoop van het appartement aan de Hoogstraat 36 was iets vervelends voorgevallen. De afrekening was vrij simpel; Bram kreeg wat er overbleef nadat de bank zijn hypotheek en wij onze voorfinanciering hadden teruggekomen, en dat was iets waar hij niks voor had hoeven doen. Maar hij was geïrriteerd, vond kennelijk dat wij ons deel aan hem hadden moeten afstaan. Ik daagde hem uit om het uit te praten, maar dat wilde hij niet. Het moest zo maar gebeuren maar het liet een nare smaak achter. En nu herhaalde die affaire zich bij de blauwmoezelstraat. Maar dit keer was het erger. Hij legde zich er niet zomaar bij neer, en vertelde anderen het verhaal dat hij eigenlijk recht had op veel meer en dat het door de verdeling van blooteigendom en vruchtgebruik kwam dat hij minder kreeg dan waar hij recht op had. Dat hele verhaal sloeg nergens op (die verdeling had er niks mee te maken) en was een regelrechte fabricage, maar ik hield van mijn zoon en wilde hem daarover niet te hard vallen, beperkte me tot de opmerking dat ik dat niet vond.

Natuurlijk had ik toen het gesprek aan moeten gaan, hem moeten confronteren zodat hij zelf ook door zou hebben dat hij alleen een vertelsel

produceerde om zijn verongelijkheid uit te drukken, maar, helaas, dat deed ik niet, ik wilde de vrede.

Hij bleef boos, wilde niet meer met me praten. Naar de notaris werd het zo gecommuniceerd als het nu eenmaal lag, en die regelde simpel een correcte afrekening.

Maar Bram praatte niet meer.

Dat was in juni 2020.

23.

Daarvoor was al iets anders gebeurd dat me veel meer had moeten alarmeren dan het in feite deed.

In het najaar van 2019 vonden Miek en ik het tijd worden om aan ons testament te gaan denken, We waren allebei 69, en op die leeftijd kun je nu eenmaal niet zeker zijn van je voortbestaan. Ik beloofde haar eraan te gaan werken, en schreef daarvoor een mooie opzet, waarin Bram alles zou krijgen en dan wel moest beloven voor onze nalatenschap te zorgen, inclusief alles wat ik aan manuscripten en publicaties naliet. Achteraf weet ik ook niet hoe ik zo totaal heb kunnen voorbijgaan aan alle signalen van onvrede die hij tot dan toe in 2018 en 2019 al had laten uitgaan. Ik heb blijkbaar geredeneerd dat dat allemaal voorbijgaand zou zijn, de groeistuipen van een beginnende ondernemer.

Bram greep kerst en oud en nieuw op het eind van 2019 aan om uitvoerig uit te halen naar het 'achterhaalde' en 'elitaire' van mijn manier van leven, en dat hij graag andere keuzes maakte, zoals gezondheid, sporten, plezier, auto's en vakanties. Kortom een soort geloofsverklaring in het hedonisme. Het was niet dat hij het zo grof bracht of omdat hij blijk gaf van zoveel ergernis, maar meer omdat ik me ineens realiseerde hoe ver wij qua leefwereld uit elkaar waren komen te staan. Dat had ik ook al gevoeld toen we samen in Canada waren, en ik voortdurend moest voelen dat mijn wensen en opvattingen daar niet echt telden.

Het drong, dat nieuwjaar 2019, ineens tot me door dat hij in zijn leefwereld onmogelijk voor onze nalatenschap zou kunnen zorgen; hij zou het alleen als vervelende ballast ervaren. Ik moest terugkomen op dat testament, het was niet geschikt voor hem. En, wat ik belangrijker vond en vind, het klimaat van onderling gekissebis dreigde tot iets ergers te worden. Er sprak een zekere hatelijkheid uit en ik voelde, meer dan ik het wist, dat hij een zekere boosheid op mij, noem het maar aan haat grenzende afkeer, was begonnen te ontwikkelen. Dat was iets wat ik al helemaal nooit had gewild, en in mijn ogen ook nooit had kunnen willen. Bram was me en is me lief en dat kon en mocht niet gebeuren. Hoe nu? Ik werd er wat

radeloos van en schreef in mijn wanhoop aan Nico, die het testament had zullen uitvoeren en nu dus niet meer mocht doen, om uitleg te geven over het stopzetten van de voorgenomen testamentaire opzet, waarbij natuurlijk wel moest worden uitgelegd dat het oplopen van onderlinge spanningen de voornaamste directe aanleiding was.

Die brief volgt hier integraal:

“

Beste Nico

Na alle moeite die jij je al getroost hebt voor het zielenheil en de eventuele voortzetting van onze familie ben ik je wel een uitleg schuldig, ook al is een uitleg niet hetzelfde als een verklaring.

Ter beschrijving:

Tja, een testament heeft voor mij geen zin meer, in elk geval niet voor de afzienbare termijn. Dat komt in hoofdzaak door twee redenen:

- 1 Hel het testament en alles wat erin stond en staat is gebaseerd op de veronderstelling dat er in goed vertrouwen te handelen is. Zoals je weet (of had kunnen vermoeden) heb ik bij leven en welzijn er in vol vertrouwen al zorg voor gedragen dat veel van het vermogen was ondergebracht bij bram, dan wel in constructies die hem uiteindelijk zouden bevoordelen. Dat deed ik uiteraard in de veronderstelling dat we samen aan hetzelfde touw trokken, d.w.z. een touw dat stond voor solidariteit, elkaar vertrouwen en steunen en zorgen voor een toekomst van de volgende generatie. Dat is een project voor een groep mensen samen, dat kan ik niet alleen, daar heb je elkaar voor nodig. Een testament, zoals wij ons dat voorgenomen hadden is een noodzakelijke maar niet een voldoende voorwaarde daarvoor. Dat betekent dus wel dat je allemaal staat voor elkaar steunen, niet alleen op je eigen geluk uit zijn, het idee dat je, hoe slecht het ook met de wereld moge gaan, verplicht bent tot de allerlaatste druppel voor de anderen op deze wereld op te komen. Zou dat niet zo zijn, zou de onderlinge band niet meer*

zijn dan je reinste opportunisme, dan valt er eigenlijk niks te verdedigen, en is het ieder voor zich en de toekomst voor niemand.

Nu, wat dat betreft bekreep mij de laatste weken een steeds groeiend gevoel van twijfel. Bram liet te pas en te onpas weten dat hij elk gevoel van voor de wereld opkomen belachelijk vond, dat hij het onzin vond om te denken dat je iets moest doen voor een toekomst voor (²) en tian, en dat het eigen geluk van mensen voorop moest staan. Daarom ook dat hij vond dat vuurwerk prima was, vakanties overal heen voor hen voorop moesten staan, zijn kat alle vogels moest kunnen opeten, hij de grootste mogelijke tesla wilde, sport de weg was tot gelukzaligheid, en hij alleen geïnteresseerd was in het directe onmiddellijke geluk (Hij deed me steeds denken aan die volkomen ego-club uit de 70'er jaren die als leus had 'wij eisen geluk nu'). Narcisme ten top, en niet bevorderlijk voor mijn vertrouwen in het project dat 'toekomst' heette en ook het testament behelsde.

2. *Niet dat mijn toenemend afgrijzen onopgemerkt bleef, en dan komen we bij mijn tweede punt. Mogelijk als reactie op mijn houding van onderdrukt afgrijzen, mogelijk ook uit behoefte aan een verlate wraakneming op het vaderschap dat hij heeft moeten ervaren, is hij overgegaan op een vijandschap, tegen mij, uitgeoefend in allerlei varianten van vechtdialogen niet bedoeld om ergens uit te komen maar alleen om -met veel geschreeuw- je gram te halen, ook al heeft hij alles aan ons te danken en hebben wij nooit een onderdrukkend regime gevoerd. Dat is uiteraard zijn goed recht, ook boosheid kan niemand ontfangen worden.*

Maar, helaas voor hem, is een mens, tot welke soort ik helaas ook gerekend moet worden, niet van de materiaal soort 'rubber'. Ik heb de eerste paar malen dat ik merkte dat een gesprek alleen bedoeld was om te kunnen zeggen dat alles wat ik zei nonsens was (bedoeld werd natuurlijk dat ik nonsens was), dat ik loog, dat het allemaal flauwekul was, en meer 'argumentaties' van een dergelijk kaliber, dat allemaal met een zekere verbijstering ondergaan. Het was duidelijk dat het enkel ging om het verbaliseren van haat, niet om wat er gezegd werd. Ik kan erg slecht tegen puur vijandige uitwisselingen, al ben ik hard genoeg geworden in de loop der tijd om mijn mening niet meer door

² Hier stond de naam van mijn kleindochter, die verwijderd moest worden wegens een ingekomen klacht)

mijn emoties te laten bijsturen. Maar ongevoelig of sterk bestand tegen pure vijandigheid ben ik niet. Zeker als het je eigen zoon is, die op niets anders uit is dan je zo hard en gemeen mogelijk te treffen ben ik, gewoon fysiek, dagen en soms weken van de kaart, letterlijk ziek en tegen de rand van ondergang aan. Vijandschap ligt me niet, en ik haat dat soort confrontaties.

Dat overkwam me dus weer op 1 januari van dit jaar: een schreeuwende, brullende en haat in het rondslingerende bram. Die nacht werd ik letterlijk hondsziek, woedend klagend tegen Miek, omdat ze niets tegen het gedrag van Bram deed.

En, tja, dan komt -gelukkig voor mij- mijn rationele 'ik' weer boven drijven, ook al was ik nog zo beroerd: Bram's gedrag was een symptoom dat niet genegeerd kon worden. En ik besepte dat mijn hele opzet voor de toekomst en hele gedachtegang op niets was gebaseerd, of enkel op wishful thinking. Ik realiseerde me: Er is in werkelijkheid geen gezamenlijk project voor de toekomst, er is geen enkel idee van saamhorigheid, de enige die hier rondloopt is Narcissus.

Daarop besloot ik een hele hoop bakens te gaan verzetten.

Het is niet aan jou om je in te laten met alles wat er gaat veranderen, en dus zal ik je daar niet mee lastig vallen. Wat wel zo is, is dat er geen testament meer zal komen (ook al voer ik de schenkingen aan de jongens wel uit), en ik aan geen enkele maatregel tot vermogensoverdracht meer zal meewerken. Ook mijn zoektocht in Finland en Estland e.d. is gestaakt.

Ook in het zakelijk optreden van onze familie ga ik nu sterk sturen. Alles met het doel de haat niet langer te laten heersen en de zakelijke belangen tot vrijwel nul te reduceren. Ik begrijp wel dat de fiscus straks blij met me gaat zijn en Sya en Tian zo niet geholpen zijn, maar dat bereikte ik langs mijn eerdere goedwillende weg dus ook niet. Het is niet anders, want ik wil niet de kleine rest van mijn leventje bezig zijn in een lang ononderbroken gevecht met haat en vijandschap. Er gaat nu een streep onder.

Zo, het is geen leuk verhaal, maar gezien al de energie die je erin gestoken hebt vind ik wel dat je moest kunnen begrijpen wat er speelt. Ik dank je zeer

voor je inspanning, en bied mijn excuses aan voor alle kopzorg die ik je misschien nodeloos heb bezorgd. Dat zal niet weer gebeuren.

Wat mij betreft blijven we vrienden, want ik zou dat niet anders willen. En ik weet heel zeker dat Miek, ook al is ze het in veel opzichten niet met me eens, het daarin wel met me eens is.

Met vriendschappelijke groet

Maarten.

PS en ik hoop jullie zondag 5 januari hier weer te zien. “

De brief spreekt voor zich, afschaffen van een testament om de onderlinge verhoudingen niet verder op de proef te stellen, dat was de bedoeling.

Maar in plaats van die goede bedoeling te vatten en als een beginpunt voor betere verhoudingen te zien, werd deze brief het vertrekpunt van een catastrofale ontwikkeling. Bram had hem onderschept en totaal verkeerd gelezen.

Hij ontplofte, kondigde aan op te stappen uit de stichting en op te stappen als bestuurder van de Belgische vennootschap De Grote gust. Ik was eerst verbluft maar ontdekte al snel dat hij het gewoon verkeerd las.

Hij zag dingen die er niet stonden, vermoedde een tot dan toe verborgen afkeer en aanslag tegen hem. En dus dacht ik, in al mijn stomme eenvoud, dat uitleggen wat er echt stond zou volstaan om het probleem te regelen. En zo leek het ook, omdat hij nadat hij ontdekt had het inderdaad verkeerd gelezen te hebben opnieuw zijn werk als bestuurder van de vennootschap weer oppakte. Dat was alleen wel volkomen bedrieglijk. Hij pakte het wel op, maar de onvrede waardoor de ontploffing in werkelijkheid was veroorzaakt bleef bestaan. Alleen de aanleiding was verdwenen.

En ik zag het echte probleem niet, dacht dat hij gewoon meer volmacht en zelfstandigheid moest hebben om zijn vrede met zichzelf terug te vinden.

En toen kwam daar het probleem van de financiële afwikkeling van de verkopen van Hoogstraat en Blauwmoezelstraat bij. En die gingen fungeren als katalysator, als geleider van de gevoelens van zijn onvrede, zijn aangeslagen zijn. Hij voelde zich, hoe onterecht ook, gepakt, alsof hij het niet waard was geweest meer te krijgen. Het bevestigde zijn idee van ondergewaardeerd te zijn, van niet voor vol aangezien te worden. Dat kon niet zijn in zijn ogen.

De sfeer was slecht in juli 2020 maar nog steeds volhardde ik in de vergissing het als een tijdelijk probleem te zien. Maar wel begon ik te zien dat de kwaliteit van zijn werk in België ernstig achteruit begon te gaan. Ik zag het aan de huuropbrengsten, aan de oplopende hoeveelheid klachten en problemen. Er ging daar heel wat mis en ik begon sporadisch daar bezoeken af te leggen en eens rond te kijken. Ik had aan de hand van de bankafschriften al gezien dat er weer cash huren werden geïnd, een absolute non-go in een land waar de fiscus dat als zwart geld scheppen ziet, en ik had al verschillende malen gezegd dat niet te doen. Toen kwam ik bij een bezoek aan de Belgische panden in een pand de beheerder tegen, die ik als bron van veel problemen zag maar die Bram steeds had willen aanhouden. Ik betrapte hem bij het innen van cash huur, en vertelde hem direct dat dat moest stoppen. Het antwoord was dat het gewoon niet anders kon volgens hem en dat ik sowieso niet degene was die hem iets op kon dragen.

Naar aanleiding van mijn bezoeken schreef ik Bram een mailtje, met de nu wat kordelig geformuleerde vragenlijst waarin ik de situatie een ‘wantoestand’ noemde. En toen gebeurde het volgende (dit zijn de twee mails, eerst van mij, en daarna van Bram) noemde

On 30 Jul 2020, at 21:51, Maarten Van den Oever <ludov123@gmail.com> wrote:

“

dag

bram

Voor de toekomst zal er toch zakelijk met elkaar omgegaan moeten kunnen worden. Daarom bij deze een paar vragen zodat ik weer min of meer grip op de zaken kan krijgen.

- van de 6 huren die ik moet krijgen kwamen er 5 binnen, voor een 500 euro lager bedrag dan vorige maand, en de huur van paul-cava ontbreekt in juli en is nog niet half betaald in juni. Hoe zit dat?
- is nu die mark van de krak gedagvaard en voor wanneer?
- hoe is dat voor het achterhuis nu met eddy afgeregeld?
- ik zie dat er van de grote gust een dikke 5000 euro naar orva en aaiko gaat; niet meer zonder mijn toestemming in het vervolg
- de zoete verleiding betaalt zo te zien 1200. Dat is dus alleen voor de gang. Waar zijn de betalingen voor het achterhuis?
-ik heb gevraagd fouad niet meer cash te laten incasseren. Dat gebeurt nu niettemin veel meer dan vroeger, en ik wil dat niet. Als dat niet op een vreedzame manier te stoppen is zet ik andere stappen. Ik wil dat niet, niet in de privehuizen, waar hij daar gewoon mee door gaat ook al heb ik dat strikt verboden, en niet bij de grote gust. Dus van twee een: of hij stopt daar nu mee, of niet en laat mij dat dan weten en dan kom ik in actie.
- betalingen aan fouad zullen er zijn maar zijn ontraceerbaar; hoe gaan die en hoeveel is dat?

Laat het duidelijk zijn: ik wil van deze miserie af, en dus wil ik een streep door de wantoestanden.

Ik zou ook graag willen weten waar nu de sleutels berusten van alle huizen. Uiteindelijk zijn die gebouwen bezit van miek en mij , of van de grote gust, en nu krijgen we daar geen toegang toe. Ik wil dus graag een set sleutels van elk gebouw.

Kun je me ook zeggen wanneer er jaarcijfers 2019 van de grote gust zullen zijn. Dan weet ik waar ik op kan rekenen.

Maarten “

On 31 Jul 2020, at 08:55, Bram Van den Oever
<bvandenoever@googlemail.com> wrote:

Dag Maarten

1. Ik neem aan dat je privé bedoelt? De Terlinckstraat begane grond brengt geen huur op maar dat weet je. Paul van Copa Cava heb je zelf een maand huur uitstel gegeven.
2. Nog niet, geen tijd voor gehad, ik stuur het huurcontract door. Zit aan deze mail.
3. Met Danny is niks afgesproken want hij wil de huur die jij vraagt niet betalen. Zijn mail adres is bosmans.d@pg.com. Als je wil kan ik een offerte maken voor het volledig schoonmaken en opknappen van de Studio?
4. Zeker niet, ik geef mijn pasje vandaag bij je af.
5. Ook de zoete verleiding heeft korting/uitstel gekregen op haar huur ivm corona, deze beslissing is ook door jou gemaakt.
6. Prima ik zal dit zo communiceren, ik stuur en mail en zet je in de cc.
7. Ik raad je aan even contact met Fouad op nemen inzake de stand. Fouad houdt zijn uren in detail bij kan dit ook communiceren naar je.
8. Ik ben het niet eens met het woord “wantoestanden” maar het reflecteert wel hoe je over mijn handelen denkt zeker omdat ik nooit beslissingen heb genomen zonder dat met jou te bespreken. Bij deze kom ik nogmaals terug op mijn ontslag als zaakvoerder van de Grote Gust (heb ik in januari ook al gezegd). Je kunt ORVA altijd inhuren maar ik stop per direct met dit zaakvoerderschap. Ik zal Luc vragen hiervoor een publicatie in het staatsblad te regelen.
9. Alle sleutels van alle huizen liggen op dit moment in de winkel van de Blauwmoezelstraat 9 in een la van de toonbank. Je hebt ten alle tijden toegang tot deze. Zowel Fouad als Pavol hebben sleutels van de winkel waardoor je er altijd bij kunt. Waar je de sleutels van de huizen laat nadat die winkel verkocht is is aan jou.

10. Indien je dit wil zal ik dit oppakken na mijn vakantie. Uiteraard zal vanuit ORVA een factuur volgen voor deze werkzaamheden.

Bram

“

Hij stapte op en liet alle verplichtingen en taken vallen. En het was duidelijk: dit keer was er niet eens een directe aanleiding. Hij voerde een voornemen uit dat er al van tevoren was. En in opperste minachting voor alles wat hij daarvoor als morele verplichting had gezien, ging hij op vakantie zonder zelfs maar sleutels en administratie over te dragen.

Ik was volledig uit het veld geslagen, had het totaal niet zien aankomen. Mijn wereld stortte ineen. Mijn kleine familie spatte uit elkaar, mijn werk aan mijn manuscripten moest per direct gestopt worden. De websites die ik juist wilde lanceren kon ik wegens tijdgebrek niet meer lanceren (dat zou 9 maanden later worden), mijn hele dagtaak en levenspatroon werd van de kaart geveegd, want ik moest nu plots Antwerpen op me nemen, en last but not least, wij dachten ons verzorgd te weten door onze kleine familie, en nu liep die verzorger gewoon weg, ons aan ons onzekere lot overlatend.

Het was een totale vertrouwensbreuk. Ik keek in radeloos spinnen om me heen. Begreep niets meer, werd alleen maar boos om wat ik voelde als een trouweloos verraad. Had ik niet per slot van rekening alleen maar goed gewild, alleen maar alles gedaan om conflicten te vermijden?? Had ik niet alles gegeven om hen rijk te maken en de kinderen een onbezorgde toekomst te geven? Had ik niet mijn hele bestaan vanaf 2008 ingezet om voor hem een toekomst te scheppen? En was dat dan allemaal niks waard, kon je gewoon gedumpt worden als je niet meer nuttig was? Was dat dan alles, was er nooit iets geweest van liefde, van vertrouwen, van een beetje geven om elkaar?

Een rationeel mens werkt al die vragen keurig rationeel achter elkaar af, maar als je dit overkomt ben je geen rationeel maar een radeloos mens. Ik werd bestormd door vragen, bleef ze maar herhalen in mijn hoofd, steeds weer en weer opnieuw en nog eens en nog eens. Het onrecht van juist niets kwaads te hebben gedaan, juist niet degene te zijn die wegliep, juist niet degene te zijn die enige stap had ondernomen in deze hele situatie, maar wel degene te zijn die alles op zijn hoofd kreeg, alle gevolgen mocht verwerken. Ik was de klos, en kon er in werkelijkheid niks aan doen en had er ook niks toe gedaan. Alles in mijn hoofd bonsde, ik wist me geen raad.

En wat ik meemaakte bleek nog lang niet het eind van de tunnel te zijn. Miek begon te dreigen, zei dat ik Bram in het nauw had gebracht en had gehaat (tegenwerpen dat die brief niet zo bestond hielp niet). Ze zei dat het mijn schuld was dat ze nu in een spagaat stond, kiezen tussen Bram en mij. En dat werd elke dag erger. Ik probeerde haar steeds duidelijk te maken dat de verhalen van Bram niet meer waren dan dat, verhalen, maar ze wilde dat niet horen, ze wilde alleen maar volharden in haar stelling dat ze moest kiezen, dat er twee werkelijkheden waren (die is er altijd maar eentje) en dat ze moest kiezen, wat volgens mij niet zo was omdat het nogal overduidelijk was dat Bram een werkelijkheid opdiste die niet bestond. De betreffende mail van 3 januari heeft ze tot eind november 2020 niet willen lezen, naar ik denk omdat ze wel wist dat die overduidelijk zou bewijzen dat het verhaal ongegrond was. Het werd langzaam duidelijk: ze zou haar voorkeur voor Bram en de kinderen niet laten verstoren door wat voor werkelijkheid dan ook.

Ik voelde me teruggeworpen, met geweld afgescheiden van de rest van de wereld. Criteria als redelijkheid, werkelijkheid en ratio leken niet meer te bestaan, vrienden waren nergens te bekennen, ik was alleen achtergelaten, zoals ik me dat van mijn kinderjaren heel indringend was blijven herinneren (zie Post mortem speech deel 1). En dus crashte ik volkomen, stortte ineen, begreep haar ontrouw niet en begreep niks meer. Een leven lang had ik voor haar en Bram en de kinderen gewerkt, hen een zorgeloos bestaan bezorgd, en dat werd nu zo maar, op basis van een paar verzinsels, weggeveegd. Blijkbaar was ik van geen waarde gebleken, blijkbaar was er geen waarde in het bestaan, was alles waar ik in had geloofd zinloos, en daarmee was ik reddeloos verloren.

November 2020 was een absoluut eerste dieptepunt. Ik kon niet meer eten, niet meer slapen, liep rond met bonkend hoofd en pijn in heel mijn lijf. Het was onmogelijk die steeds aanstormende herhalingen van de gebeurtenissen uit mijn hoofd te halen. Het was puur obsessief, bezette heel mijn denken. En ik huilde. In heel mijn leven heb ik niet veel gehuild, maar toen wel, vanuit een volledig gevoel van hopeloos reddeloos verloren zijn. Hoe kon dat alles, waar ik zo van uit was gegaan, waar ik zo absoluut in geloofd had zomaar, zonder enige geldige reden verdwijnen, als was mijn hele leven een fata morgana geweest.

En ergens, midden in die hele pijnigende misère, waar ik mezelf dreigde kwijt te raken, herinnerde ik me ineens waar ik altijd in had geloofd: mijn denken zou me redden. En omdat je daar dan in gelooft gebeurt het ook. ik realiseerde me ineens dat Bram redenen moest hebben gehad, echte redenen, niet de verzinsels. En toen drong het tot me door dat ik zelf de problemen in Antwerpen had gezien, problemen die echt bestonden en heel onze onderneming in gevaar brachten. Het was hem boven zijn hoofd gegroeid, het was te veel geworden en hij had een uitweg nodig. Hij had dus reden te over om een uitweg te zoeken.

Maar dan nog, waarom was hij het niet gewoon komen bepraten, had hij niet gewoon aangegeven dat we stevig zouden moeten gaan ingrijpen? Daarop begon ik, heel langzaam pas, te begrijpen dat hij dat gewoon niet kon. Wijzelf hadden een frame rond hem opgebouwd, van familyman, van de hechte familie, van zakelijk succes dat moest volgen, van zorgzaamheid die hij moest waarmaken. Hoe had hij dan kunnen zeggen dat hij dat allemaal niet meer ging waar maken. Dat was gewoon taboe, dat kon hij niet zeggen. Het frame had hem de mond gesnoerd.

Dat begreep ik eind november uiteindelijk en dat begrip verschaftte een adempauze, een zekere rust. Mijn verontwaardiging had niet zoveel grond gehad als ik had gedacht, ik had het probleem zelf mee veroorzaakt door het frame rond hem mee te bouwen en te ondersteunen.

Okay, dat was dat.

Begrip bevrijdt, dat wel. Maar het ging niet meer alleen om Bram.

Helemaal niet, ook al had hij wel de aanleiding geleverd om de jaren hierna tot de moeilijkste van mijn leven te maken.

Miek voelde een tegenstelling tussen Bram en mij. En ze had die kunnen doorstaan zolang het niet meer was geweest dan de traditionele vader-zoon ruzietjes. Ze was het helemaal met mij eens geweest dat we ernaar moesten streven Bram op zijn eigen benen te krijgen. En ze zag alle strubbelingen ook eigenlijk in dat licht, rimpelingen die nou eenmaal bij verzelfstandiging horen.

Maar toen Bram in juli 2020 ineens op hol sloeg, weg liep en ons achterliet, toen was dat zo een enorme tegenstelling met zijn beloften van nog maar enkele weken daarvoor waarin hij had gezworen ons eeuwig te verzorgen, dat ze dat even helemaal niet meer vatte, niet wist wat te doen. Ze beklagde zich, voelde het hele gebeuren als een spagaat waarin ze aan de ene kant naar Bram en aan de andere kant naar mij werd getrokken. Ze liep af een aan, naar Bram en Barbara om met hen te praten en voor de kleintjes te zorgen, terug naar mij omdat ik niet alleen mocht blijven, en dan weer terug naar Bram omdat ze meende die te moeten steunen. Ze werd, zoals ze dat zelf zei, er hoorndol van.

Wat niet hielp was natuurlijk dat ik die eerste maanden echt furieus was over ‘het mes in mijn rug’, zoals ik dat toen tegen haar verwoordde. Ik voelde me verraden en aangevallen, en dan luister je niet veel.

En wat daar dan heel erg tussendoor speelde was, dat bleek dat Bram de oude mail van januari als argument was gaan gebruiken, een mail die ze nog nooit gelezen had en waarvan ze heftig ging stellen dat erin stond wat Bram zei. Het was zijn campagne van steun verzamelen, van een meningsgroep vormen rond een mening die geen grond had. Dat zei ik dus ook voortdurend, en ik hoor me dat nog zeggen en herhalen: “maar het staat er gewoon niet. Hij kan van alles roepen maar het is eenvoudig weg niet zo, gewoon zwart op wit, kwestie van nalezen.”. En dat deed ze

nu juist niet. Ik denk uit instinct, uit vrees voor het gevoel dat ze hem dan af zou moeten gaan vallen als het bleek dat het er echt niet stond. Het heeft tot eind november geduurd voordat ze die mail las en moest toegeven dat het er inderdaad niet had gestaan. Maar toen was het al te laat, waren we al te ver uiteengedreven.

Het allesbepalende was uiteindelijk dat Miek hoe dan ook haar kind en haar kleinkinderen boven alles wilde stellen, en ook – en juist dat was ik niet met haar eens- het idee had dat dat moest. Ze meende voor een keuze te staan, waar ik vond dat alles heel goed samen kon blijven gaan. Ik zag ook grote problemen, ondervond die ook, maar die lagen er niet tussen ons. Het was eigenlijk een grote hobbel in een verlate groei naar volwassenheid van Bram, en erger was het niet, voor hem althans en voor Miek althans. Voor mij was het een regelrechte ramp, en een veel grotere ramp dan zij beseften.

Ieder mens heeft idealen, dingen die hij graag wil doen of realiseren in het leven. Die had ik ook, ik had ze meermalen moeten uitstellen, maar in voorjaar van 2020 was ik eraan toe om ze te realiseren. Na 70 jaar hard leven mocht dat ook wel. Bram torpedeerde mijn leven daar, in juli 2020. Ik werd gedwongen al mijn aandacht te richten op de puinhoop die in Antwerpen was achtergebleven. Het was om radeloos van te worden. Ik moest een netwerk van 4 drugsdealers opruimen. Er was een bordeel, en 2 appartementen die gekraakt waren. Er waren meters van water en energie die al 5 jaar niet waren opgenomen. Er waren huurders die niet betaalden omdat ze al 5 maanden geen huisbaas hadden gezien. Er waren 3 huizen waar elk 2 containers vuil uit werden gehaald. Ik moest 9 rechtszaken voeren. Er waren reusachtige huurachterstanden van vaak 4 of meer maanden. Hij had België gewoon aan zijn lot overgelaten.

En toch vond ik dat niet het ergste. Ik voorzag wat er stond te gebeuren, er zou een blame game gestart worden. Weliswaar had ik helemaal niets gedaan, zelfs niet de mail geschreven die hij meende te hebben gehad, toch zou hij (zoals ook daadwerkelijk ging gebeuren) proberen mij de schuld van zijn vertrek te geven. En dat zou Miek van mij wegdrijven, en er was voor mij niets ergers dan dat. Ze was onvoorwaardelijk aan Bram verbonden, ze zou hem zelfs geloven als hij zou beweren dat wit zwart

was. En niet omdat er iets van waar was, maar gewoon omdat het zijn methode was om zijn zelfvertrouwen te behouden. Om zichzelf te redden moest hij mij dood maken. En dat ging gebeuren, ik voelde het komen en kon er niks aan doen.

Daar kwam bij: ik was 70. Dan ben je niet stokoud, maar het is wel een leeftijd waarop je een zekere stabiliteit en rust in je leven hebt bereikt. Ik had bezig moeten zijn met genieten van de bloemen in de tuin, wat spelen met de kleintjes, een wandeling maken naar de markt, en schrijven. Alles werd me uit mijn handen geslagen, ik werd verdreven uit mijn huis, mijn liefde werd me ontrukkt, en ik werd een werkslaaf, waar ik dacht dat al 20 jaar voorbij te zijn.

Tussen Miek en mij ontstond langzamerhand een spiraal. Het gesprek dat we voerden liep steeds op niks uit, in feite omdat het probleem ook niet tussen haar en mij lag en we het daar dus ook niet konden oplossen. Maar het lag ons zo aan het hart dat we het hartstochtelijk bleven proberen, beuken op een muur, die maar niet wilde breken. En omdat we 41 jaar erin geslaagd waren elk probleem wel hanteerbaar te maken, frustreerde dit mateloos. Ze vond mij hopeloos, noemde me een sfinx, en zei dat ik alles kapot had gemaakt. En dan wierp ik tegen dat ik juist niks had gedaan, dat de acties die gelijkgesteld werden met 'kapot maken' nu juist acties waren die niet bestonden omdat het verzinsels waren, ombuigingen van de werkelijkheid, en ik zei dan steeds naar waarheid dat per slot van rekening niet ik maar Bram was weggelopen en niet ik de daden had gesteld maar hij. Het was allemaal wel zo maar Miek had niet graag dat het zo was, ze wilde bij haar kleintjes kunnen blijven, en dan was een gelijk van mij een obstakel, geen hulp.

Half november was ik er zo hopeloos van geworden, dat ik een complete zenuwzinking van kreeg. De aanleiding was dat ze had voorgesteld, toen we eenmaal zover waren gekomen dat we volgens haar beter uit elkaar konden gaan, dat ik dan maar in het huisje naast ons huis moest gaan wonen (het was te koop gekomen). Het was een heel duidelijk wegzetten, de lastpak moest in het hok, en zo voelde ik het ook, en stortte in elkaar toen ik zag dat ik sinds mijn kinderjaren dus kennelijk niets verder was gekomen. Mijn omgeving wilde me nog steeds het liefst achter slot en grendel. Ik draaide helemaal door, huilbuien zoals ik in mijn hele leven nog niet gehad had. Daarna liep een trillende hikkende Maarten door het huis. Ik werd een geest, een zwakke schaduw van mezelf.

Miek kon haar moeizame spreidstand eind november niet langer volhouden, ze werd gedwongen tot een keuze waar ze niet toe gedwongen wilde worden, maar die ze niet langer kon ontlopen. En zo kwamen wij, twee langdurig geliefden tegenover elkaar te zitten als

kemphanen. Er volgden nog meer felle ruzies dan voorheen, en ik nam al snel de houding aan dat ik daar niet in mee wilde gaan en het gesprek ging ontwijken als het ruzie dreigde te worden. En dan bleef ze daar aan tafel zitten, verdrietig en wankel. Ze sliep niet meer veel, en de toon werd dreigender. We konden beter gaan scheiden, zei ze, we konden toch niet praten, etc. Midden december liet ze vallen dat we maar een advocaat moesten inhuren en scheiden. Ik liet direct horen dat ik het daar helemaal niet mee eens was en me uit alle macht zou verzetten omdat het probleem niet tussen ons lag maar in Bram zijn hoofd. Maar ze geloofde me niet meer, zelfs niet nadat ze de mail gelezen had die inderdaad alle aantijgingen weersprak. Mistroostig en moe schoven we die tweede helft van december in, en toen besloot ze plots dat ik volgens haar alle financiële gegevens achterhield, dat ik haar afhield van toegang tot banken etc. Iemand was aan het proberen er een financieel conflict van te maken. Ik sleepte haar mee achter de computer, liet haar alle gegevens zien, vroeg kaarten voor haar aan, en dus bleef er van dat verhaal niets meer over. Maar daarmee was het natuurlijk niet echt klaar, want nu kwam het verhaal dat ze financieel onafhankelijk wilde zijn, op zich natuurlijk een terechte wens. Maar als je eerst 41 jaar naar alle tevredenheid alles in pais en vree hebt gedeeld zonder dat er ooit maar een woord aan geldzaken is besteed, is die plotse omslag naar geldzaken en alles doormidden delen wel wat vreemd.

Maar dan nog, het kon me eigenlijk niks schelen, het ging en gaat me om haar, niet om al het geld van de wereld. Als ze dat wilde hebben, dan kreeg ze het wat mij betreft, al was het direct vernietiging van ons gezamenlijk opgebouwd kapitaal.

En ook toen hield het gestook niet op. Nu bleek, bij de eerste de beste woordenwisseling dat ze me het huis uit wilde hebben. Ik moest 'weg' zoals ze dat uitdrukte. In mijn opvatting van liefde zijn er altijd twee partijen en is het idioot om als de ene partij er niet meer is of wil zijn de liefde dan toch te willen afdwingen. Dat zou ik haar niet aan gaan doen, ik ging een uitweg zoeken.

Dat viel niet mee. In Utrecht waren er sowieso geen mogelijkheden, nog afgezien ervan dat het me niet verstandig leek Miek steeds tegen het lijf

te lopen. Maar waar dan wel? Ik voelde me moe en op, maar ik had geen keuze, ik moest iets vinden. En dus begon ik op mijn tochten van en naar Antwerpen rond te kijken, in Antwerpen dat toen heel erg doods was door de coronaperikelen, en daarna naar rustiger plekken, omdat me dat voor mij verstandiger leek. Het lukte niet erg, een keer bijna in Zierikzee, maar alles was te groot en dan zou ik onder moeten verhuren in mijn eigen huis, en daar had ik echt helemaal geen zin in.

Avonden zat ik achter funda. Uiteindelijk vond ik, juist voor kerst, een fraai klein huis, van oorsprong een vestingtoren uit 1621, aan de haven in Stad aan het Haringvliet. Ik was gerustgesteld: ik had nu in elk geval een plekje op de wereld waar ik safe was, bij mij was. Daardoor een beetje gerustgesteld gingen we sombere kerstdagen in. Bram en Barbara hielden inmiddels ijzige afstand, zoals ze daarna altijd zouden blijven doen; kwamen 1 keer langs en verder niet. Miek was donker, praatte niet. Ze begreep niet hoe ik zomaar een huis had kunnen gaan zoeken, laat staan kopen. Maar ze hielp me wel met bij elkaar zoeken van wat spullen.

4 januari 2021 begon mijn derde leven. Het tweede was door toedoen van Bram effectief vernietigd.

Ik kwam aan in mijn kleine Skoda, bij haven 4 in Staethe aan het Haringvliet. De jongens van Stef timmerden een voor mij aangepast bed. En ik richtte alles min of meer in. Ik was een wrak. Ik liet voortdurend alles vallen, kon de trappen niet op of af. In enkele weken begon mijn stem weg te vallen. Maar ik had nog de contacten eens per week met Miek, bezoeken die altijd in felle ruzie eindigden.

Dan reed ik vroegtijdig terug, zittend met kramp en toegeknepen ogen in de auto. Wekenlang sliep ik nauwelijks, en ik dacht dat het niet erger kon worden.

Maar dat kon.

Na 2 maanden, einde februari, was ik weer bij haar. Ze was opgeladen, dat voelde ik wel. Weer moest het gaan over haar financiële onafhankelijkheid, het onderwerp wat me al helemaal niet interesseerde. Ik opperde dat het toch te gek was dat we na 41 jaar onze nog resterende jaren zo zouden laten vergallen. En toen was het ineens: "en maak je nou zelf daar schoon?", en ik zei naar waarheid dat ik daarvoor een schoonmaakster had ingehuurd omdat ik nu eenmaal niet goed meer zie en dat dus niet zelf kon. Ze was stante pede furieus:" Ik altijd alles gratis voor jou doen en nu ga je er iemand anders voor betalen!". En toen schreeuwend: "Ga weg, ga weg, ik wil je hier niet". Ik probeerde nog: "Waar heb je het nou over, 2 tientjes voor een schoonmaakster, wil je daar ons huwelijk voor opzeggen.???" Dat wou ze, zei ze. En ik zei: "Ik heb wel altijd van jou gehouden", en vertrok.

De 3 weken daarna waren een absolute catastrofe. Ik liep wankelend door het huis, kon niet blijven staan op de trap en verloor mijn stem helemaal. Ik kon mezelf niet meer horen. Mijn hart bonkte, deed pijn, en de hoofdpijn was ononderdrukbaar 24 uur per dag aanwezig. Ik was bezig ten onder te gaan en ik wist dat ook. Ik kon niet zonder haar, en het gevoel

dat dat blijkbaar niemand iets kon schelen deed me in een neerwaartse spiraal belanden. Ik had niets fout gedaan, heel mijn leven voor haar en bram gewerkt en gezorgd, en werd dan zo gedumpt. Het kon niet en ik kon er als denkbeeld niet mee leven. Mijn rechterschouder begon te ontsteken, en ik gaf bloed op en ik wist dat ik moest proberen enige regelmaat ergens in te vinden.

In mijn furieuze wanhoop schreef ik een reeks gedichten, die onder de verzamelnaam 'treurzangen' op mijn website (www.maartenvandenoever.org) werden geplaatst.

Poëzie lucht op, maar voor even.

Het had allemaal geen zin, ik zou niet weten waarvoor te leven.

En ik besepte dat die gewaarwording betekende dat ik ook niet meer wilde. Of ik dan zou eindigen door mijn toedoen of door het falen van mijn lijf kon me eigenlijk niet veel meer schelen. Zoals mijn lijf voelde was de vraag of ik het zelf wilde doen academisch: deed ik het niet dan kwam ik toch wel om, want mijn lijf ging in staking.

Maar ik kwam niet om, want dat was buiten de vrienden gerekend. Die waren absoluut niet van plan mij zomaar te laten vergaan. Niet dat ze de humor er achteraf van inzagen, maar gewoon omdat ze -terecht- het zagen als een drama dat bij het leven hoort. De tragedie van het leven is vaak een commedia dell'arte, een kunstmatige dwaze voorstelling die de werkelijkheid tegelijk typeert en verbergt. Toen ik er middenin zat kon ik de relativiteit er niet van inzien. Maar nu ik erop terugkijk denk ik vaak 'wat een dwaasheid'.

Dagelijkse telefonades van soms uren, bezoeken van de meest onverwachte mensen, Hans , Ted die mee mijn boot wilde ophalen en waarmee ik 3 dagen op Neerlands nat rondzwalkte, Karin en Mariette die me met telefoontjes bezig hielden, de onstopbare Norbert van de muizen en de duiven, Stef die voor mijn meubels, bed en huisje zorgde, Peter die me zijn mijmeringen stuurde, Michel en Anneke die me kwamen opbeuren, net zoals Ton en Myriam en Harm en Marianne, de vrienden ,Damu en Hindu, Luco ,Karin, Peter, Mark ,Toon en Sjors, Nico en Marieke, Boris en Laura, Mariette en Leon. Het lijkt allemaal zo weinig betekanend, maar voor iemand zoals ik In mijn geestestoestand was elk contact verschrikkelijk belangrijk, ik woog er elke seconde van. Wij mensen zijn zowel gelukkig als ongelukkig aan elkaar verslaafd: ik kon de geluiden, soms alleen het luisterend oor, soms die zachte aai, soms de opzichtige afleiding, soms een voorzichtige glimlach, alleen maar dat dat meer was dan alleen maar dat, niet missen. Ze maakten me duidelijk dat er meer was om voor te leven dan alleen maar de verloren ziel van een relatie. Ik was toch niet helemaal in de steek gelaten, niet echt alleen.

Heel geleidelijk aan kwam ik weer tot rust, eerst nog maar voor een dag of enkele dagen, daarna voor langere perioden en soms zelfs een week. Niet dat je dan vrede hebt met wat er gebeurd was, maar wel dat je leert inzien dat er gebeurtenissen in het leven zijn die onherroepelijk zijn en als punten op een tijdlijn gezien moeten worden; ben je ze voorbij, dan zijn ze ook voorbij en is er geen weg terug.

Toen ik Miek weer terugzag bij een gesprek met een mediator, zag ik dat als concrete werkelijkheid voor me. Ik had gedacht, op basis van de geluiden van vrienden die haar spraken en op basis van het weinige dat ze liet horen, dat ze net zoals ik streefde naar een voorzichtig heropbouwen van het vertrouwen, een beetje terugvinden van de bijna verloren liefde. Maar het tegenovergestelde bleek waar: ze was elk vertrouwen verloren, ze gebruikte van alles, ook als het volkomen onwaar was, om haar haat te uiten. Tot mijn verbijstering werd opnieuw de mail van 3 januari 2020 naar voren gehaald, die mail waarin ik mijn liefde betuigde aan bram, die daar vervolgens haat van had gemaakt, wat zij nu weer als werkelijkheid aanhaalde. Evenzo beweerde ze plots von blauen hinein dat ik weg was gegaan omdat ik dat wilde, terwijl ze me zowel in november als in december naar buiten had geschreeuwd; het 'ga weg' galmde nog in mijn oren en nu zei ze plots dat ik zomaar uit vrije wil weg was gegaan. Leugens of waarheid, het kon haar niks meer schelen. Ze was het punt voorbij waar de werkelijkheid een rol speelt: voor haar golden alleen de verhalen als werkelijkheid, ook al waren ze aantoonbaar niet waar. Alles, de hele werkelijkheid, moest fictie worden. Ik kon dat bestrijden wat ik wilde, het zou er niet meer toe doen. Ze wilde geen werkelijkheid horen.

Ik heb haar met verbazing bekeken. Ik had tot dat moment onvoorwaardelijk van haar gehouden, dat realiseerde ik me nu. En nu was er dat punt op de tijdlijn: ze had die liefde vaarwel gezegd, was bereid alles te doen om die liefde te laten stoppen, de liefde lag achter haar. Er was geen weg terug, het zou nooit meer goed worden, er viel niets meer te repareren. Zij dacht nu, na het verdoven van haar hart, dat ons probleem alleen een financieel probleem was, niet omdat het dat was, maar omdat ze het punt van het einde van het liefdescontract al lang gepasseerd was en de liefde volledig onbelangrijk was geworden. The issue was niet langer het 'houden van'. Er kon voor haar geen sprake meer zijn van enige waardering, laat staan van liefde, of vertrouwen in mij. Het ging allemaal alleen nog maar over geld, het volledig tegenovergestelde van alles waar wij ons leven lang in hadden geloofd. Ik zag in dat er alleen nog de lege huls van een verdwenen 'ons' was. De liefde van mijn leven was in rook opgegaan.

Het was het definitieve keerpunt. Pas nu voelde het aan als de echte breuk die het was. Meer dan een jaar had ik gevochten om te behouden wat me dierbaar was, de mensen waar ik van hield die dat niet meer waar wilden laten zijn. Het voelde aan als een wanhopig grijpen van een kleine naar de rokken van een mama die hardvochtig weg loopt. Ik ben in dat jaar vaak hartstochtelijk verdrietig geweest. Niet om het wegvallen van alle vanzelfsprekendheden, niet omdat ik ze niet meer zag en hoorde en ze me probeerden dood te isoleren. Nee, grenzeloos pijnlijk was het verlies aan warmte, de zekerheid van het vertrouwen die verdween

Niet dat ik de behoefte had me te wreken, haar op wat voor manier dan ook kwaad te doen, helemaal niet. Maar ze voelde niet meer aan als deel van mij, ze had zichzelf en daarmee ook mij verloren, ze was een onverschillige derde partij geworden. De Miek, de integere, de liefdevolle, mijn trouwe maatje, die ik lief had, bestond niet meer.

Daar ergens, juist enkele weken voor die confrontatie bij de mediator, waren mijn websites (www.maartenvandenoever.org en www.dubitatioliberat.org) , de weerslag van 2 jaar werk, actief geworden, en had ik 2 artikelen gepubliceerd op academia EdU, teksten die me erg dierbaar waren. Ze trokken veel aandacht, honderden kijkers en een uitgebreide discussie over een van de twee, de Revelatio.

Mirjam was blij, ze stuurde een nieuwe gecorrigeerde versie van mijn inleiding.

Het onderwerp dat me zo lief was, de ontwikkeling van een politieke epistemologie op basis van mijn ontdekkingen bij Plato, kwam terug in beeld.

Epiloog: een terugblik.

Terugkijken langs de lijn van je leven is een dubbelspel: je kijkt terug vanuit het beeld van het hier en nu en weet dat het maar jouw beeld is en niet per se dat is wat het is; en tegelijk weet je dat dat toen ook al zo was, toen je met leven begon ergens in de vroege jaren 50 van de vorige eeuw. Ook toen was wat je vond niet meer dan het beeld dat je ervan maakte. Het beeld van nu en het beeld van toen zijn niet goed of fout, ze verschillen van elkaar.

En dat verschil komt er omdat ik aanvankelijk geloofde in het beeld dat ik van het bestaan had gemaakt. Hoe ik mezelf zag in die vroege Nijmeegse jaren, hoe ik dacht te zijn, dacht mezelf te maken, het was allemaal gebaseerd op mijn vaste geloof dat ik de biotoop om mij heen begreep. Ik meende een klare lijn te hebben in mijn evolutie, meende te weten waar ik heen ging en wat ik voor mezelf zou worden. En het vreemde is dat dat ook klopte maar alleen voor de onderwerpen waar het er voor het leven niet toe deed. Ja, ik kon studeren, ik kon mijn gedachten ontwikkelen, kon uitgebreide essays schrijven, bereikte de grote hoogte in analyseniveau die ik had willen bereiken. Maar het leven zoals het was, in mijn handen en onder mijn voeten, nam een wending die ik niet had gezien. Het beeld dat ik had bedroog mij. Er was geen liefde om de liefde om mij heen, er was argwanende onmacht, er was woede om de afhankelijkheid die ik veroorzaakte, er was een stille afkeer van mijn eigengereidheid. Er ontwikkelde zich een stille bereidheid mij ten onder te laten gaan, en ik zag dat helemaal niet komen. De essentie van mijn bestaan heeft me beslopen, en ik keek zo hoog dat ik niet zag wat er op de grond op mij toekwam. En dan weet je dat alle mooie momenten ook hun lelijke kant moeten hebben gehad, dat waar ik lachte anderen huilden, waar ik goeds zag anderen slechts zagen. Het beeld dat een leven is kan zo bedrieglijk zijn. Het is gebouwd op concrete zaken, de papieren, het vermogen, de successen, de loopbaan, en dan toch blijkt de werkelijkheid niet dat te zijn maar juist daaronder te liggen, onder dat bedrieglijke oppervlak van gebeurtenissen en tijdstippen. En dan kom je erachter dat de anderen

anderen zijn, niet de jouwen, dat liefde haat en haat liefde is. Dan moet je alles waar je op vertrouwde laten vallen, dan moet je aanvaarden dat alles leeg is en er niets is maar je toch opnieuw moet beginnen. Van de grond af aan, vanaf de bodem van de emmer.

Ik kijk niet terug in nostalgie en ook niet in wrok of een gevoel van revenge. Ik heb leren aanvaarden dat het leven deels niets anders is dan de tijd die schrijdt en niet op je wacht. Je moet het dan doen, daar waar het moment zich aandient, daar waar iemand op je wacht en je verwacht. Ik heb heel mijn leven geleefd in het teken van het heilige streven, het heilige moeten, jezelf moeten zijn, jezelf moeten ontplooien, de wereld moeten verbeteren, elkaar moeten vertrouwen, eerlijk moeten zijn. Het is een gedrevenheid die tegelijk een voorschrift, een gebod is.

Niet dat dat in mijn nadeel was. Integendeel, door die sterke drive ben ik in mijn leven sterk geholpen in alles wat ik bereikte en deed. Maar het heeft me wel beheerst. Van mijn kinderjaren af heb ik me ontwikkeld als iemand die leeft bij de moraal. Je denkt als opgroeiende puber dat je je ontdoet van het domme bijgeloof van je ouders, maar dat is alleen maar zo omdat dat bijgeloof hol en geritualiseerd was: een hol militaristisch voorgeschreven gedrag, waarvan wij jongeren vonden dat het geen wortels had. Maar dat had het wel, al waren onze ouders en hun generatiegenoten die al lang vergeten. De christelijke eschatologie leefde overal, ook in het marxisme en in mindere mate in het liberalisme: het paradijs op aarde moest in alle westerse opvattingen en ideologieën, en zelfs in de wetenschap waar progressie een moreel voorschrift was geworden, gerealiseerd worden. Het gaat er niet om of dat wel of niet waar was (wat mij betreft was het waar en zou het altijd waar moeten zijn), maar we werden een slaaf van dat voorschrift. Het ritueel van onze ouders schaften we af maar het slaaf zijn van de gedrevenheid namen we over. We konden daardoor gewoon niet in onafhankelijkheid naar elkaar kijken. Zocht je een maatje, dan moest die ook wel de nieuwe samenleving willen. Er was geen onbevangingheid, er was alleen noodzaak, zoals Engels ook had betoogd: wetmatig moest de samenleving veranderen. We werden gevangen van die morele wetten. Een hele ontdekking was het voor mij dat mijn beste oude Tonnie dat ook had geloofd, was ook een slaaf van de wet die een 'nieuwe mens' moest creëren, zoals Stalin,

Mussolini en Hitler in koor hadden geroepen, maar dan naar een heel andere samenleving dan de door mij gedachte toe. De christelijke ondertoon in het maatschappelijk debat was veel groter en sterker dan wij onderkenden.

In mijn kinderjaren was de bevrijding ook een hele tastbare: ik moest van Tonnie en Hermine en hun kleingeestige burgerdom af. Dat was noodgedwongen obsessief: Gaf je toe, dan drukten ze elke creativiteit in je dood. En als klein nerveus en angstig kind ervoer ik hun druk als onverdraaglijk. Mijn uitbarsting van angst in dat korenveld kwam niet voor niks: zij stapelden de angst in mij op. Ik was angstig, niet zozeer of ik het wel afkon of niet, maar omdat ik voelde dat zij mijn 'maarten-zijn' wilden vernietigen. Ik mocht niet 'mij' zijn, ik moest 'hun' zijn. En dat 'mij-zijn' werd zo mijn eerste te realiseren paradijs. En dat 'hun' zijn van hen was hun morele opdracht: was ik dat niet dan was ik fout en stout. Wie zijn behoefte niet kan ophouden is een ramp, een ongewilde ontmaskering van het beeld dat ik volgens hen moest zijn. Die verzaakt aan de moraal.

Het is diezelfde idee waar ik me later als onderwijzman zo tegen zou verzetten: onderwijs dient niet om ons te kopiëren, het is er om het kind zich te laten ontwikkelen, niet om ons na te bootsen. Kees Boeke had daar groot gelijk in gehad. Het idee dat onderwijs er is om de economie de grondstof 'mensen' te leveren is een mensonterend denkbeeld. Als er iets is dat mensen de moeite waard maakt is het hun vermogen eigen beelden te vormen en daarmee de werkelijkheid op te bouwen, en als je ze dat probeert af te nemen ontnemen je ze hun menselijkheid. Wat wij mensen doen in de opbouw van ons leven is ons voorstellingen maken van wat we doen, zowel wat we feitelijk doen als in welk licht we dat zien. Niemand denkt bijvoorbeeld 'ik doe dat werk, en dat ben ik dus'; nee, iedereen denkt, ik doe dat werk maar ik heb daar een goede reden voor en als ik dat doe kan ik straks etc..... En evenzo gaat het over de voorstellingen die je maakt van je emotionele en relationele leven: je doet dit en je doet dat omdat je jezelf voorstelt dat jou dit of dat moet kunnen lukken, en je niet de fouten van je voorgangers zult herhalen. En dan is het niet per se zo dat je ze niet herhaalt, maar je ziet het wel zo alsof je ze niet herhaalt. Het beeld overheerst, en als dat beeld in botsing komt met de onderliggende gebeurtenissen die het bestaande beeld

tegenspreken, kun je plotseling tot de ontdekking komen dat je beeld niet meer voldoet, en dat je met nieuwe data in de hand nieuwe beelden moet boetseren. En dat doen we dan ook, herformuleren onze gedachten en vormen nieuwe beelden waar we ons handelen binnen plaatsen. Het leven is een lange strijd om het beeld, en helaas kan ons gevoelsleven daar lang niet altijd in volgen.

Zo werd mijn leven niet enkel een gevecht om van Tonnie en Hermine af te komen, maar juist en daardoor ook een gevecht om mijn eigen beeld van het bestaan op te bouwen en mezelf te mogen zijn.

Maar wie ben je dan als je jezelf bent, als je een beeld van je bestaan hebt gevormd? Dat beantwoorden is een heel ingewikkelde opgave gebleken.

Ik dacht dat heel helder te weten toen ik in Nijmegen aankwam. Ik vatte Ria en mijn huwelijk met haar als een vast en onvermijdelijk onderdeel van mijn leven op. Dat was gewoon, dat hoorde in de opvatting van het leven die ik hanteerde, zelfs al was ik in mijn hart veel meer libertair dan de monogame relatie met Ria aangaf. Je denkt dan dat je gewoon in de gebruikelijke maatschappelijke traditie zit, ook al dacht ik dat politiek gezien helemaal niet. Privé en werk, dat waren in mijn hoofd twee keurig gescheiden werelden. En zo was het dus in werkelijkheid niet, want er liep een psyche rond, die maarten heette, en de twee werelden vermengde. En dat kwam, achteraf gezien, door zo een simpel iets als emotionele armoede: ik investeerde niet in haar, ik leefde wel met haar maar ook zonder haar. En mijn emotionele natuur kon daar niet mee uit, hongerde naar warmte, hunkerde naar een stralende lach, en dat terwijl ik het bestaan hanteerde als een strenge mars op de toekomst, op die andere samenleving. Dat beeld denderde over de emotionele aard van mezelf heen en daardoor crashte de relatie.

Zo begon ik emotionele warmte te ontwikkelen op mijn werk, in de contacten met mijn leerlingengroepje, in de contacten met de andere leden van het collectief van leraren. Het bereidde de grond voor de breuk, ook al gaf ik dat mezelf eerst niet toe. Pas toen het gezwel echt openbarstte herkende ik het: ik kon wel emotioneel warm met mensen zijn, kon intens geven om mensen. Die eerste jaren van het persoonlijk

losgebroken zijn genoot ik. Natuurlijk, ook toen waren er wel botsingen en breuken, maar die herkende ik als -schaamteloos eigenlijk om dat nu te zeggen- als begin- en eindpunten van een natuurlijk proces: zo ging dat kennelijk, dacht ik, nu eenmaal met een relatie.

Miek en ik begonnen helemaal niet als een gezinnetje in opbouw, totaal niet. Wij waren een strijdend koppel, waren een toezegging aan elkaar ervoor te gaan, het leven tot een succes te maken. Juist die moreel verplichtende toekomst, het paradijs op aarde moeten realiseren, die bond ons. Ik had daar toen al, met de herinnering aan Tonnie en Hermine, natuurlijk sceptischer moeten zijn, maar we waren zo onbevangen, blij en vrij, en dan denk je niet te veel over jezelf en je relatie na. We waren allebei aan onze tweede relatie begonnen, en dan maak je bepaalde beginnersfouten niet meer. Dan weet je dat het niet zozeer om de opwindende seks gaat als om de warmte, het cosy in elkaars holletje kruipen, samen warmpjes slapen, elkaar bij alles helpen, de lach en de traan. En zonder kind leek het ook een heel ander bestaan te zijn dan dat van onze ouders.

We waren dan ook allebei heel aarzelend met het ter sprake brengen van 'een kind'. Een beetje onzeker over wat dat eigenlijk zou gaan betekenen voor ons, en ik denk dat we allebei nog geen antwoord op die vraag hadden toen we toch al besloten om toch een kind te nemen. Over de maatschappij en het bestaan hadden we wel gedacht, ons gerealiseerd dat de wereld een heel onzekere toekomst aan de kleine zou gaan bieden (maar bijvoorbeeld niet bedacht wat voor beeld we hem zouden meegeven als we daarom heel zijn leven bezig zouden zijn zekerheid voor hem op te bouwen). Maar wat wij, twee strijdbare dertigers, met onszelf deden door hem te krijgen, daar dachten we niet over. Kinderen krijgen zagen wij, zoals iedereen om ons heen, als zoiets natuurlijks dat het eerder onnatuurlijk was om ze niet te krijgen dan om ze wel te krijgen. En dat, dat beeld van de natuurlijkheid ervan, dat is zo verschrikkelijk bedrieglijk. Want dat ging betekenen dat al het andere 'natuurlijke' er ook achteraan kwam, zonder dat we ons dat voldoende realiseerden en er een antwoord op probeerden te geven.

Miek werd moeder, en dat is echt iets heel anders dan het 'vader' zijn. Ze nam meer en meer de huiselijke taken op zich (ik was ook wel overdag weg, want er moest wel geld komen), en dat veranderde onze rolverdeling. Een eigen loopbaan, eigen kringen van vriendinnen, eigen hobby's, alles begon bij haar te vervagen en weg te trekken, wat nog erger werd toen we naar Utrecht verhuisden en ze ook de universiteit niet meer als tweede omgeving had. Het gebeurde, we wisten dat het niet moest gebeuren, maar we lieten het toch gebeuren. Vanaf de start van 'De Onderwijzer' en BOOOM werkten we wel samen in dezelfde organisatie maar in strikt gescheiden rollen en met vaak sterk concurrerende belangen. Zij bleef in de 'vrouwenrol' en ik bleef het alfamannetje, zij isoleerde zich, en ik zwom in de netwerken.

Het traditionele gezinnetje vormde zich ondanks alles, hoe sceptisch ik dat zelf ook altijd gezien had. We waren bezig te worden wat ik altijd had gewantrouwd, maar we deden het zelf, wilden het zelf. Nog was ik trouw aan de afspraak die ik met mezelf had gemaakt: 25 jaar werken voor een betere samenleving, 25 jaar lezen en schrijven.

Toen Bram kwam waren we nog 30, toen De Onderwijzer openging 34, bij de opening van BOOOM 37, toen BOOOM stopte 46. En 3 jaar reizen later en Les Lux was gekocht waren we 50, Bram was 19. Dat was het jaar waarvan ik had gevonden dat ik nu verder mocht lezen en schrijven.

Daar, in dat jaar van de millenniumwisseling, daar ergens begon mijn levensbeeld, waarin ik wilde leven met mijn boeken en gedachten, af te wijken van een werkelijkheid waarin onze zoon een geforceerd beeld van zichzelf ontwikkelde, Miek steeds meer in zichzelf en de afhankelijkheid van haar kleintjes opgesloten raakte, en ik me begroef in de illusie van een gevonden paradijs, waarin ik kon lezen en schrijven, en dwalen door die prachtige natuur van Les Lux en me verzekerd wist van een zoon die alles wat ik zou opbouwen zou behartigen.

En onder de ontwikkeling die toen, in 2000 op gang kwam, lag die levensgrote bom van een door miek en mij onbegrepen syndroom in de geest van Bram.

Ook nu nog, na alles wat er gebeurd is, denk ik dat het probleem eigenlijk niet echt groot was en geen kwaad van betekenis zou hebben aangericht, ware het niet dat wij het gewoon niet begrepen hadden, omdat we hem niet goed genoeg gevolgd hadden in zijn ontwikkeling. Hij streed met zichzelf, dwong zich stand te houden tegen alle bedreigingen, forceerde zich om mee te komen, mee te tellen, en wij zagen die tour de force niet, het krampachtige ervan. Er is een groot verschil tussen een leven waarin het je allemaal gemakkelijk af gaat, zoals ik had meegemaakt, en een leven waarin je tegen alles als een berg opziet, zoals Bram dat leidde. In dat laatste geval moet je in elke situatie steeds uitwegen bedenken, steeds jezelf een constructie bouwen om uit de problemen te komen, en die houding wordt dan geleidelijk een tweede natuur. Zo op het oog lijkt dat niet veel verschil te maken, want iedereen presenteert tenslotte in alle situaties een beeld van de situatie zoals hij zich dat voorstelt, maar bij Bram kwam daar het element van de angst bij: het beeld werd zijn laatste anker, er mocht geen afbreuk aan gedaan worden. Ieder normaal mens weet niet beter dan dat hij regelmatig een beeld moet bijstellen, regelmatig erachter komt dat ie fout zit en het allemaal opnieuw formuleren, en voor de meeste mensen is dat normaal, bijna een gewoonte. Maar als het beeld iets wordt waar je bestaan van af hangt is dat anders, dan moet je eraan vasthouden om te overleven. En dat verschil had ik niet gezien, had de betekenis ervan helemaal onderschat.

En dat ging ons opbreken.

Vanaf 2000 begon ik ijverig aan Les Lux en even ijverig aan de opbouw van vermogen in Antwerpen. Achteraf weet ik eigenlijk nog steeds niet waarom ik zo heel instinctief in de vastgoedhandel dook. De aanleiding was het ongeluk met mijn arm in de cirkelzaagmachine, waardoor ik wel rond moest kijken. Maar dan nog, waarom heb ik er niet beter over

nagedacht. Ik was per slot van rekening bezig precies dat te doen wat ik altijd fout had gevonden, zekerheid en vermogen opbouwen voor mijn familie. Waarom had ik ons niet gewoon gelukkig laten zijn in armoede? Er waren schrijvers en denkers genoeg die dat deden, waarom deed ik het dan zelf niet? Bram had zijn weg ook kunnen vinden op basis van zijn universitaire loopbaan, tenminste op dat moment gezien dan toch.

En ik moest dan zo nodig kapitaal vormen!?!?

Het is achteraf gezien een nieuwe uiting van dat christelijk eschatologisch denken geweest: ik moest een paradijs voor hem en zijn vrouw en kindjes bouwen, moest hen zekerheid bezorgen, hun geluk garanderen. Het aloude stupide familiepatrimoniumidee. Het is achteraf gezien stompzinnig dat ik daar en op dat moment mezelf niet heb gestopt, niet gezegd (wat Miek in 2008 ook expliciet zou formuleren) dat hij voor zichzelf zou moeten zorgen dat dat beter voor hem en voor ons was. Maar ik ben blijven doordrammen in mijn paradijswang.

Niet dat ik helemaal niet kon lezen of schrijven, juist het tegenovergestelde. Ik las in Antwerpen veel, en ontwikkelde er veel ideeën die ik me voornam uit te gaan schrijven zodra ik de kans kreeg. Het hele positivismedebat heb ik daar gelezen, alles verzameld waarvan ik dacht dat het ertoe zou doen om de vragen die me bezig hielden te beantwoorden.

Geld en vermogen opbouwen heb ik heel mijn leven met gemak en soms ook plezier gedaan. Het was nooit een big deal. Maar het kostte me wel veel tijd van mijn leven die daar niet voor bestemd was. En het diende achteraf gezien ook geen goed doel.

Wat je doet als je een familievermogen opbouwt is het scheppen van gevaar, en dat langs 2 wegen: de eerste is dat je je kinderen elke stimulans ontnemt om zelf initiatiefrijk en creatief te worden, en het tweede is dat door het bestaan van een familievermogen de nazaten min of meer gedwongen dan wel verleid (in Brams geval) worden om hun bestaan met dat van de oprichtende oudere generatie te verknopen. Die tweede consequentie is niet lichtzinnig op te vatten. Want de nazaten belanden niet enkel in een functie of rol maar ook in het framework dat

ontstaat doordat de oude generatie de sporen heeft uitgezet, maar ook doordat de familiale banden een en hetzelfde worden als de functionele zakelijke banden. Er ontstaat een harnas, waarin alleen de wel heel lijdzame geesten kunnen overleven.

En, als dan zoals in het geval van Bram, binnen dat frame geen ongeval geduld kan worden waarvoor het heersende beeld bijgesteld moet worden, en er dus niet tijdig bijstellingen van het beeld plaats vinden, ontstaat er onvermijdelijk vroeg of laat een moment waar de feitelijke realiteit in botsing komt met het ten onrechte heersende beeld, en stort de jonge succesvolle ondernemer van zijn voetstuk zonder dat hij de weg omhoog terug weer weet te vinden.

Mijn ondernemingszin mondde daarom, zoals deze post mortemspeech heeft laten zien, uit in een valkuil voor Bram. En niet omdat iemand dat wilde, integendeel, juist omdat Miek en ik alleen maar het beste voor hem wilden, ontstond het frame waarin hij bijna omkwam.

En wat er gebeurt, als zo een ondergronds probleem als een veenbrand begint te woekeren, is, dat geleidelijk aan alle onderlinge normen op drift raken. Tussen Miek en mij bestond 41 jaar alleen maar eerlijkheid. Tussen Bram en ons heeft vanaf zijn kinderjaren zijn gebrekkig zelfvertrouwen en later zijn overmatige compenseren van dat zelfvertrouwen gespeeld, zonder dat iemand van ons zich dat echt realiseerde. En dan, toen hij in ons bedrijf en onze familieband verstrikt raakte, moeten de eerste kleine leugentjes om bestwil zijn gekomen.

‘Het viel eigenlijk allemaal wel mee met de huurachterstanden, en, ‘de bouwkosten konden er nog best mee door’ en ‘er was niks geen achterstallig onderhoud’, etc. het waren eerder dingen die hij tegen zichzelf zei dan tegen ons, want ik vroeg er niet graag naar, maar het moet zo ongeveer gegaan zijn. Het was niet in orde en hij wist het zoals je een foto kent door hem gewoon waar te nemen, maar hij legde de foto dan weg en vormde zich een fantasie.

Dat schept een sfeer van verzonnen beelden, en hij verbond zichzelf en zijn lot met die beelden: het moest zo zijn, en niemand mocht daar iets nog van zeggen. Ik twijfelde openlijk nogal eens en dat werd met venijn

beantwoord en liet het er dan bij. Maar Miek maakte een heel andere keuze. Zij weigerde haar onvoorwaardelijke keuze voor haar zoon te laten ondergraven, door ongeacht wat dan ook. Haar beeld van hoe hij was, was de kern van haar moederschap, een uitholling daarvan kon ze niet verdragen. En hoe meer hij zich verstrikte in zijn problemen, hoe meer hij de werkelijkheid aan zijn beeld moest aanpassen, hoe meer Miek ook die aangepaste werkelijkheid ging hanteren, tot, zoals we zagen, in het absurde toe, waar zwart op wit teksten gewoon ontkend werden. De werkelijkheid was onverdraaglijk geworden en dan kan ons beeld daarvan niet meer bijgesteld worden.

Alles hadden we voor Bram over gehad. Ons hele leven, een leven strijd en studie en streven, had ook in het teken van zijn opgroeien en opvoeding gestaan. We hadden hem gesteund in zijn schoolcarrière, hem laten studeren, hem huizen en onderdak verschaft, een bestaan in het vastgoed gegeven, een vermogen gegeven dat ten tijde dat ik dit schrijf ongeveer in de 8 cijfers loopt, we hadden heel ons leven als gepensioneerden vanaf 2008 voor 12 jaar uit moeten stellen om hem tot ontwikkeling te laten komen, Miek had de kleintjes mee opgevangen en begeleid, letterlijk alles wat hij was en had kwam door ons.

En wat nu gebeurde is dat hij mij in ruil daarvoor torpedeerde, me plots als 70-jarige dwong ineens hard te gaan werken in Antwerpen om zijn ravage op te ruimen en de boedel af te wikkelen. Maar waar hij me ook toe dwong was definitief afscheid te nemen van mijn schrijfplannen die in een heel ver gevorderd stadium waren. Ik had en heb er geen tijd meer voor, mijn paradijs in het leven was voorgoed verloren.

En wat hij er ook mee bewerkte is dat de onontkoombaarheid van een keuze zich opdrong aan Miek. Hoe zou ze Bram ooit van haar liefde kunnen overtuigen als ze degene die door Bram van van alles werd beschuldigd zou blijven steunen, Ze kon Bram niet haar trouw aan mij verkopen, dat zou nooit geloofwaardig zijn voor hem. En zo dwong zijn optreden ook het einde van ons huwelijk af.

En dat kan, zoiets kan gebeuren, juist ook als je dat eigenlijk niet wilt maar je kunt niet anders. Je geest is niet in staat een andere wending te maken en dan kan dat gebeuren. Ik neem hem de actie van het plots weglopen en torpederen ook niet meer kwalijk. Zijn onderste laag in zijn geest is sterker dan hij, en daardoor kun je hem ook niet verwijten gehandeld te hebben vanuit een verkeerde intentie. Het is hem inderdaad overkomen.

Wat ik wel kwalijk vind is dat hij nu, een jaar later, echt wel weet wat voor verschrikkelijke gevolgen mij zijn overkomen door zijn actie en hij weet wat ik allemaal voor hem gedaan heb. Hij is al zijn plechtige beloften om voor ons en ook voor mij te zorgen als we afhankelijk en oud worden

vergeten. In plaats van zijn geweten te laten werken, op zijn schreden terug te keren, in plaats van te proberen ons huwelijk te redden door toe te geven dat zijn verhaal niet had geklopt, hield hij vol met het verhaal en met het dwingen van Miek om mij te verlaten.

Nooit heb ik enig gevoel van mededogen van hem gehoord, nooit was er enige spijt.

Had het zo moeten zijn? Nee, helemaal niet. Uiteindelijk was de ontsporing van Bram niet meer dan een verlate groeistuip, het was allemaal relatief onbetekenend gebleven, als hij maar beseftte dat je toch niet een zo groot leed, als de echtscheiding en ondergang van je eigen ouders door jouw toedoen wilt aanrichten. Maar dat deed hij niet, hij bleef er blind en doof voor.

.Dat bestaan, dat mijn tweede leven was, was voorbij.

En dan komt er het moment dat je je de hamvraag stelt: wat betekende dit leven?

Het was een lang leven, 70 jaren, 20 meer dan ik mezelf had toevertrouwd toen ik als verbitterde jongeling het internaat betrad. Ik had mezelf voelen leven, als een felle vlam die nooit zou willen doven. Nooit zou ik me laten opsluiten in de beklemmende dogma's van mijn voorouders. Voorgoed en voor de toekomst zou ik de verlamme ketenen van het katholicisme van me afschudden. Er zou een nieuwe wereld ontstaan en wij, de nieuwe generatie zouden de smetten van een oorlogsgeneratie van ons af werpen. Want dat we de tweede wereldoorlog niet gewonnen, maar eigenlijk verloren hadden, dat drong tot onze generatie snel door. Racisme en nationalisme waren overal, onderdrukking en agressieve oorlogen beheersten de wereld van onze tijd. Vietnam werd het symbool van een generatie die zich realiseerde dat brute repressie en oneerlijkheid en ongelijkheid juist met die zogenoemde bevrijdende oorlog aan de macht waren geholpen.

Wij dachten ons daarvan te bevrijden. Hadden we maar begrepen dat de oorlog in Vietnam nog maar het minste kwaad was. Hadden we maar begrepen dat er een onderdrukkend maatschappelijk frame bestond dat ons adequaat zou verhinderen werkelijk na te denken over andere werelden. Hadden we maar begrepen dat we de slaven zouden worden van een wereldbeeld waarin wij moesten ploeteren voor de paradijzen van anderen. Dat begrepen we niet, we waren wereldveroveraars maar zagen de onderdrukking onder onze eigen vleugels niet. We waren de slaven van een eschatologisch wereldbeeld, een beeld dat ons opriep onszelf te kwalificeren als het betere van de wereld. En naarstig begonnen we te bouwen, zoals ook al onze voorouders gedaan hadden.

Niet de wereld werd een paradijs, maar ons bestaan wel, zo leek het toch.

De liefde, materiele welvaart, kinderen, huizen, tuinen, vrienden, vrienden, vrienden, wat wilden we nog meer. Status, behoorde daar gelukkig niet bij, want daar was ik bepaald geen aanhanger van.

Het beeld van een zorgeloos en tevreden bestaan.

En dan, ineens, blijkt het precies niet meer te zijn dan dat, een beeld wat we ons gevormd hadden, een constructie. Wij waren het die gedacht hadden dat we een gelukkige eenheid waren, wij waren het die dachten dat ieder van ons blij was met de anderen. Ik was het die dacht dat de anderen mijn minachting voor geld hadden overgenomen. Ik was het ook die dacht dat mijn onbezorgde flair een eigenschap was geworden van ons allen, die dacht dat een open uitwisseling van gedachten een vaste karaktertrek van ons kleine familietje was geworden.

En dat was allemaal zo verschrikkelijk verkeerd gedacht. Het beeld viel in gruzelementen. Die kleine jongen van 11 die het internaat was binnengelopen met in zijn boze hoofd het vaste voornemen zich niet meer bang te laten maken, was op het eind van zijn tweede leven tot de ontdekking gekomen dat dat opgeheven hoofd hem belet had naar de grond te kijken, naar de plek waar zijn kind en kleinkinderen leefden, naar de plek waar zijn geliefde tot iets anders was verworpen. De roerselen van de kleine zielen waren me ontgaan.

maarten

Stad aan het Haringvliet

2-6-2021

